

ประเพณีทอนข้าวมธุปายาส ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาว
จังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
The Khao Matupayas Making Ceremony A Reflection of the Social
and Culture of People Nakhon Si Thammarat : A Cast Study
of Wat Phra Mahathat Woramahawihan

วัลยา สุวรรณบัณฑิตย์
Wanlaya Suwanbandit

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Master of Arts in Human and Social Development

Prince of Songkla University

2558

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของ
 ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
 ผู้เขียน นางสาววิลยา สุวรรณบัณฑิตย์
 สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก คณะกรรมการสอบ

.....ประธานกรรมการ
 (ดร.เรวดี อึ้งโพธิ์) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต)

.....กรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสังข์การ)

.....กรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีสุพร ปิยรัตน์วงศ์)

.....กรรมการ
 (ดร.เรวดี อึ้งโพธิ์)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่ง
 ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม

.....
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพล ศรีชนะ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้มาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ

.....

(ดร.เรวดี อึ้งโพธิ์)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ

.....

(นางสาววัลยา สุวรรณบัณฑิตย์)

นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน และ
ไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ.....

.....

(นางสาววิไลยา สุวรรณบัณฑิตย์)

ชื่อวิทยานิพนธ์ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของ
 ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
 ผู้เขียน นางสาววัลยา สุวรรณบัณฑิตย์
 สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม
 ปีการศึกษา 2557

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม
 ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
 ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในประเพณีกวนข้าวมธุปายาส
 และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากผู้มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และผู้มีหน้าที่
 รับผิดชอบหลักในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบของวัดพระมหาธาตุ
 วรมหาวิหาร หัวหน้างานและชาวบ้านผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับขั้นตอนการปรุงข้าวมธุปายาส ตัวแทน
 หน่วยงานของรัฐ และประชาชน ผู้มีจิตศรัทธาเข้าร่วมในประเพณีกวนข้าวมธุปายาส รวมจำนวน
 ทั้งสิ้น 20 คน ผลการวิจัยพบว่า

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและยึดมั่นในพุทธศาสนา
 ยึดถือขนบธรรมเนียมของชาวนครศรีธรรมราช ส่งผลให้เกิดการสืบทอดทั้งประเพณีและระเบียบวิธี
 ปฏิบัติทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวนครศรีธรรมราช ทั้งด้านอาชีพ
 การทำนาและเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตแห่งชาวพุทธ วัดและพระสงฆ์มีส่วนร่วมในงานประเพณีร่วมกับ
 ประชาชน และหน่วยงานของรัฐ ถือเป็นารอนุรักษ์ประเพณีและสืบทอดภูมิปัญญาอันดีงาม อีกทั้งยัง
 ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีขึ้นในชุมชน ตลอดจนระบบเครือญาติที่กลมเกลียวสร้างความรู้สึกร่วมกัน
 อันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในสังคม

Thesis Title The Khao Matupayas Making Ceremony A Reflection of the
Social and Culture of People Nakhon Si Thammarat : A Cast
Study of Wat Phra Mahathat Woramahawihan

Author Miss Wanlaya Suwanbandit

Major Program Human and Social Development

Academic Year 2014

ABSTRACT

This qualitative research aimed to study the social and cultural reflection of the custom of making Mathupayas Rice (rice porridge cooked with milk and honey) at Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat Province, using participatory and non-participatory observations and in-depth interviews to collect data from 20 of those knowledgeable about the customs.

The results showed that the custom of making Mathupayas Rice reflected Nakhon Si Thammarat people's beliefs and faiths in Buddhism and the strict observation of their customs, which, in turn, led to the inheritance of both their customs and Buddhist practice. Besides, it reflected the way of life of people in Nakhon Si Thammarat concerning their rice farming and agricultural practice as well as their Buddhist way of life. Temples and monks also participated in the customs along with people and government agencies. This can be considered as the conservation of customs and traditions and the inheritance of virtuous wisdom. Apart from that, it helps promote unity in the community as well as the kinship system which intertwines and creates solidarity among members of the society.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(5)
ABSTRACT	(6)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
รายการภาพประกอบ	(11)
 บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
คำถามการวิจัย	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
ขอบเขตของการวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
2 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
1. แนวคิดเกี่ยวกับสังคม	9
1.1 ความหมายของสังคม	9
1.2 ลักษณะของสังคม	10
1.3 ประเภทของสังคม	1 1
1.4 หน้าที่ของสังคม	13
2. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม	11
2.1 ความหมายของวัฒนธรรม	14
2.2 ลักษณะของวัฒนธรรม	15
2.3 ประเภทของวัฒนธรรม	17
2.4 หน้าที่ของวัฒนธรรม	20
3. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่	2 1
4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาส	2 2
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	28

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
	5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาส	28
	5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนทางสังคม และวัฒนธรรม	30
3	ระเบียบวิธีวิจัย	39
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	39
	การเลือกพื้นที่ศึกษา	4 0
	ผู้ให้ข้อมูล	4 0
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	42
	การวิเคราะห์ข้อมูล	43
	การนำเสนอผลการศึกษา	43
4	ผลการวิจัย	44
1.	ภาพสะท้อนทางสังคม	44
	1.1 ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน	44
	1.2 การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน	49
	1.3 เครือข่ายทางสังคม	51
	1.4 อัตลักษณ์ของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	54
	2. ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม	60
	2.1 วิถีปฏิบัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	60
	2.2 วิถีชาวพุทธ.....	77
	2.3 วิถีชีวิตการเกษตร	81
	2.4 การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส	82
	2.5 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการกวนข้าวมธุปายาส	86
5	สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ.....	90
	สรุปผลการวิจัย	90
	อภิปรายผล	94
	ข้อเสนอแนะ	96
	บรรณานุกรม.....	98
	บุคลากร.....	102

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก	104
ก แบบสัมภาษณ์ เรื่อง ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสภาพสะท้อนทางสังคมและ วัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร.....	105
ประวัติผู้เขียน	107

รายการภาพประกอบ

ภาพประกอบ		หน้า
1	กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
2	การเข้าร่วมประเพณีของสมาชิกในครอบครัว	46
3	การเข้าร่วมประเพณีของนักเรียน	47
4	การสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน	49
5	การเกิดเครือข่ายทางสังคมจากประเพณีกวนข้าวมธุปายาส	52
6	ลานพิธีกวนข้าวมธุปายาส	64
7	การรับบริจาคเครื่องปรุงข้าวมธุปายาส	66
8	วิธีเตรียมน้ำนมข้าว.....	67
9	วิธีตำน้ำนมข้าว.....	67
10	วิธีคั้นน้ำนมข้าว	68
11	ส่วนผสมประเภทผลไม้	68
12	การเตรียมส่วนผสมประเภทผลไม้.....	69
13	การเตรียมเครื่องปรุง 9 ชนิด.....	69
14	การผสมเครื่องปรุง	70
15	ข้าวมธุปายาสปรุงเสร็จพร้อมกวน	71
16	การเตรียมฟืนและเตาไฟ	72
17	พิธีพราหมณ์	73
18	สาวพรหมจารีรับสมทานศีล	73
19	ประธานในพิธีตัดใบมะตูม	74
20	สาวพรหมจารีเริ่มกวนข้าวมธุปายาส	74
21	ความร่วมมือในการกวนข้าวมธุปายาสของชาวบ้าน	75
22	ข้าวมธุปายาสที่กวนสำเร็จ.....	76
23	การแจกจ่ายข้าวมธุปายาส	76

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากหลักฐานทางด้านศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะด้าน โบราณคดีเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปจากบรรดาหัวเมืองต่างๆ ในภาคใต้ของไทยในสมัยโบราณ ว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีความสำคัญมากเมืองหนึ่ง เพราะเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีอาณาเขต กว้างขวางมีทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมจึงมีชุมชนโบราณหลายแห่งปรากฏหลักฐานทาง โบราณคดีและมรดกทางศิลปวัฒนธรรมมากมาย ดังที่นักปราชญ์บางท่านให้สมญานามดินแดนนี้ว่า “เมืองแม่ทางวัฒนธรรม” ด้วยเหตุนี้ นครศรีธรรมราชจึงเป็นดินแดนที่ควรแก่การศึกษาค้นคว้าทาง ศิลปวัฒนธรรมมากที่สุดเมืองหนึ่ง (ปรีชา นุ่นสุข 2536, 124) จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราชเป็นชื่อเมืองหลวงของแคว้นโบราณแคว้นหนึ่งในประเทศไทยที่มีหลักฐานด้านเอกสาร และโบราณวัตถุสนับสนุนไม่แพ้แคว้นแคว้นอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ที่ร่วมสมัยเดียวกัน ปรากฏ หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดในหนังสือคัมภีร์บาลีมหานิทเทศ ติสสมตเตยยสูตร ซึ่งได้กล่าวถึงชื่ออาณาจักร ตามพหุรงค์ขึ้นเป็นครั้งแรก คัมภีร์บาลีมหานิทเทศนี้นักปราชญ์ทางโบราณคดีเชื่อกันว่าแต่งขึ้นในราว พุทธศตวรรษที่ 7-8 ดังนั้นอาณาจักรตามพหุรงค์ซึ่งต่อมากลายเป็นอาณาจักรนครศรีธรรมราชก็ต้อง เกิดขึ้นก่อนหน้านี้อแล้ว คือมีอยู่ก่อนที่จะได้บันทึกไว้ในคัมภีร์บาลีมหานิทเทศ หรือตั้งแต่สมัยก่อน ประวัติศาสตร์ก่อนที่ชาวอินเดียจะเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายเผยแพร่วัฒนธรรมครั้งใหญ่ ยังดินแดนแถบนี้ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2552, 54) และในศิลาจารึกภาษาบาลีสันสกฤตประมาณ พุทธศตวรรษที่ 11 หลักหนึ่งก็กล่าวถึงชื่อตามพหุรงค์ ในจดหมายเหตุจีนเจาจูกั๋วและวังตาหยวน บันทีกถึงแคว้นที่ชื่อว่า ตัง-มา-หลิง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับภาษาบาลีสันสกฤตแล้วก็คือตามพหุรงค์ นั้นเอง และหลักฐานชิ้นสำคัญที่ยืนยันว่าแคว้นนครศรีธรรมราชมีตัวตนอยู่จริงในสมัยประวัติศาสตร์ คือศิลาจารึกหลักที่ 24 ที่พบที่วัดเสมาชัย (ปัจจุบันคือวัดเสมาเมือง) ในศิลาจารึกปรากฏชื่อเมือง ตามพหุรงค์ และมีชื่อเจ้าผู้ครองเมืองจากหลักฐานดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นถึงการสืบเนื่องของ อาณาจักรนี้มาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 7-8 อย่างแน่นอน (ศรีศักร วัลลิโภดม 2552, 104-105) ต่อมา ได้มีผู้แปลความหมายของคำว่า “ตามพหุรงค์” ตามรากศัพท์ว่า “ลิงค์ทองแดง ไข่มุกทองแดง” โดยเฉพาะคำแปลว่าลิงค์ทองแดงได้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับหลักฐานที่ว่าดินแดนนี้รับอารยธรรมอินเดีย มีโบราณวัตถุสถานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10-14 แสดงถึงการนับถือศาสนาพราหมณ์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิไศวนิกายจนถึงขนาดตีความในยุคแรกว่าพราหมณ์อินเดียอาจเป็นกษัตริย์ ปกครองอาณาจักรที่ตั้งขึ้นใหม่ หรือแม้กษัตริย์ไม่ใช่พราหมณ์อินเดียแต่ผู้ปกครองดินแดนแถบนี้ ก็อุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายเป็นอันมาก (กรมศิลปากร 2544, 62-63)

อาณาจักรตามพรลิงค์ยังมีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาสูงเกินกว่าจะหาเมืองใดเทียบได้ ราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดโดยเฉพาะพุทธศาสนา นิกายหินยานลัทธิลังกาวงศ์ เพราะนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับลังกา (ศรีลังกา) มาก นครศรีธรรมราชจึงเป็นศูนย์กลางของการเผยแผ่พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดินแดนโบราณนี้ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ และศิลปะแบบลังกาไปจาก นครศรีธรรมราช ดังที่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบโพลนารูระ ของศรีลังกาแล้วพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้กลายเป็นต้นแบบของเจดีย์ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย และดินแดนใกล้เคียง (ปรีชา นุ่นสุข 2533, 2-3) วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นโบราณสถานเก่าแก่นับพันปีมีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกันไปจนกลายเป็นตำนานก็มี แต่ยังคงเหลือหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรฉบับของพระราชพงศาวดาร กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงนิพนธ์ไว้ในปี พ.ศ. 2471 ด้วยภาษาเก่าต่อมามีผู้เรียบเรียงขึ้นมาใหม่ให้อ่านเข้าใจง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น มีประวัติโดยย่อว่า เจ้าหญิงเหมซาลาและเจ้าชายธนกุมารได้ทูลขอพระทันตธาตุเบื้องซ้ายพร้อมทั้งพระบรมสารีริกธาตุ ย่อยอีกครั้งทะนานจากเจ้าเมืองลังกามาประดิษฐานไว้ที่หาดทรายแก้ว ต่อมาพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ย้ายเมืองมาสร้างเมืองใหม่ชื่อเมืองว่า “นครศรีธรรมราช” และสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ ณ หาดทรายแก้ว แห่งนี้ การสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ในครั้งนั้นสร้างตามความเชื่อพุทธศาสนาฝ่ายมหายานตามแบบ สถาปัตยกรรมศรีวิชัยรูปแบบคล้ายคลึงกับพระบรมธาตุไชยา เมื่อครั้งพระเจ้าศรีธรรมโศกราชได้ ก่อสร้างพระมหาธาตุเจดีย์เสร็จแล้วได้มีพระคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ออกจาริกนำพุทธศาสนาประกาศ พุทธศาสนาธรรมแก่ประชาชนในภูมิภาคสุวรรณภูมิ ได้มีประชาชนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสยอมรับ นับถือเข้าบวชเรียนสืบศาสนา และสร้างวัดให้พระสงฆ์จำพรรษาเล่าเรียนวินัยไตรปิฎก ตั้งรากฐาน มั่นคงเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดมีปวงชนทั่วๆ ไปในสมัยนั้นกล่าวกันว่าเป็นศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนา ของเอเชียอาคเนย์

วัดที่สำคัญที่เป็นศูนย์กลางสำคัญที่สุดคือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ต่อมาในสมัย พระจันทรภาณุได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุเจดีย์ขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 1770 โดยได้ให้พระสงฆ์ไทยไป ศึกษาพระธรรมวินัยที่เมืองลังกานิกายหินยาน เมื่อกลับมาที่ชักชวนพระภิกษุชาวลังกามาตั้งคณะสงฆ์ ที่เมืองนครศรีธรรมราชเรียกว่าพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ มีการบูรณะเสริมสร้างพระธาตุให้เป็นไปตามแบบลังกา โดยก่อพระสถูปเจดีย์ครอบเจดีย์เดิม และบูรณะเสริมสร้างพระวิหารโบราณสถาน ต่างๆ อย่างปรากฏเช่นทุกวันนี้ พระเจ้าจันทรภาณุทรงบูรณะวัดและพระบรมธาตุเจดีย์อย่างจริงจัง บ้านเมืองสงบร่มเย็น ประชาชนประกอบแต่กรรมดีมีศีลธรรม ทำให้ชาวเมืองใกล้เคียงเกิดความ ศรัทธาต่างมุ่งมาทำบุญที่พระบรมธาตุเจดีย์ ด้วยเหตุที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์รวมแห่งความ เลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน บริเวณองค์พระบรมธาตุเจดีย์จึงเป็นที่รวมและเป็นจุดกำเนิดของ ประเพณีและพิธีกรรมของหลวงและของราษฎรมาตั้งแต่โบราณ และปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน นี้ (เนาวรัตน์ ทองรมย์ 2549, 48-51) ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์นอกจากจะส่งอิทธิพล ให้เกิดมรดกทางวัฒนธรรมประเภทโบราณวัตถุ โบราณสถาน รูปเคารพ วัฒนาอาราม เทวสถาน และ จารึกอย่างมากมายในนครศรีธรรมราชตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 9 เป็นต้นมาตราบจนกระทั่งปัจจุบันนี้ยังเป็นระบบความเชื่อที่เป็นบ่อเกิดของประเพณีต่างๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชอีกมากมายเช่น ประเพณีกวนข้าวภูมิตายาส (ปรีชา นุ่นสุข 2533, 4-6)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546, 831) ได้ให้ความหมายของคำว่า “มธุปายาส” หมายถึง ข้าวปายาสเจื่อน้ำผึ้ง ใช้เป็นของหวานในงานรื่นเริง มีรากศัพท์มาจากคำว่า “มธุ” หมายถึง น้ำหวาน น้ำผึ้ง และคำว่า “ปายาส” หมายถึง ข้าวชนิดหนึ่งที่หุงเจือด้วยน้ำนม และน้ำตาล ข้าวเปียกเจื่อนม (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542, 696) ปัจจุบัน ข้าวมธุปายาส (ยาคุ ยาโค ข้าวทิพย์ ข้าวกระยาทิพย์) เป็นชื่ออาหารชนิดหนึ่งชาวภาคใต้นิยมเรียกสั้นๆ ว่า “ข้าวยาคุ” ในสมัยก่อนชาวภาคใต้นิยมทำกันที่วัดทุกปีในเดือน 6 หรือ เดือน 10 โดยถือเอาระยะที่ข้าวแตกรวงผลิเมล็ดพอเป็นน้ำนม (ดิเรก พรตตะเสน และพิทยา บุชรรัตน์ 2542, 6336) เพื่อนำน้ำนมข้าวมาเป็นส่วนประกอบสำคัญของข้าวมธุปายาส ทั่วทุกภาคของประเทศไทยประกอบประเพณีกวนข้าวมธุปายาสมาแต่โบราณ แต่ในปัจจุบันมิได้เห็นไม่มากนักเพราะขั้นตอนในพิธีกรรมมีหลายขั้นตอน และด้วยบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปพื้นที่ที่ยังคงมีอยู่ส่วนมากเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งมุ่งรักษาประเพณีโบราณ และมีความเชื่ออันสูงสุดร่วมกันว่าถ้าผู้ใดได้เข้าร่วมพิธีกรรมจะได้ อานิสงส์สูง และได้รับประทานข้าวมธุปายาสแล้วจะประสบแต่ความสุข ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต (องค์ บรรจุน 2555, 54) ด้วยเหตุที่การกวนข้าวมธุปายาสเป็นงานใหญ่ที่ใช้ต้นทุนสูงประกอบกับสถานะเศรษฐกิจ และดินฟ้าอากาศแปรปรวนพืชผลไม่ออกงามเหมือนในอดีต ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสจึงค่อยๆ เสื่อมลงตามกาลเวลา คงเหลือที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่ยังคงจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสขึ้นเป็นประจำทุกปีในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 ก่อนวันมาฆบูชาสองวัน

ขั้นตอนการกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เริ่มต้นด้วยพิธีบวงสรวงพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ เสร็จแล้วจึงบูชาพระรัตนตรัย อารธนาศีล สวพรหมจารีรับสมათานศีล ประธานในพิธีทัดใบมะตูมให้สวพรหมจารี พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้สวพรหมจารี จากนั้นให้สวพรหมจารียื่นประจำกระทะพนักงานนำเครื่องปรุงผสมวางบนโต๊ะข้างกระทะ ประธานในพิธีเข้าประจำที่กระทะเริ่มกวนข้าวมธุปายาส โดยประธานเทเครื่องปรุงลงในกระทะจับไม้กวนมีการลั่นฆ้องชัย ตั้งแต่เริ่มกวนพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา เป็นอันว่าเสร็จพิธีต่อไปหลังจากพิธีใครจะกวนก็ได้ การกวนต้องใช้ความร้อนสูงให้ระอุอยู่ตลอดเวลา ระยะเวลาในการกวนข้าวมธุปายาสใช้เวลาประมาณ 8-9 ชั่วโมง เมื่อกวนข้าวมธุปายาสจนได้ที่แล้วตักจากกระทะใส่ถาดเกลี่ยให้บางนำไปถวายพระในวัด และแจกจ่ายญาติมิตรที่มาร่วมในพิธีทั่วทุกคน ซึ่งข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมทำบุญจะได้รับในวันมาฆบูชาแห่ผ้าขึ้นธาตุโดยพร้อมเพรียงกัน (ศุภย์วัฒน์ธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช 2551, 1)

พุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราชเชื่อว่าข้าวมธุปายาสเป็นอาหารทิพย์ช่วยให้สมองดีเกิดปัญญาแก่ผู้บริโภค ทำให้ผิวพรรณผ่องใส อายุยืนยาว และเป็นโอสถขนานเอกช่วยขจัดโรคภัยทุกชนิด และบันดาลความสำเร็จในการประกอบอาชีพเป็นสิริมงคลแก่ผู้บริโภคด้วย พิธีกวนข้าวมธุปายาสเป็นพิธีอันสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ สำหรับพระพุทธเจ้าที่ทรงเสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาแล้วตรัสรู้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันนี้จึงเป็นสิริมงคลอย่างยิ่ง พิธีนี้จึงเรียกว่าพิธีกวนข้าวทิพย์แห่งความสำเร็จ ข้าวแห่งการตรัสรู้ ผู้ใดอธิษฐานก่อนรับประทานแล้วจะได้สมปรารถนา พิธีอันเป็นมหามงคลนี้ใครเข้าร่วมแล้วทำให้เกิดมงคล มีสุขภาพดี ผู้ได้รับประทานครบถึง 9 วัด 44 ก้อน จะมีผิวพรรณผ่องใส ทุกข์โศกโรคร้ายจะคลายหายไป จะเป็นผู้มีเหตุ ชาติ จิตใจดี มีสติปัญญา และ

มียศศักดิ์ (ฉันทสรมณ์ โปธิปิ่น 2541 , 56) เหตุที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าข้าวมธุปายาส เป็นอาหารทิพย์ สันนิษฐานว่าอาจเชื่อมโยงมาจากพุทธประวัติตอนนางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส หลังจากที่ พระพุทธเจ้าเสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาแล้วก็ทรงบรรลุภูมิสัมโพธิญาณ เหตุนี้ชาว นครศรีธรรมราชจึงเชื่อกันว่าข้าวมธุปายาสเป็นสิ่งที่ส่งผลให้พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้

การศึกษาประเพณีกวนข้าวมธุปายาส นอกจากการศึกษาแค่เพียงพิธีกรรมภายนอก แล้วพิธีกวนข้าวมธุปายาสสามารถสะท้อนสังคม และวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชใน หลายด้าน การประกอบพิธีแต่ละครั้งเป็นงานใหญ่ที่ต้องใช้ทั้งต้นทุนความศรัทธาและความร่วมมือร่วมใจจากของทุกฝ่าย สามารถสะท้อนสภาพสังคมด้านการส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในสังคม ส่วนผสม ของข้าวมธุปายาสสะท้อนให้เห็นว่าประเพณีมีความสัมพันธ์กับสังคมเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูก ข้าวซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชในอดีต อีกทั้งการประกอบพิธีกวนข้าว มธุปายาสสามารถสะท้อนวิถีชาวพุทธของชาวนครศรีธรรมราช โดยมีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็น ศูนย์กลางความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จากการสำรวจข้อมูลของประเพณีกวนข้าว มธุปายาสข้อมูลทั่วไปเป็นเพียงการศึกษาขั้นตอนของพิธีกรรมการกวนข้าวมธุปายาสเพียงด้านเดียว ยังไม่มีงานวิจัยที่วิเคราะห์ถึงภาพสะท้อนทางสังคม และวัฒนธรรมของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการศึกษาประเพณีทั่วไปเพื่อให้เข้าใจถึงแก่นแท้ทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงสนใจ ศึกษาภาพสะท้อนทางสังคม และวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชผ่านพิธีกรรมกวนข้าว มธุปายาสที่ปัจจุบันใกล้สูญหาย เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้ไปเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่สนใจ อีกทั้งยังเป็นการ ฟื้นฟู อนุรักษ์วัฒนธรรม และสืบทอดประเพณีท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

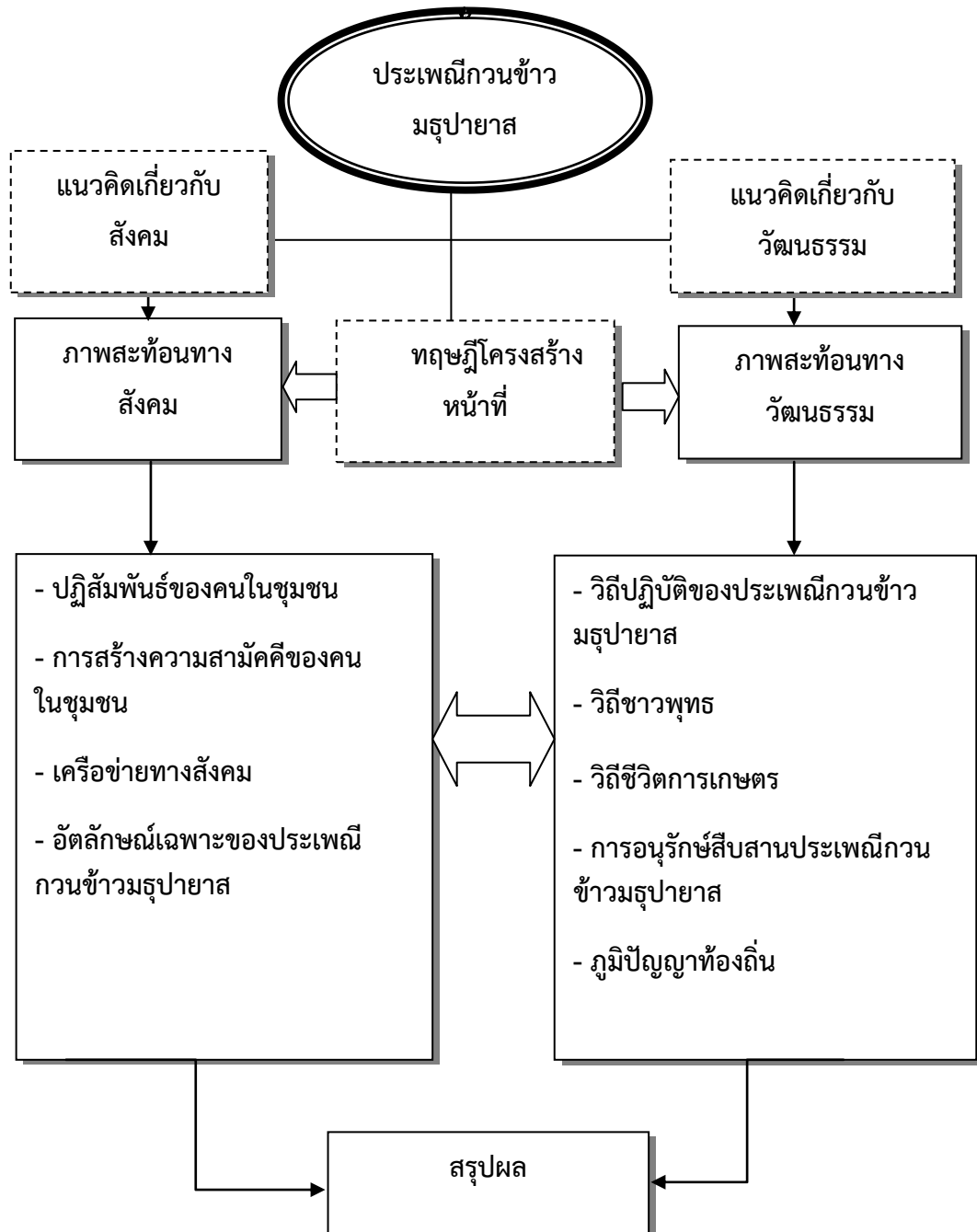
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

คำถามการวิจัย

1. ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส สามารถสะท้อนสังคมในด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ และความสามัคคีของคนในชุมชน เครือข่ายทางสังคม และอัตลักษณ์เฉพาะของประเพณีกวนข้าว มธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้อย่างไร
2. ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส สามารถสะท้อนวัฒนธรรมในด้านวิถีปฏิบัติของ ประเพณีการกวนข้าวมธุปายาส วิถีชาวพุทธ วิถีชีวิตการเกษตร การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าว มธุปายาส และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชได้อย่างไร

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นบ่อเกิดของความเชื่อและประเพณีอันสำคัญของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสที่ประกอบขึ้นในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นหนึ่งในประเพณีโบราณที่ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชถือปฏิบัติสืบทอดกันมาด้วยพลังศรัทธาอันแรงกล้า มีความเชื่อทางด้านพุทธศาสนา และความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นสิ่งหล่อหลอมให้ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสมีคุณค่าของประเพณีอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสังคมสามารถสะท้อนการเข้าร่วมสืบทอดประเพณีอย่างพร้อมเพรียงของพุทธศาสนิกชน เป็นการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ การร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลในพิธีกรรมก่อให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชน เกิดเครือข่ายทางสังคม และก่อให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่โดดเด่นแตกต่างไปจากท้องที่อื่น และในด้านวัฒนธรรมสามารถสะท้อนถึงวิถีปฏิบัติของพิธีกรรมที่สืบทอดมาแต่ครั้งโบราณ สะท้อนวิถีชาวพุทธด้านความเชื่อแห่งผลบุญว่าการสืบทอดประเพณีด้วยการนำน้ำนมข้าว และผลผลิตทางการเกษตรนำมาถวายข้าวมธุปายาสเพื่อถวายพระสงฆ์คือการสร้างบุญสร้างกุศล และผลแห่งบุญจะส่งผลให้ผลผลิตในไร่นาอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อความศรัทธาที่ผูกพันกับวิถีชีวิตทำกินจึงยังคงเหนียวแน่นนำไปสู่ความร่วมมือเพื่ออนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชที่สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ข้าวมธุปายาสหมายถึง อาหารหวานชนิดหนึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ น้ำนมข้าว นำมาถนอมร่วมกับพืชผักผลไม้ตามฤดูกาลของท้องถิ่น เช่น ทุเรียน จำปาตะเพือก มั่น มะพร้าว เครื่องเทศ ฯลฯ หลากหลายชนิดกวนรวมกันจนขึ้นเหนียวมีสีน้ำตาลเข้ม
2. ภาพสะท้อนทางสังคม หมายถึง ปรากฏการณ์ทางสังคม ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารซึ่งได้แก่ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน เครือข่ายทางสังคม และอัตลักษณ์เฉพาะของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
3. ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม หมายถึง ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารซึ่งได้แก่วิถีปฏิบัติของประเพณีการกวนข้าวมธุปายาส วิถีชาวพุทธ วิถีชีวิตการเกษตร การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หมายถึง วัดที่ตั้งอยู่ ถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชั้นวรมหาวิหาร เดิมชื่อวัดพระบรมธาตุ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของภาคใต้และประเทศ

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาประเพณีกวนข้าวมธุปายาสในพื้นที่วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เหตุเพราะทางวัดมีการอนุรักษ์จัดงานประเพณีสืบเนื่องมาเป็น เวลานาน และยังคงปฏิบัติต่อเนื่องกันมาทุกปี การจัดงานแต่ละครั้งมีประชาชนผู้มีจิตศรัทธาเข้าร่วม พิธีเป็นจำนวนมาก ทำให้ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นที่รู้จัก ในสังคมที่กว้างขึ้น และมีผู้สนใจสืบทอดประเพณีเพิ่มขึ้น

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตเนื้อหาออกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ ศึกษาใน ประเด็นภาพสะท้อนด้านสังคม ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสามัคคีของคนในชุมชน เครือข่ายทางสังคม และอัตลักษณ์เฉพาะของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร และประเด็นในด้านวัฒนธรรมศึกษาวิถีปฏิบัติของประเพณีการกวนข้าวมธุปายาส วิถีชาวพุทธ วิถีชีวิตการเกษตร การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตช่วงเวลาที่จะศึกษาภาพสะท้อนทางสังคม และ วัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2528 ซึ่งเป็นปีริเริ่มการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีกวนข้าวมธุปายาสโดยหน่วยงาน ของรัฐจนถึง พ.ศ. 2557 เป็นปีที่ได้รับความร่วมมือจากพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมากเพื่อร่วม อนุรักษ์ประเพณีที่ดีงาม

ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงเดือน มกราคม พ.ศ. 2556 – เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2557

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงประวัติความเป็นมา พิธีกรรม และความเชื่อของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็น ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า และการอ้างอิงทางวิชาการต่อไป

2. ทำให้เข้าใจถึงภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช
เพื่อใช้เป็นแนวทางใน การกำหนดนโยบาย และ พัฒนาชุมชนในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น
3. ทำให้เห็นความสำคัญของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ที่เป็นสื่อวัฒนธรรมในการ
สร้างการมีส่วนร่วม และในการอนุรักษ์ประเพณีให้คงอยู่สืบไป

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ประเพณีกวนข้าวกรุบายาสภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของ
ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ค้นคว้า
เอกสารตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย
เนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับสังคม
2. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
3. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
4. ความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวกรุบายาส
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับสังคม

1.1 ความหมายของสังคม

นักวิชาการได้ให้นิยามความหมายของคำว่า “สังคม” ไว้หลายลักษณะ ซึ่งพอ
ประมวลได้ดังต่อไปนี้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 , 2-3) ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า สังคม หมายถึง
กลุ่มคนหรือผู้คนที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่เดียวกัน มีความสัมพันธ์ซึ่งเกิดจากการติดต่อระหว่างกัน
มีความรู้สึกเป็นกลุ่มหรือพวกเดียวกันและยอมรับแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มมาประพฤติปฏิบัติ
จนกลายมาเป็นสถาบันทางสังคม อย่างไรก็ตามเราจะเห็นว่าคนทั่วไปเข้าใจสังคมที่ตรงกับความหมาย
ของอาณาเขต หรืออาณาบริเวณที่มีขอบเขตกำหนดทางการเมือง เช่น สังคมไทย คือ สังคมของ
ประเทศไทย หรือสังคมจีน คือ สังคมของประเทศจีน เป็นต้น บางครั้งสังคมได้กำหนดเขตแดนระดับ
ภาค เช่น สังคมภาคอีสาน สังคมชาวอีสาน สังคมภาคเหนือ สังคมชาวเหนือ เป็นต้น นอกจากนี้
สังคมไม่ได้กำหนดเพียงอาณาเขตหรือพื้นที่เท่านั้น แต่ยังกำหนดด้วยความผูกพันทางด้านอารมณ์
และจิตใจ เช่น สังคมพุทธ หมายถึงกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพุทธ ตลอดจนบางท่านได้ให้ความหมาย
ของสังคมที่กว้างที่สุด คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ไม่ว่าจะอยู่ประเทศใด
ในโลก ไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดก็ตาม และบางท่านเข้าใจสังคมในหน่วยที่เล็กที่สุด คือ ครอบครัว
และกลุ่มเพื่อนเล่นก็ถือเป็นสังคมแบบหนึ่ง เราอาจกล่าวได้ว่า ไม่ว่าจะสังคมจะหมายถึงกลุ่มคนที่อาศัย
อยู่ในบริเวณพื้นที่ที่แน่นอนหรือไม่ก็ตาม แต่สิ่งที่สังคมจะมีเหมือนกันก็คือ กลุ่มคนจะต้องมี
ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการกระทำระหว่างกัน โดยยอมรับแบบแผนระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่ม

ร่วมกันจนกลายมาเป็นสถาบันทางสังคม

สุตา ภิรมย์แก้ว (2542, 57) ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนมากกว่าสองคนขึ้นไปมาอยู่กันเป็นระยะเวลายาวนาน ในขอบเขตหรือพื้นที่ที่กำหนด สมาชิกประกอบด้วยคนทุกเพศทุกวัย ซึ่งมีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีวัฒนธรรมหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตของตนเอง และที่สำคัญที่สุด คือ สามารถเลี้ยงตัวเองได้

รพีพรรณ สุวรรณรัฐโชติ (2550, 3) ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า สังคม หมายถึง คนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่คณะภายใต้อาณาเขตร่วมกัน มีการจัดระเบียบและมีวัฒนธรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกัน และมีการกระทำต่อกันทางสังคมอย่างสม่ำเสมอ มีความรู้สึกผูกพันที่จะรักษาความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันของตนไว้ และมีการถ่ายทอดสืบต่อทางสังคมและวัฒนธรรม

จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2549, 29-30) ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า นักสังคมวิทยาได้แบ่งความหมายของสังคมที่ไม่ค่อยสอดคล้องกันอยู่ 2 ประการ ดังนี้

1. สังคม หมายถึง คนโดยทั่วไปที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มๆ หนึ่ง และมีความหมายรวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคมทุกอย่างของบุคคลและกลุ่มย่อยภายในกลุ่มใหญ่ขึ้น เป็นการให้คำนิยามที่กว้างและคลุมเครือ คือสังคมอาจหมายถึงกลุ่มคนใดๆ ก็ได้ หรืออาจหมายถึงความสัมพันธ์อันใดอันหนึ่งระหว่างคนจำนวนหนึ่งก็ได้ สังคมในความหมายนี้ตรงกับคำว่า “สังคม” ที่ใช้กันโดยทั่วไปซึ่งอาจจะหมายถึงอะไรก็ได้ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนและความสัมพันธ์ของคน

2. สังคม หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่เป็นอิสระจากจากกลุ่มอื่น และสามารถดำรงอยู่สืบเนื่องยาวนานได้ด้วยตนเองโดยมีที่เป็นเขตถิ่นฐานของตน มีสมาชิกประกอบด้วยคนทุกเพศทุกวัย และมีแบบแผนการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมที่เป็นแบบอย่างเฉพาะของตนเองไม่มากนักน้อย เป็นการให้ “สังคม” อย่างจำกัดและมีเกณฑ์กำหนดค่อนข้างแน่นอน คือหมายถึงกลุ่มคนที่ประกอบด้วยลักษณะเฉพาะดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กลุ่มใดไม่มีลักษณะเหล่านั้นไม่ถือว่าเป็นสังคม ดังนั้นสังคมในความหมายนี้จึงไม่ใช่กลุ่มเพื่อน ครอบครัว หมู่บ้าน เมืองหรือกลุ่มสมาคม และไม่ใช้การติดต่อสัมพันธ์ สังคมในความหมายนี้อาจจำแนกได้ 2 ประเภท ประเภทแรกคือสังคมที่เป็นรัฐประชาชาติ หรือประเทศ ประเภทที่สองคือสังคมเผ่าชน เช่น สังคมชาวป่า ชาวเขา ที่อยู่เป็นอิสระหรือค่อนข้างเป็นอิสระจากสังคมอื่น ในอาณาเขตของประเทศหนึ่งอาจประกอบด้วยสังคมหลายสังคมก็ได้

จากทัศนะของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า “สังคม” หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน มีความรู้สึกผูกพันมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีระเบียบแบบแผนที่คนในกลุ่มยอมรับและปฏิบัติร่วมกัน และมีการสืบทอดต่อไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

1.2 ลักษณะของสังคม

นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของสังคมไว้ซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 , 7-8) ได้กล่าวถึงลักษณะของสังคม สรุปได้ว่า สังคมมีองค์ประกอบของการมีสมาชิกมากกว่า 2 คนขึ้นไปมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มในอาณาบริเวณเดียวกัน สมาชิกจะมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีการกระทำติดต่อระหว่างสมาชิกซึ่งกันและกัน มีระยะเวลา นานพอสมควร ทำให้มีความสัมพันธ์เกิดขึ้นทั้งที่ใกล้ชิดและเหินห่าง สมาชิกในสังคมจะรู้จักแบ่งหน้าที่ และร่วมมือกันและการมีระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานร่วมกันนั้น ต่อมาได้กลายเป็น

มาเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ที่สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นในสังคม จนได้กลายมาเป็นสถาบันที่ตอบสนองความต้องการ และควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวถึงลักษณะของสังคมสรุปได้ว่า สังคมมีองค์ประกอบของสมาชิกมากกว่าสองคนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีจุดประสงค์ร่วมกัน มีวิถีชีวิตแบบเดียวกัน สมาชิกในสังคมมีการกระทำติดต่อกันเป็นระยะเวลาหนึ่ง ทำให้ความสัมพันธ์ในสังคมซับซ้อนขึ้น สมาชิกในสังคมรู้จักเรียนรู้ใช้ชีวิตด้วยกัน มีวัฒนธรรมที่เป็นที่ยอมรับและปฏิบัติร่วมกัน

1.3 ประเภทของสังคม

นักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทของสังคมไว้หลายลักษณะซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้
 สูดา ภิรมย์แก้ว (2542, 58-59) ได้กล่าวถึงประเภทของสังคมไว้ว่า ตามหลักของนักสังคมวิทยาที่จะจำแนกสังคมตามลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิก และจัดตามลักษณะการดำรงชีพโดยแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. สังคมตามลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกหรือนิสัยใจคอของคนในสังคม
 อย่างเช่น เฟอร์ดินันด์ ทอนนีส (Ferdinand Tonnies) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันได้แบ่งสังคมเป็น 2 ประเภท คือ สังคมแบบปฐมภูมิ เป็นสังคมที่มีสมาชิกมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ มีสมาชิกรู้จักกันอย่างทั่วถึง มีความสัมพันธ์กันแบบพี่น้อง ยึดถือจารีตประเพณีแนวทางในการติดต่อสัมพันธ์เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ และสังคมแบบทุติยภูมิ เป็นสังคมแบบชาวเมือง สมาชิกประกอบอาชีพที่แตกต่างกันตามความสามารถของแต่ละคน เรียกว่าแบ่งงานกันทำ สมาชิกรู้จักกันอย่างผิวเผิน มีการสร้างกฎเกณฑ์ข้อบังคับ ข้อตกลงหรือกฎหมายขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกอย่างเป็นทางการ

2. สังคมตามลักษณะการดำรงชีพ หรือการทำมาหากิน ถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญ และมีผลต่อการดำเนินชีวิตด้านอื่นๆ ของมนุษย์ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์อีกด้วย โดยสามารถแยกลักษณะของสังคม คือ สังคมล่าสัตว์และเก็บอาหาร สังคมเลี้ยงสัตว์ สังคมพืชสวน สังคมกสิกรรม สังคมอุตสาหกรรม เป็นต้น

จ่านง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2549, 30-32) ได้กล่าวถึงประเภทของสังคมไว้ว่า การจัดประเภทของสังคมอาจทำได้หลายวิธี เช่น จำแนกสังคมตามลักษณะการครอบครอง ปัจจัยการผลิต คือสังคมคอมมิวนิสต์บุพกาล สังคมระบบทาส สังคมศักดินา สังคมทุนนิยม สังคมแบบสังคมนิยม และสังคมคอมมิวนิสต์ หรือจำแนกประเภทตามระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจคือ สังคมด้อยพัฒนา สังคมกำลังพัฒนา และสังคมที่พัฒนาแล้ว แต่นักสังคมวิทยามักนิยมจำแนกสังคมตามลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและนิสัยใจคอของคนในสังคม ซึ่งแยกเป็นสังคมประเพณีกับสังคมสมัยใหม่ หรือสังคมแบบชนบทกับสังคมแบบชาวเมือง

สังคมชนบท หมายถึง สังคมที่มีการดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ มักทำการเกษตรหรือจับปลา ล่าสัตว์ อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน สมาชิกในสังคมรู้จักมักคุ้นกัน มีความสัมพันธ์ฉันท์ญาติพี่น้อง มีฐานะความเป็นอยู่คล้ายกัน ยึดถือจารีตประเพณีเป็นกฎเกณฑ์สำคัญของการทำกิจกรรมต่างๆ ในสังคม เป็นลักษณะของสังคมชาวชนบทหรือสังคมประเพณี

สังคมเมือง เป็นสังคมที่มีลักษณะตรงข้ามกับสังคมชาวชนบท คือเป็นสังคมแบบ
 ชาวเมือง ประกอบอาชีพแตกต่างกันหลายชนิด มีการแบ่งงานกันทำเฉพาะด้านอย่างซับซ้อน
 ความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นไปอย่างผิวเผิน เน้นความสัมพันธ์กันตามหน้าที่การงานโดยมุ่ง
 ผลประโยชน์เป็นสำคัญ ใช้ตัวบทกฎหมายหรือข้อตกลงที่เป็นสัญญาที่เป็นทางการสำหรับการควบคุม
 ความสัมพันธ์ต่อกันเป็นหลัก

หลักเกณฑ์ในการจัดประเภทของสังคมอีกประการหนึ่งที่นิยมกัน คือแบ่งสังคมตาม
 ลักษณะการทำมาหากิน เนื่องจากการทำมาหากินเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุด และมีผลต่อการใช้ชีวิต
 ด้านอื่นๆ แทบทุกด้านของมนุษย์ สภาพของสังคมจึงถูกกำหนดโดยลักษณะการทำมาหากินอย่าง
 ชัดเจน อาจแบ่งประเภทของสังคมได้ดังนี้

1. สังคมล่าสัตว์และเก็บอาหาร เป็นสังคมที่สมาชิกในสังคมดำรงชีพอย่างง่าย ๆ มี
 อาชีพล่าสัตว์ เก็บของป่าที่มีอยู่ตามธรรมชาติด้วยเครื่องมือหากินแบบง่าย อยู่กันเป็นกลุ่มเล็กไม่มีที่
 อยู่เป็นหลักมักเร่ร่อนไปเรื่อย
 2. สังคมเลี้ยงสัตว์ เป็นสังคมของคนที่มีชีวิตอยู่กับฝูงสัตว์เลี้ยง เช่น ฝูงวัว แพะ แกะ
 ม้า เป็นพวกเร่ร่อนมักมีความชำนาญในการรบเพราะต้องป้องกันฝูงสัตว์ บุคคลและครอบครัวในสังคม
 เริ่มมีฐานะไม่เท่าเทียมกัน ตามจำนวนของสัตว์เลี้ยงที่มากน้อยไม่เท่ากัน
 3. สังคมทำไร่ เป็นสังคมที่ทำมาหากินโดยการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม ใช้เครื่องมือ
 อย่างง่าย ๆ สังคมทำไร่สามารถตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งค่อนข้างถาวร อาจเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่
 หลายหมู่บ้านอยู่ในอาณาบริเวณหนึ่งที่มีสมาชิกจำนวนหลายพันหรือเป็นหมื่นคนก็ได้ วัฒนธรรมใน
 สังคมเริ่มซับซ้อนขึ้นสมาชิกบางคนในสังคมจึงสามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยไม่จำเป็นต้องเพาะปลูกเอง
 โดยมีบทบาทหน้าที่เฉพาะอย่างอื่น เช่น มีฟอมนด หมอผี ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม ช่างหัตถกรรม
 เป็นต้น
 4. สังคมกสิกรรม ปัจจัยที่ทำให้เกิดสังคมกสิกรรมคือ การคิดไถขึ้นใช้ช่วยในการ
 เพาะปลูก ทำให้มีประสิทธิภาพสูงกว่าการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมมาก ผลผลิตส่วนเกินมีมากจนสามารถ
 ใช้เลี้ยงคนจำนวนมากที่ไม่ได้ทำไร่ไถนา การครอบครองที่ดินกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดสถาบัน
 ทางการเมืองที่ซับซ้อนขึ้น เจ้าที่ดินกลายเป็นชนชั้นปกครอง คนในสังคมมีอาชีพที่หลากหลาย
 วัฒนธรรมของชาวเมืองเพิ่มพูนขึ้นจนกลายเป็นอารยธรรม
 5. สังคมอุตสาหกรรม ลักษณะสำคัญของระบบผลิตแบบอุตสาหกรรม คือการใช้
 เครื่องมือที่ขับเคลื่อนด้วยเครื่องยนต์แทนแรงงานคนและสัตว์ การผลิตกระทำในโรงงานหรือหน่วย
 ผลิตขนาดใหญ่มีการแบ่งงานเฉพาะด้าน การผลิตแบบอุตสาหกรรมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้าน
 ต่างๆ ในสังคมอย่างมากมาเกิดเมืองที่เป็นศูนย์กลางธุรกิจขึ้น คนส่วนใหญ่ละทิ้งไร่ไถนาเข้ามาประกอบ
 อาชีพในเมือง มีการงานแยกย่อยซับซ้อนหลากหลาย หน่วยการผลิตไม่ใช่ครอบครัวอีกต่อไป
 แต่เป็นโรงงานหรือหน่วยธุรกิจที่อยู่นอกบ้าน ครอบครัวและระบบเครือญาติมีอิทธิพลลดน้อยลง
 วิทยาศาสตร์และระบบความคิดที่อยู่บนหลักเหตุผลเข้ามาแทนความเชื่อทางไสยศาสตร์
- จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวถึงประเภทของสังคมสรุปได้ว่านักวิชาการแต่ละท่าน
 ได้ใช้เกณฑ์ในการจำแนกประเภทของสังคมตามแตกต่างกันได้แก่ แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของ

สมาชิก คือ สังคมแบบปฐมภูมิ และสังคมแบบทุติยภูมิ แบ่งตามลักษณะการดำรงชีพ คือ สังคมล่าสัตว์และเก็บอาหาร สังคมเลี้ยงสัตว์ สังคมพืชสวน สังคมกสิกรรม สังคมอุตสาหกรรม เป็นต้น

1.4 หน้าที่ของสังคม

นักวิชาการได้กล่าวถึงหน้าที่ของสังคมไว้หลายลักษณะซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 , 9-10) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของสังคมสรุปได้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมย่อมหาทางที่ให้สังคมอยู่รอดตามความต้องการของสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมตั้งนั้นเพื่อความอยู่รอดได้จำเป็นต้องทำหน้าที่ต่างๆ เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้ประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและอย่างมีประสิทธิภาพ หน้าที่จำเป็นอย่างต่างๆ โดยมีวัฒนธรรมเป็นแบบแผน เพื่อความอยู่รอดและความมีระเบียบของสังคม หน้าที่สำคัญของสังคม คือ การสร้างสถาบันครอบครัว เป็นการเพิ่มสมาชิกใหม่ให้สังคมของตนโดยการแต่งงาน และพัฒนาสมาชิกทั้งในรูปแบบการศึกษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการทำให้สมาชิกใหม่ที่เพิ่มขึ้นได้รู้จักระเบียบแบบแผนการปฏิบัติและความประพฤติ โดยอาศัยสถาบันการศึกษาซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ให้แก่สมาชิกในสังคม และมีสถาบันการเงิน ทำหน้าที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค การกระจายรายได้ และจัดการระบบเศรษฐกิจของสมาชิก ภายใต้การรักษาความสงบเรียบร้อยของสถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ ที่เพื่อให้สมาชิกจำนวนมากอยู่กันอย่างมีระเบียบ มีขวัญและกำลังใจจากสถาบันที่ทำหน้าที่บำรุงขวัญและพัฒนาในด้านจิตใจเพื่อให้สมาชิกปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพ และเกิดความสงบสามัคคีในสังคม จะเห็นได้ว่าตราบใดที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมก็ต้องหาทางที่จะทำให้สังคมอยู่รอดตามความต้องการของสมาชิกในสังคม

รพีพรรณ สุวรรณรัฐโชติ (2550, 4-7) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของสังคมไว้ว่า หน้าที่ที่จำเป็นที่ทุกสังคมจะต้องจัดทำและมีอยู่ร่วมกัน ดังนี้

1. การดำรงไว้ซึ่งความต่อเนื่องทางด้านชีวะของสมาชิก คือ สังคมจะมีลักษณะยืนยาวต่อไปได้นั้นจะต้องมีการสืบทอดของสมาชิกในสังคมอย่างต่อเนื่อง จะต้องสมาชิกใหม่เกิดขึ้นแทนสมาชิกเก่าที่ตายไป และการแสวงหาสมาชิกใหม่
2. หน้าที่ในการอบรมให้สมาชิกใหม่ได้เรียนรู้ระเบียบของสังคม บุคคลที่เกิดใหม่หรืออพยพเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ในสังคมจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักกฎเกณฑ์ในทางสังคมหรือวัฒนธรรมของสังคม
3. ทำหน้าที่ในเรื่องการติดต่อสื่อสาร สังคมจัดให้มีภาษาร่วมกันสำหรับสมาชิกของสังคม เพื่อให้สมาชิกสามารถเข้าใจ เรียนรู้และรับรู้ร่วมกัน จึงต้องจัดให้มีระบบการติดต่อสื่อสารด้วยสัญลักษณ์ เพื่อก่อให้เกิดค่านิยมร่วมกัน รวมทั้งเป็นการสร้างอำนาจบังคับให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติร่วมกัน
4. หน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมมีหน้าที่จัดการด้านเศรษฐกิจโดยการกระจายจัดสรร ผลิต แลกเปลี่ยน สินค้าอุปโภค บริโภค ตลอดจนบริการต่างๆ ให้แก่สมาชิก เพื่อให้สมาชิกของสังคมมีความแข็งแรงและสมบูรณ์ดี
5. หน้าที่จัดระเบียบและรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่สังคม สังคมย่อมมีผู้อาศัยอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากมีความแตกต่างกันไป ย่อมมีกระกระทบกระทั่งกันของสมาชิกในสังคม การจัดระเบียบทางการปกครอง การรักษาความยุติธรรมทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข

6. หน้าที่ในด้านบำรุงขวัญ และกำลังใจในการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคม การบำรุงขวัญและกำลังใจทำให้สมาชิกในสังคมเกิดความกระตือรือร้น มีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ของตนตามบทบาทในสังคมได้อย่างสมบูรณ์

จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวถึงหน้าที่ของสังคมสรุปได้ว่า หน้าที่ของสังคมมีความสำคัญในด้านกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในสังคมให้ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพื่อให้สังคมนั้นอยู่รอดตามความต้องการของสมาชิกในสังคม

2. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

2.1 ความหมายของวัฒนธรรม

นักวิชาการให้นิยามความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้หลายลักษณะพอประมวลได้ดังนี้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536, 4-5) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมหมายถึง วิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น ตามที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทั้งระบบความรู้ ความคิด หรือความเชื่อจนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิธีการหรือแบบแผน และมีการอบรมและถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมาระลอกจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ เราอาจจะแยกความหมายของวัฒนธรรมได้ 2 ประเภท คือ ประเภทแรก นิยามวัฒนธรรมว่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมเอาความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถ และนิสัยอื่นๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ประเภทที่สอง พิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นระบบความคิด ระบบความรู้ หรือความเชื่อที่คนในสังคมได้รับรู้ เพื่อนำมากำหนดรูปแบบพฤติกรรมต่างๆ

นิยพวรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2540, 37) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมในความหมายเชิงมนุษยศาสตร์ หมายถึง ความดีงามไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมของคน หรือสิ่งของจะต้องแสดงออกถึงความดีงามจึงจะเป็นวัฒนธรรม โดยความเป็นจริงสังคมไทยก็เน้นในความหมายนี้และในส่วนของความหมายเชิงสังคมศาสตร์จะให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้สองสาขาวิชา ประการแรกนักสังคมวิทยาให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นขบวนการอบรม ปลูกฝัง สั่งสอน เรียนรู้ถึง การดำรงชีวิตที่เป็นรูปแบบเดียวกันแล้วเก็บไว้เป็นมรดกตกทอดส่งต่อให้สมาชิกรุ่นใหม่ๆ ของสังคมต่อไป ในส่วนของนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม คือ พฤติกรรมที่กลั่นกรองมาจากความคิดที่จะหาวิธีการมาตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ การตอบสนองความจำเป็นที่มนุษย์จะยืนหยัดในการอยู่รอดเป็นคนได้ในสังคม

ณรงค์ เส็งประชา (2539, 4-5) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำมาช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคม ซึ่งจะรวมถึงการช่วยแก้ปัญหาและช่วยตอบสนองความต้องการของสังคม

เณรมาลย์ ราชภัณฑารักษ์ (2542, 47) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึงความรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อช่วยในการดำรงชีวิตอยู่

ในโลก อาจเป็นวัตถุดิบของต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นใช้สอยตลอดจนความรู้และเทคโนโลยีการต่างๆ ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถทำเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม รวมทั้งกฎข้อบังคับความประพฤติต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม จริยธรรม ศาสนา ความเชื่อ ศิลปหัตถกรรม เป็นต้น สิ่งที่มีมนุษย์คิดขึ้นมาจะ เป็นวัฒนธรรมได้ก็ต่อเมื่อคนส่วนใหญ่ในกลุ่มสังคมเดียวกันเห็นชอบและรับไปใช้ร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นแบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมหนึ่ง ซึ่งคนในสังคมจะเห็นว่าดีหรือไม่ก็ตาม แต่ถ้าคนในสังคมนั้นยอมรับที่จะเป็นอยู่ด้วยชีวิตแบบนั้นแล้วนั้นก็คือวัฒนธรรม

รพีพรรณ สุวรรณรัฐโชติ (2550, 4) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่าวัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้นเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง

อภิญา เพ็ญฟูสกุล (2543, 31) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม เป็นเรื่องของแบบแผนพฤติกรรมทางสังคม ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมธรรมดาในชีวิตประจำวัน รวมทั้งเรื่องของระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ไม่ได้หมายถึงสัญลักษณ์ทางศิลปะ แต่เป็นสัญลักษณ์ของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่พบได้ในชีวิตประจำวัน เช่น การไหว้ในสังคมไทย หรือการจับมือของสังคมตะวันตก

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2549, 16) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนในการดำเนินชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกในสังคมหนึ่งได้ยึดถือเป็น แบบแผนของชีวิตร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายหรือตราประจำกลุ่มที่คนอื่นเห็นแล้วรู้ได้ทันที เช่น มีภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เหมือนๆ กันสำหรับคนในกลุ่มนั้น

จากทัศนะของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ที่สมาชิกในสังคมได้กำหนดขึ้นทั้งในรูปแบบของนามธรรมและรูปธรรม โดยสมาชิกยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนในการใช้ชีวิตร่วมกันและมีการส่งต่อไปยังสมาชิกรุ่นใหม่

2.2 ลักษณะของวัฒนธรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้หลายลักษณะซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536, 7-8) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม สรุปได้ว่าลักษณะของวัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของสมาชิกในสังคมทำให้สมาชิกได้เรียนรู้จากการถ่ายทอดของสังคม วัฒนธรรมในแต่ละสังคมย่อมจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางสังคมนั้น วัฒนธรรมอาจจะเปลี่ยนแปลงและสลายไปได้ นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นผลรวมของหลายสิ่งหลายอย่างจนเราอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม

นิยพรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ (2540, 44-45) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม สรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นผลิตผลของระบบความคิดของมนุษย์ และแสดงออกมาทางพฤติกรรมอันได้แก่การกระทำในแง่ของการสร้างวัตถุ และระบบต่างๆ ทางสังคม สามารถเปลี่ยนแปลงได้ไม่คงที่ตายตัว วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้จากสมาชิกรุ่นก่อนตน ซึ่งเป็นผู้บรมสั่งสอนบอกกล่าวต่อๆ กันมาเป็นขบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพโดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการส่งต่อ วัฒนธรรมให้คนรุ่นหลัง จนกลายเป็นสมบัติส่วนรวม ครรลองหรือระบบการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมให้สอดคล้องกับบุคคลอื่นๆ ในสังคม

ณรงค์ เส็งประชา (2539, 4-5) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม สรุปได้ว่า วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นได้มีการปรับปรุงดัดแปลงคงเหลือไว้แต่สิ่งดี เป็นสิ่งส่วนรวมที่สังคมยอมรับถือปฏิบัติเพื่อใช้ช่วยการดำเนินชีวิต ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นล้วนเป็นวัฒนธรรม เป็นผลรวมของหลายสิ่งหลายอย่าง เช่น ความรู้ ความเชื่อ วิถีในการดำเนินชีวิต สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีพฤติกรรมที่เกิดการเรียนรู้ถ่ายทอดด้วยอาศัยการสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคม

เมอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์ (2542, 50) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม สรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีลักษณะสำคัญ 4 ประการดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่ต้องเรียนรู้ พฤติกรรมของมนุษย์เป็นพฤติกรรมที่ต้องเรียนรู้เกือบทั้งสิ้น การที่มนุษย์สามารถเรียนรู้วัฒนธรรมได้ก็เพราะมนุษย์สามารถติดต่อทำความเข้าใจกันโดยใช้สัญลักษณ์คือภาษาพูดและภาษาเขียนเพื่อติดต่อสื่อสาร และเรียนรู้วัฒนธรรมระหว่างกัน

2. วัฒนธรรมเป็นชีวิต วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น

3. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นมรดกตกทอดกันมาโดยผ่านการเรียนรู้ของมนุษย์รุ่นต่อๆ มา

4. วัฒนธรรมเป็นลักษณะที่เหนืออินทรีย์ ไม่ควรนำแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการไปใช้กับเรื่องของสังคมวัฒนธรรม ด้วยเหตุที่ว่าวิวัฒนาการทางอินทรีย์เกิดขึ้นได้ต้องสูญเสียอวัยวะหรือความสามารถที่มีอยู่เดิม แต่เรื่องของสังคมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการสะสมเพิ่มพูนเพื่อให้เจริญขึ้น

อภิญา เพ็ญพุกกุล (2543, 31) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม สรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นเรื่องของระบบคุณค่ารวมของสังคม ที่ถูกเรียนรู้ สิ่งที่ถูกส่งผ่านถ่ายทอดมีทั้งสิ่งที่ เป็นความคิด อารมณ์ความรู้สึกที่ผูกอยู่กับความ คิด และพฤติกรรมที่แสดงออกมา

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2549, 16-18) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม สรุปได้ว่า ลักษณะของวัฒนธรรมที่สำคัญมีดังนี้

1. เป็นพฤติกรรมที่เป็นมรดกตกทอด เกิดจากการเรียนรู้อย่างมีจิตสำนึกโดยผ่านตัวแทนต่างๆ เช่น พ่อ แม่ เพื่อน โรงเรียน บ้าน สถาบันต่างๆ อย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ และก่อให้เกิดอิทธิพลโดยตรงและโดยอ้อมต่อบุคคลในสังคม พฤติกรรมของมนุษย์ที่เป็นผลของการเรียนรู้ เช่น ทศนคติ ค่านิยม ความรู้ และวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ

2. เป็นสิ่งที่มีอยู่ร่วมกัน พฤติกรรมการเรียนรู้และผลของการเรียนรู้ไม่ได้เป็นสมบัติของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นของสมาชิกในสังคมและมีการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน

3. เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากช่วงอายุหนึ่งไปยังอีกช่วงอายุหนึ่ง และแพร่กระจายระหว่างสมาชิกของสังคมโดยสัญลักษณ์ คือภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด ช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดความรู้สึก ทศนคติ ความคิดเห็นต่างๆ เพื่อความเข้าใจระหว่างกัน

4. สร้างความพอใจให้แก่มนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ได้แก่อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ความพอใจที่ได้รับรวมถึงความต้องการทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย
5. เป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนได้ วัฒนธรรมไม่ใช่เป็นสิ่งที่คงที่ มีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ เพราะมนุษย์ได้ปรับปรุงแก้ไขเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
6. เป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนได้เป็นผลรวมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมของชาติหนึ่ง หรือสังคมหนึ่งเป็นผลรวมของแบบแผนหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยการนำองค์ประกอบย่อยๆ ของวัฒนธรรมหลายๆ อย่างประสานเข้าด้วยกันเพื่อให้สังคมคงอยู่ได้
7. เป็นรูปแบบพฤติกรรมในอุดมคติที่ต้องยึดถือปฏิบัติ รูปแบบพฤติกรรมในอุดมคติเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิต สิ่งใดที่สมาชิกในสังคมเห็นว่ามีความเหมาะสมสิ่งนั้นจะกลายเป็นรูปแบบที่ทุกคนยึดถือปฏิบัติตาม สิ่งใดที่สมาชิกในสังคมเห็นว่าไม่ควรไม่เหมาะสมก็จะไม่ยึดถือปฏิบัติ
8. เป็นลักษณะเหนืออินทรีย์ คือลักษณะที่อยู่เหนือจากสภาพธรรมชาติ หรือสัญชาตญาณ ทำให้มนุษย์รู้จักการเรียนรู้และทำให้มีชีวิตรอดได้ทางกายภาพและทางสังคม จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรมสรุปได้ว่า ลักษณะของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมเมื่อเห็นว่สิ่งนั้นดี สังคมก็ยึดถือเป็นแบบแผนเมื่อเห็นว่ไม่ดีก็เลิกปฏิบัติ วัฒนธรรมของแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันไปตามสิ่งแวดล้อม และสามารถเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมนั้นๆ

2.3 ประเภทของวัฒนธรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรมไว้หลายลักษณะซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

นิยพรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ (2540, 47-48) ได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรมสรุปได้ว่า วัฒนธรรมได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมที่เป็นรูปร่างตัวตนเรียกว่าวัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่างตัวตนและเป็นนามธรรม เรียกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุหรือวัฒนธรรมทางจิตใจ

ณรงค์ เส็งประชา (2539, 4-5) ได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรม สรุปได้ว่า วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ซึ่งมนุษย์ได้สร้างขึ้น เช่น อาคารบ้านเรือน รถยนต์ ปากกา ฯลฯ วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ แบบแผนในการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ภาษา ศีลธรรม ฯลฯ การแบ่งวัฒนธรรมนั้นนักสังคมวิทยาบางท่านได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. วัฒนธรรมทางความคิด หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อ หรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความเชื่อว่าคนตายแล้วเกิด การทำบุญ ทำบาป การเชื่อถือโศคลง ฯลฯ
2. วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน ได้แก่ ระเบียบแบบแผนหรือประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือ หรือกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วย วิถีชาวบ้าน จารีต กฎหมาย

3. วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ วัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น เสื้อผ้า อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

เอมมาลย์ ราชภัณฑารักษ์ (2542, 52) ได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรมสรุปได้ว่าสามารถแบ่งวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ วิธีการต่างๆ ที่มนุษย์คิดขึ้นมาแล้วสามารถทำให้เห็นเป็นรูปร่างได้ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น วัฒนธรรมทางวัตถุทั้งหลายย่อมเสื่อมสลายไปจะเหลืออยู่ก็เพียงรูปแบบและวิธีการที่จะถ่ายทอดไปสู่รุ่นต่อไป

2. วัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุ คือ วิธีการคิดและแบบแผนพฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นมาแล้วไม่สามารถสร้างทำให้เห็นเป็นรูปร่างได้ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม จริยธรรม กฎหมาย เป็นต้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเป็นการถ่ายทอดแนวทางแห่งความคิดและแบบอย่างการปฏิบัติ

อภิญา เพ็ญฟูสกุล (2543, 31) ได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรม สรุปได้ว่าวัฒนธรรมจึงมีทั้งทางด้านที่เป็นนามธรรม คือ ระบบความคิด โลกทัศน์หรือความเชื่อ ซึ่งแสดงออกมาเป็นรูปธรรมในหลายลักษณะตั้งแต่วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ สิ่งก่อสร้าง งานศิลปะ พิธีกรรม หรือธรรมเนียมแบบแผนของพฤติกรรมร่วม

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2549, 20-21) ได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรมสรุปได้ว่า วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ในรูปที่สามารถนำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกสบายต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้สอย อาคารก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย เครื่องยนต์กลไก งานจิตรกรรม เครื่องมือสมองกล เป็นต้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่เป็นวัตถุธรรม เป็นวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่าง และเป็นนามธรรมเป็นตัวตนที่ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ ได้แก่

บรรทัดฐาน เป็นแนวทางการประพฤติที่สมาชิกกลุ่มหรือสังคมยึดถือเป็นมาตรฐานร่วมกัน เพื่อเป็นตัวกำหนดและควบคุมการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกว่าสิ่งใดเป็นการกระทำที่ถูกต้องเหมาะสม สิ่งใดไม่ควรปฏิบัติหรือห้ามปฏิบัติ อันจะส่งผลต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม บรรทัดฐานประกอบด้วยวิธีหรือแนวทางปฏิบัติที่กลุ่มทำสิ่งต่างๆ จนกลายเป็นนิสัยตามปกติเสมอๆ ที่เรียกว่า “วิถีประชา” เช่นการรับประทานด้วยช้อน ส้อม การถอดรองเท้าเมื่อเข้าไปในศาสนสถาน เป็นต้น รวมทั้งสิ่งที่กลุ่มเรียกว่า “กฎศีลธรรม” ซึ่งเป็นความคิดเกี่ยวกับความผิด ถูก ที่ต้องการให้มีการปฏิบัติในบางเรื่อง และหากมีผู้ ผิดฝืนหรือละเมิดย่อมได้รับการลงโทษ และ “กฎหมาย” จัดเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของบรรทัดฐาน ซึ่งเป็นการใช้การบังคับที่ขอบรรณโดยระบุไว้อย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้กฎศีลธรรมเข้มแข็งขึ้น

สถาบัน เป็นส่วนประกอบหนึ่งของวัฒนธรรม อันหมายถึง ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในด้านหน้าที่อันประกอบด้วยค่านิยมและวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการพื้นฐานของสังคมร่วมกัน แบบแผนทางวัฒนธรรมของพฤติกรรมที่ยอมรับกันได้กำหนดบทบาทและแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งการกำหนดบทบาทอาจกระทำในรูปของการบังคับหรือกฎหมายก็ได้ ส่วนพฤติกรรมที่มีขึ้นเพื่อ

สนองความต้องการขั้นพื้นฐานและก่อให้เกิดความพอใจ เช่น สถาบันเศรษฐกิจเกิดขึ้นเพราะความต้องการขั้นมูลฐานทางกายภาพ อันได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม จึงเกิดกิจกรรมทางการผลิต การแจกจ่ายและการบริโภคขึ้น สถาบันทางการเมืองและการปกครองเกิดขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบ ในสังคมมีการบริหารการปกครองที่เป็นแบบแผน สถาบันครอบครัวจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดการดูแลปกป้อง กันตลอดจนเลี้ยงดูเด็กที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ สถาบันการศึกษาจัดตั้งขึ้นเพื่อถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ทักษะที่สังคมยอมรับด้วย

ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าอะไรก็ตามที่คนในสังคมส่วนใหญ่ชอบปรารถนาหรือต้องการให้เป็น หรือกลับกลายเป็นสิ่งที่ตนเกลียดชัง ต้องทำ ต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ตนบูชา ยกย่องและมีความสุขที่จะได้เห็น ได้ฟัง ได้เป็นเจ้าของ ค่านิยมรวมเอาเป้าหมายที่เป็นรูปธรรม เช่น การอยากมีรายได้มากๆ และเป้าหมายที่เป็นนามธรรม เช่น ความเป็นประชาธิปไตย สิ่งที่ดีๆ เป็น ค่านิยมของสังคมหรือไม่นั้นต้องมีลักษณะดังนี้ เป็นสิ่งที่ยอมรับโดยสมาชิกอย่างกว้างขวาง สมาชิกยึดถือค่านิยมนั้นมานาน การยึดถือนั้นได้มีการทำอย่างแน่นแฟ้น และฐานะทางสังคมของสมาชิกของกลุ่มเป็นที่ยอมรับ

ความเชื่อ หมายถึง ความคิดที่เป็นที่ยอมรับและยึดถือ ซึ่งอาจเป็นความคิดที่เป็นสากลหรือเป็นที่ยอมรับของบางกลุ่ม หรือเป็นความจริงทั้งหมดที่อยู่รอบๆ ตัวเรา ความเชื่อจะช่วยอธิบายและติดตามเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับจักรวาลและโลก ความเชื่อเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าผิดหรือถูกแต่ค่านิยมไม่อาจพิสูจน์ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ได้

ปรานี วงษ์เทศ (2546, 241-242) ได้นิยามความหมายของพิธีกรรม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมไว้ว่า มนุษย์จะแสดงออกให้เห็นถึงความเชื่อทางศาสนาได้โดยผ่านพิธีกรรม การที่มนุษย์ทั้งหลายสร้างพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นมานั้นมนุษย์ย่อมมีวัตถุประสงค์และมีความหมายตามความเข้าใจที่เกิดจากพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาของตนเอง แท้จริงแล้วตัวพิธีกรรมก็คือ พฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตน ดังนั้นพิธีกรรมจึงหมายถึง พฤติกรรมที่เป็นรูปธรรมของศาสนาความเชื่อตนเอง ในส่วนของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือสังคม พิธีกรรมนี้จะเกี่ยวข้องกับ พระพุทธเจ้า เทวดา และผีทุกชนิด และจะเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมาร่วมงานได้ทั้งหมด พิธีกรรมของความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเหล่านี้ จะมีบทบาทสำคัญในการที่ทำให้ชาวบ้านต่างมีความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พิธีกรรมที่จะทำให้ชาวบ้านทุกคนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือสังคม พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันโดยทั่วๆ ไปในสังคมไทยภายในในรอบปีหนึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภท ด้วยกัน

ประเภทแรก เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน สังคมเกษตรกรรมนั้นการทำมาหากินอันเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาผลผลิตของธรรมชาติ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเป็นวิถีชีวิตที่สำคัญของมนุษย์ มนุษย์ก็ต้องประกอบพิธีกรรมขึ้นมาตามคติความเชื่อทางศาสนาของแต่ละสังคม พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินเป็นเรื่องที่สำคัญมาก และจะมีอยู่เกือบตลอดทั้งปี แต่ช่วงของความสำคัญจะอยู่ระหว่างหลังการเก็บเกี่ยวและก่อนที่จะเริ่มฤดูกาลใหม่

ประเภทที่สอง พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต เป็นพิธีกรรมในเวลาชั่วชีวิตของคนตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตาย พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตนี้มีความสำคัญในระดับครอบครัวญาติมิตรในหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญในการย้ำความเป็นสมาชิกของกลุ่มญาติ และรักษาความสัมพันธ์ของผู้คนในครัวเรือน

ประเภทที่สาม คือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือสังคม พิธีกรรมนี้จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้า เทวดา และผีทุกชนิด และจะเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมาร่วมงานได้ทั้งหมด พิธีกรรมของความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเหล่านี้ จะมีบทบาทสำคัญในการที่ทำให้ชาวบ้านต่างมีความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พิธีกรรมที่จะทำให้ชาวบ้านทุกคนรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ พิธีกรรมเหล่านี้มีส่วนสำคัญทำให้เกิดเทศกาล และการละเล่นต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะส่วนประกอบสำคัญของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาจะมีการเช่นสรวงบูชา หรือทำบุญ ทำทาน การกินเลี้ยง หรือที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมสรุปได้ว่า นักวิชาการส่วนใหญ่ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นรูปธรรมสามารถจับต้องได้ และวัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุ คือ วิธีการคิดและแบบแผนพฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นเป็นนามธรรมที่ไม่มีรูปร่างไม่มีตัวตน

2.4 หน้าทีของวัฒนธรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรมไว้หลายลักษณะซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536, 11-12) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรมสรุปได้ว่าวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม หน้าที่ของวัฒนธรรมที่สำคัญมีอยู่หลายประการ ดังนี้ วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบสถาบันเพราะสถาบันเป็นระเบียบแนวทางปฏิบัติที่เป็นระบบเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิก และเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคมและมีหน้าที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคลที่ได้แสดงออกมา ทั้งนี้ยังเป็นการกำหนดค่านิยมต่อสิ่งต่างๆ ว่ามนุษย์จะแสดงออกอย่างเหมาะสมถูกต้องเพียงใด

วัฒนธรรมเป็นแนวทางที่มนุษย์ใช้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และพัฒนาจนเป็นบุคลิกภาพให้แก่สมาชิกใหม่ของสังคมจะได้ประพฤติปฏิบัติได้ตามที่สังคมต้องการ ถือเป็นวิธีควบคุมสังคมที่มีสมาชิกอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก เพราะอาจจะทำให้เกิดปัญหาวุ่นวาย มนุษย์จึงสร้างกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อห้าม และจารีตประเพณีต่างๆ มาควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคม เมื่อมนุษย์มาอยู่ด้วยกันหลายคนจำเป็นต้องสื่อความเข้าใจมนุษย์จึงได้สร้างสัญลักษณ์ เช่น ภาษา เพื่อสื่อสารระหว่างกัน นำไปสู่การกำหนดเป้าหมายสำคัญของชีวิต

อภิญา เพ็ญฟูสกุล (2543, 31) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรม สรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นแบบแผนที่ช่วยนำร่องบอกทิศทางสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติในสถานการณ์ต่างๆ ให้แก่สมาชิกในสังคม วัฒนธรรมเป็นเสมือนคลังประสบการณ์ร่วมกันของสมาชิกในสังคม

จางง์ อติวัฒนธรรมลีทึ และคณะ (2549, 18-20) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรมสรุปได้ว่า หน้าที่สำคัญของวัฒนธรรมมีดังนี้

1. เป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน
2. เป็นตัวกำหนดบทบาทความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์
3. ทำหน้าที่ควบคุมสังคม
4. ทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แสดงว่าสังคมหนึ่งแตกต่างไปจากอีกสังคมหนึ่ง
5. ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม
6. เป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้าง หล่อหลอม บุคลิกภาพทางสังคมให้กับสมาชิก
7. ทำให้สมาชิกแต่ละสังคมตระหนักถึงความหมาย และวัตถุประสงค์การมีชีวิตของตนอันเป็นความหมายของสถานการณ์และที่เกี่ยวกับทัศนคติ ค่านิยม และจุดหมายปลายทาง

การเรียนรู้ความหมายของสถานการณ์เช่น การยิ้ม การหัวเราะ แสดงความหมายถึงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หรือการชูกำปั้น หน้าบึ้ง แสดงความหมายตรงกันข้าม คือความไม่พอใจ ไม่เป็นมิตร เหล่านี้เป็นผลของวัฒนธรรม วัฒนธรรมแต่ละอย่างมีวิธีการที่ละเอียดแตกต่างกัน ซึ่งช่วยอธิบายความหมายของแต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกัน

วัฒนธรรมอธิบายความหมายเกี่ยวกับทัศนคติ ค่านิยม และจุดหมายปลายทางของคนกล่าวคือ บุคคลย่อมอยู่ในภาวะที่มีแนวโน้มที่จะรู้สึกและปฏิบัติด้วยวิธีการบางอย่าง โดยมีวัฒนธรรมเป็นตัวแบบที่กำหนดว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นสิ่งที่ปรารถนา ซึ่งกลายมาเป็นจุดหมายหรือสิ่งที่บุคคลจะพึงบรรลุถึง และเป็นสิ่งที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิต

8. สร้างหรือจัดแบบความประพฤติเพื่อว่าบุคคลจะได้ปฏิบัติตาม โดยไม่จำเป็นต้องคิดหาวิธีการประพฤติปฏิบัติโดยไม่จำเป็น ทั้งนี้โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดหรืออบรมให้รู้ระเบียบทางสังคมเกี่ยวกับบทบาท ความคาดหวัง บรรทัดฐานทางสังคมต่างๆ เป็นต้น

จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรมสรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบของสถาบัน และบทบาทของสมาชิกในสังคมให้ปฏิบัติตามแบบแผนอย่างเหมาะสม วัฒนธรรมเป็นตัวแบบที่กำหนดว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมสามารถเรียนรู้และปฏิบัติได้โดยการถ่ายทอดหรืออบรม ซึ่งเป็นกลไกในการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

3. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

Emile Durkheim มีความเชื่อเรื่องโครงสร้างและหน้าที่เช่นเดียวกัน โดยอธิบายว่าสังคมจะมีคุณภาพหรืออยู่รอดด้วยการยึดเหนี่ยวทางสังคม (Social Solidarity) คือ การที่บุคคลในสังคมมีสิ่งยึดถือร่วมกัน ในสังคมขนาดเล็กหรือสังคมที่มีโครงสร้างง่ายๆ นั้นการยึดเหนี่ยวทางสังคมจะเป็นแบบ Mechanical Solidarity คือ การยึดถือค่านิยม จารีตประเพณีเดียวกัน มีความคิด

ความเชื่อ และทัศนคติต่างๆ แบบเดียวกัน แต่ในสังคมที่ซับซ้อนการยึดเหนี่ยวทางสังคมจะเป็นแบบ Organic Solidarity คือการยึดเหนี่ยวตามบทบาทหน้าที่ของตนโดยที่แต่ละบุคคลจะมีค่านิยมความเชื่อ ความคิด ที่แตกต่างกันออกไป การที่สังคมจะอยู่รอดได้ก็เพราะบุคคลปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ของสังคมนั้นเอง สังคมจะเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบง่ายๆ เป็นแบบซับซ้อนเสมอเนื่องจากปัจจัยสำคัญคือการเพิ่มของประชากรทำให้เกิดการแข่งขันด้านการประกอบอาชีพ และจำเป็นต้องเพิ่มอาชีพใหม่ๆ ขึ้น เพื่อให้เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดอาชีพที่ต้องการความชำนาญเฉพาะอย่างมากขึ้น การเพิ่มของประชากรยังทำให้บุคคลมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมมากขึ้น เช่น บทบาทหน้าที่ในครอบครัว การเมืองการปกครอง ศาสนา และอื่นๆ นอกจากนี้ยังนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ส่วนต่างๆ ของสังคมอีกด้วย (สนธยา พลศรี 2542, 192)

สำหรับเดอริคม์แล้วส่วนประกอบสำคัญอีกประการของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมก็คือการที่สมาชิกในสังคมมีขอบเขตของการกระทำระหว่างกัน ตัวอย่างเช่นการเข้าร่วมในพิธีกรรมเป็นการตั้งสมาชิกของกลุ่มศาสนิกชนเข้าสู่กิจกรรมเดียวกันซึ่งเป็นการผูกพันพวกเขาเข้าด้วยกัน หรือในอีกระดับหนึ่งกิจกรรมการงานที่ขึ้นอยู่กับภารกิจที่แบ่งแยกแตกต่าง แต่เสริมความผูกพันคนงานเข้าเป็นกลุ่มการทำงาน สิ่งที่มีสัมพันธ์กับความถี่ของการกระทำระหว่างกันอย่างมีแบบแผนก็คือตัววัดของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของค่านิยม การมีส่วนร่วมกันในกิจกรรมคือการมีส่วนร่วมในค่านิยมและความเชื่อของสมาชิกในชุมชน หลักความเชื่อของกลุ่มศาสนิกชนยิ่งแก่กล้าเพียงใดกลุ่มก็ยิ่งมีความเป็นหนึ่งเดียวกันมากเพียงนั้น จะเห็นว่าเดอริคม์สนใจในกิจกรรมของชุมชนและความผูกพันของชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา นักวิชาการผู้นิยมเดอริคม์ได้จัดหน้าที่ที่สำคัญของศาสนาที่ประการของเดอริคม์ไว้อย่างเหมาะสมคือ เป็นพลังทางสังคมที่ทำให้เกิดระเบียบวินัย (Disciplinary) สามัคคี (Cohesive) เป็นพลังชีวิต (Vitalizing) และความอิมเอ็บ (Euphoric) พิธีกรรมทางศาสนาเตรียมมนุษย์เพื่อชีวิตทางสังคม โดยทำให้เกิดมีวินัยของตนเองและความสันโดษขึ้นในระดับหนึ่งๆ งานพิธีในทางศาสนานำมนุษย์ให้มารวมตัวกันตั้งนั้นจึงทำหน้าที่ยืนยันเข้าถึงความผูกพันร่วมกันของมนุษย์ และกระชับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมให้มากขึ้น การเข้าร่วมในทางศาสนาช่วยรักษาและทำให้ความเป็นมาทางสังคมของกลุ่มมีชีวิตชีวาขึ้นและช่วยถ่ายทอดคุณค่าอันคงทนถาวรนี้สืบต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง ประการสุดท้ายศาสนามีหน้าที่ในแง่ความอิมเอ็บที่ว่ามันช่วยเป็นตัวต่อต้านความรู้สึกคับข้องใจและการสูญเสียศรัทธากับความเชื่อมั่น โดยทำให้ความรู้สึกของความเป็นอยู่ดีเกิดขึ้นมาอีกในหมู่ของผู้ที่มีความเชื่อ และเกิดความรู้สึกในความถูกต้องของโลกศีลธรรมที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของมัน (นฤจร อินธิจิระจรัส 2535, 6-30)

4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

จากการศึกษาประวัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสที่ปรากฏในเอกสารประเภทต่างๆ พบว่ามีการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสอยู่ 3 ประการดังนี้

ประการแรก เชื่อว่าประเพณีกวนข้าวมธุปายาส แต่เดิมเกิดจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลได้มีพราหมณ์เปลี่ยนจากการนับถือศาสนาพราหมณ์มาเป็นนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนมาก พราหมณ์เหล่านี้ได้นำเอาพิธีการต่างๆ ที่เคยปฏิบัติมาปฏิบัติต่อไป ในศาสนาพุทธ พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าพิธีการทางศาสนาพราหมณ์บางพิธีทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความศรัทธาในความคิด และเป็นการบำรุงกำลังใจจึงไม่ทรงห้ามการปฏิบัติเหล่านี้ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้นิพนธ์ไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส สมัยปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ธรรมบท และในคัมภีร์โนถบุรณีกถาแห่งหนึ่ง ทั้งสองคัมภีร์มีเนื้อความตรงกันว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงบุรพชาติของอัญญาโกณฑัญญะผู้ซึ่งมีความประสงค์อย่างแรงกล้าและแน่วแน่ที่จะศึกษาธรรมเพื่อให้บรรลุพระอรหันต์ก่อนอื่นให้พระภิกษุฟังดังนี้ เมื่อพระพุทธองค์อุบัติขึ้นในโลกมีภุมมพิศสองคนพี่น้อง คนพี่ชื่อมหากาฬ คนน้องชื่อจุลกาฬ ทั้งสองคนทำนาข้าวสาธินแปลงเดียวกัน เมื่อข้าวกำลังจะออกรวงหรือข้าวกำลังตั้งท้อง จุลกาฬได้เอาข้าวตั้งท้องมากินก็รู้มีรสหวานอร่อยมาก ก็คิดจะเอาข้าวนั้นไปถวายพระภิกษุจึงไปบอกพี่ชายแต่พี่ชายไม่เห็นด้วยโดยอ้างว่าไม่มีใครเคยทำและทำไปก็คงสูญเสียข้าวไปเปล่าๆ แต่จุลกาฬก็รีบเร้าอยู่ทุกวันจนมหากาฬไม่พอใจ ในที่สุดจึงได้ตกลงแบ่งนาออกเป็นสองส่วนเท่าๆ กัน จุลกาฬได้ให้ชาวบ้านช่วยกันเก็บข้าวของตนซึ่งกำลังตั้งท้องแล้วเอาไปผาออก นำข้าวนั้นไปต้มด้วยนมสด ผสมเนยใส น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด แล้วนำไปถวายพระพุทธองค์และพระสาวก โดยอธิษฐานว่าผลทานนี้จะเป็นเครื่องชี้นำให้ตนบรรลุธรรมวิเศษก่อนคนทั้งปวง เมื่อจุลกาฬทำทานแล้วกลับไปดูนาในนาเต็มไปด้วยข้าวสาธินที่มีความยินดียิ่ง หลังจากนั้นจุลกาฬก็ได้ทำบุญในวาระต่างๆ อีกครั้ง จุลกาฬซึ่งมาเป็นอัญญาโกณฑัญญะก็ทำทานและมีความมุ่งมั่นเช่นเดิมมาโดยตลอด จนในที่สุดได้บรรลุพระอรหันต์ก่อนพุทธสาวกทั้งปวงจากพระคัมภีร์ทั้งสองที่กล่าวมาจึงนำเสนอขึ้นฐานได้ว่าประเพณีกวนข้าวมธุปายาสคงเกิดขึ้นเนื่องมาจากเรื่องดังกล่าวมา

ประการที่สอง เป็นความเชื่อที่มาจากพระพุทธศาสนา และเป็นความเชื่อของพุทธศาสนิกชนทั่วไป สอดคล้องกับพุทธประวัติตอนที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสก่อน บรรลุอภิสมโพธิญาณ ดังปรากฏในพุทธประวัติเล่ม 1 บุริมกาล ปริเฉท 5 ดังนี้ ในเช้าวันหนึ่งนางสุชาดาบุตรภิกษุภินายใหญ่แห่งชาวบ้านเสนานิคม ณ ตำบลอรุเวลาปรารถนาจะทำการบวงสรวงเทวดา หุงข้าวมธุปายาสคือข้าวสุกหุงด้วยนมโคล้วน เสร็จแล้วจัดลงในถาดทองคำไปที่โพธิ์ฤกษ์เห็นพระมหาบุรุษนั่งอยู่สำคัญว่าเทวดาจึงน้อมข้าวปายาสเข้าไปถวาย ในเวลานั้นบาตรของพระองค์เผอญอันตรธานหาย พระองค์จึงทรงรับปายาสนั้นทั้งถาดด้วยพระหัตถ์แล้วทอดพระเนตรแลดูนางนงทราบพระอาการจึงทูลถวายทั้งถาดแล้วกลับไป พระมหาบุรุษทรงถือถาดข้าวปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรัญชรา สรงแล้วเสวยข้าวปายาสหมดแล้วทรงลอยถาดเสียในกระแส หลังจากทีพระองค์เสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาแล้วก็ทรงบรรลุอภิสมโพธิญาณในคืนนั้น ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธโดยทั่วไปในเมืองนครศรีธรรมราชจึงเชื่อกันว่าข้าวมธุปายาสเป็นสิ่งที่ส่งผลให้พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ จึงเห็นว่าข้าวมธุปายาสเป็นของดีของวิเศษที่สามารถบันดาลความสำเร็จให้เกิดขึ้นได้เพราะเมื่อพระพุทธองค์เสวยข้าวมธุปายาสแล้วทำให้พระองค์เห็นแจ้งธรรม แสดงว่าข้าวมธุปายาสช่วยเพิ่มพูนพลังก่อให้เกิดสติปัญญา สมองแจ่มใส จึงเห็นว่าข้าวมธุปายาสเป็นประดุจยาขนานวิเศษ (เปรมจิต ชนวงค์ 2525, 4-8)

ประการที่สาม เป็นประวัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของชาวจังหวัด นครศรีธรรมราช ซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครศรีธรรมราช ร่วมกับพุทธสมาคม นครศรีธรรมราช โดยนางกาญจนา เรืองช่วย นายกพุทธสมาคมนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช พระศรีธรรมประสาธน์ เจ้าอาวาสวัดสวนปาน และวิทยาลัยอาชีวศึกษาได้เล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส จึงจัดทำ เอกสารประกอบในการอบรมสัทธิการกวนข้าวมธุปายาสเพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ โดยมีเนื้อหา บางส่วนในเอกสารประกอบการอบรมมีเนื้อ อความเกี่ยวกับประวัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ไม่ซ้ำกับเอกสารที่เคยปรากฏ มีเนื้อหาดังนี้

ในสมัยพุทธกาล ข้าวมธุปายาสเดิมที่นั่นเทวดาทั้งหลายได้ส่งเนตรลงมา และเห็น ว่าถ้าพระพุทธองค์ไม่ได้เสวยข้าวมธุปายาสของเครื่องญาติทั้งหมดในปวงชนนี้ พระพุทธองค์ยังไม่หมด กิเลส แต่ถ้าได้เสวยข้าวมธุปายาสแล้วท่านจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ศีลอรุณิยะ ที่ว่าประเสริฐจะได้อยู่ใน เมืองแก้ว จะไม่แคล้วนิพพาน จะไม่เจ็บ ไม่เกิด และไม่ตาย ดังนั้นเทวดาทั้งหมดจึงได้ประชุมกัน และ ส่งเนตรลงมาดูจึงรู้ว่าไม่มีใครจะทำได้ เพราะเครื่องญาติทั้งหมดจะต้องมารวมกันทั้งนี้เพราะว่าข้าว มธุปายาสนั้น หมายถึง “ข้าวรวมญาติ” เมื่อเป็นเช่นนั้นเทวดาจึงส่งเนตรอีกและเห็นว่ามืออยู่องค์หนึ่ง ที่จะทำได้บุคคลผู้นี้คือนางสุชาดา เทวดาจึงดลจิตดลใจให้พระอินทร์ลงมานิมิตฝัน โดยให้พระ วิษณุกรรมซึ่งเป็นคนรับใช้พระอินทร์เป็นผู้บอกว่าจะต้องทำอะไรทำอย่างไร เพื่อให้ญาติเชื้อพระวงศ์ ของท่านมารวมกลุ่ม เพื่อจะได้ปรึกษาหารือกันว่าเตรียมเอาอะไรบ้าง พระวิษณุกรรมจึงได้แปลงตัว เป็นคนแก่มาบอกให้เครื่องญาติหาเครื่องปรุงมาให้ครบ 59 อย่าง บรรดาญาติต่างก็ไปหากันมาใครหา อะไรได้ให้อามา ซึ่งสิ่งที่หามาได้ก็จำพวกเครื่องแกง ประเภทแกงส้ม แกงเผ็ด คือรวมเครื่องแกง ทั้งหมดที่มีอยู่ในเมืองมนุษย์ หรือที่เรียกว่าเมือง “กุลขมพูทวีป” เครื่องยาที่นำมามีทุกชนิด ได้แก่ เครื่องยาจำพวกหัว ซึ่งมี หัวขาย หัวเปราะ หัวไพร หัวขิง หัวม่วง หัวท้อ หัวข่า ซึ่งจำพวกหัวเหล่านี้จะ มีความหมายอยู่ในตัว เช่น หัวขาย หมายถึง พระพุทธองค์มีสัญชาติเป็นผู้ชาย หัวเปราะ หมายถึง คำพูดที่อ่อนหวานของท่าน หัวไพร หมายถึง บารมีของท่าน ถ้ามีสิ่งใดเกิดขึ้นท่านจะปิดเป่าได้หมด หัวท้อ หมายถึง จิตของท่านที่หนักแน่นมั่นคง แก่ได้สารพัดคือถ้ามารมาแบบไหนท่านจะแก้ได้หมด เครื่องยาจำพวกหัวรวมกลุ่มกันได้เจ็ดหัวพอดีจะมีความเป็นของพุทธองค์ทั้งหมด จำพวกหัวโดยเฉพาะ หัวลำ คือ หัวมัน ฟักเขียว ฟักทอง ฯลฯ จำพวกนี้หมายถึงรัศมีชื่อเสียงของพระพุทธองค์ ท่านว่าเมื่อ ท่านสำเร็จแล้วขอให้ชื่อเสียงบารมีของท่านให้ล้าไปทั่วโยชนจนหมดศาสนา จำพวกหัวลำ อันหมายถึง เกี่ยวกับศาสนา พระวิษณุกรรมซึ่งเป็นคนรับใช้พระอินทร์เป็นผู้ส่งมานั่งอธิบายให้

เครื่องยาที่ใช้ก็ได้แก่ยาแก้ไข้ เช่น ยาเลือด ยาลม ยาแก้ปวดเมื่อย ยาทัมใจ คือยา สารพัดสมัยก่อนมียาอะไรก็ใช้นั้น แต่สมัยนี้ก็มียาแลม ซึ่งเอามาจากพวกหัวท้อ หัวข่า เอามาผสม กันเป็นยาแลม ยาเลือดก็ได้จากต้นหมากรากไม้ ยาแก้ร้อนก็เอามาจากรากสัพเพ (รากหมากรากพร้าว) นอกจากนั้นก็เอาเครื่องเพลที่หอมๆ มีหญ้าไต้ใบ หญ้าไต้ดิน เพลแดง เพลขาว ใส่รวมกันหมด คล้ายๆ กับว่าเวลานิทราเหมือนกับท่านบรรทม เพลานี้ หมายถึง เวลาท่านไสยาสน์ท่านหลับไป พอ พระวิษณุกรรมบอกเครื่องปรุงให้เสร็จก็ได้รวมกลุ่มเครื่องญาติแล้วได้บอกวิธีกวนให้โดยผู้กวนแต่งชุด ไทยเดิม เขาใช้ปูนงโจงกระเบนใส่เสื่อแขนยาวแบบห่อคอ และให้ผ้าสบมาทาปากอีกชั้นหนึ่ง ผ้าสบนั้น จะเป็นสีเหลืองหรือสีขาวก็ได้ คือใช้สีตามสีของหัวทั้งเจ็ดหัว ซึ่งถือว่าสำคัญขาดไม่ได้ เพราะหัวทั้งเจ็ด

หัวเกี่ยวกับสังขารของพระพุทธองค์ทั้งนั้น และรวมสังขารของมนุษย์เราด้วย

พอเตรียมของเสร็จแล้วก็ทำพิธีปลุกเสก การปลุกเสกทำโดยพระวิษณุกรรม เมื่อปลุกเสกเสร็จแล้ว ก็ได้เชิญพราหมณ์มาทำพิธี แต่ก่อนที่จะถึงพิธีกวณข้าวมธุปายาสจริงๆ นั้น พราหมณ์จะทำพิธีกวณก่อนโดยลงยันต์สรรหังสี่ขอม การลงยันต์สรรหังสี่ขอมนั้นทำเพื่อให้พระพุทธเจ้าหมดกิเลสทั้งปวง และพราหมณ์ต้องนำมาถือไว้พอลงยันต์เสร็จแล้วก็นำสาวพรหมจารี 3 คน หมายถึง 4 คนหาม 3 คนแห่ 3 คนอยู่ 3 มุม พายไปพร้อมๆ กันคนละข้างคือพายสลับกัน ขณะที่พายเมื่อปลายไม้พายสุดกระทะ ปลายไม้พายของแต่ละคนจะตัวดัดขึ้นทุกครั้งพร้อมๆ กันอย่างนี้ 3 ครั้ง พอเสร็จพิธีก็กวณไปข้างหน้า 3 ครั้ง ไปข้างหลัง 3 ครั้ง โดยตัวดัดไม้พายให้ไม้พายขึ้นพร้อมๆ กัน โดยใช้คนพาย 4 คน (สี่คนแห่แบบสับหว่าง) หมายถึงกิเลสแย้งกัน โดยแบ่งออกข้างละ 2 คน คือ 2 คนพายไปข้างหน้าถือไม้พาย 2 อัน จะพายเข้ามาชนกัน และอีก 2 คน ก็พายมาโดยพาย สับหว่างกันทำเช่นนี้เรื่อยๆ ที่พายเช่นนี้ หมายถึง ธาตุ 4 คือ 2 คน หมายถึง กรรมเก่า (กรรมดี กรรมชั่ว) 4 หมายถึง ธาตุ 4 พอเข้าพิธีกวณเสร็จแล้ว กวณกันต่อไปจนข้าวมธุปายาสแห้ง นางสุชาดาก็ปล้มปิดที่ได้กวณข้าวมธุปายาสสำเร็จ และได้เอ่ยขึ้นว่า “คราวนี้ข้าพเจ้าต้องได้เดินตามรอยพระศาสนาที่แท้จริง” แล้วนางสุชาดาได้อาข้าวมธุปายาสใส่ถาดทอง และอธิษฐานว่า “ถ้าข้าพเจ้ามีบารมีจริงขอให้พระพุทธองค์สำเร็จในนิพพานเถิด ข้าพเจ้าจะได้ตามไปเป็นลูกศิษย์ของเสด็จท่านด้วยพระเจ้าค่ะ” จากนั้นนางสุชาดาได้นำข้าวมธุปายาสไปถวาย การนำข้าวมธุปายาสไปถวายนั้นจัดเป็นขบวนแห่ โดยมีพราหมณ์นำหน้าขบวนและพราหมณ์ได้ทำพิธีไปด้วย ในพิธีขบวนแห่นั้นประกอบด้วยเทียน 1 เล่ม รูป 3 ก้าน ปักลงในข้าวมธุปายาส แห่ไปตามแม่น้ำเนรัญชลา และมีการประพรมน้ำมนต์ลงในข้าวมธุปายาสตลอดทาง (การใช้เทียน 1 เล่ม รูป 3 ก้าน หมายถึง พระไตรลักษณ์ของท่าน) เทียนนั้นเล่มใหญ่มาก เพราะขบวนแห่ต้องเดินทางระยะไกลและแม่น้ำเนรัญชลาที่กว้างใหญ่ เทียนจะต้องพอกับระยะทางด้วย พอไปถึงนางสุชาดาก็อธิษฐานอีกว่า “ขอให้บารมีของพระองค์ท่านจงสำเร็จ สำเร็จจนแจ้งเหมือนเทียนนี้ด้วยเถิดพระเจ้าค่ะ ขอให้บารมีของท่านที่ได้สะสมไว้ให้หอมหวานทั่วโลกอาณาจักรเหมือนควนรูปทั้ง 3 ก้านนี้ด้วยเถิดพระเจ้าค่ะ” (คือที่เราเรียกว่ารัตนตรัยทั้ง 3 นั่นเอง และมนุษย์เราได้อึดสิ่งนั้นมาปฏิบัติซึ่งถือว่าถึงแม้จะไม่มีเทียนก็ให้มีควนรูปเอาไว้เสมอ)

พอนางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแก่พระองค์ พระพุทธองค์ท่านก็รับประเคนการรับประเคนนั้นท่านไม่รับด้วยมือท่านจะใช้ฝ่ามือรองรับ แต่ฝ่าที่รองรับนั้นด้านล่างของฝ่าไม่ได้ตกบนพื้นดิน เพราะถ้าฝ่าตกบนพื้นดินท่านจะไม่สำเร็จ พระวิษณุกรรมได้แปลงกายเป็นลม มารับฝ่าผืนที่รองรับประเคนข้าวมธุปายาสนั้นไว้ โดยไม่ให้ใครเห็นทำให้ทุกคนเกิดอศรรยใจว่าทำไมหนอฝ่าผืนนั้นจึงอยู่นิ่งเฉยไม่ตกบนพื้นดินเหมือนกับมีคนมารับไว้ แต่ทุกคนก็กล้าไม่พบสิ่งใด ที่คิดว่ามารองรับฝ่าไว้ในขณะเดียวกันใครสอดเข้าไปใต้ฝ่าผืนนั้นจะรู้สึกเย็นกายทุกครั้ง แต่สำหรับพระพุทธองค์ท่านรู้ด้วยญาณของท่านจึงได้อธิษฐานจิตว่า “ถ้าข้าพเจ้าหมดเวร หมดกรรม มีวาสนา มีบารมีที่แท้จริง และ ทำได้สำเร็จเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว ขอให้ข้าพเจ้าเสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดา นี้ และขอให้สำเร็จด้วยมรรคผลนิพพานเทอญ และขอให้ผู้ที่เดินตามข้าพเจ้าที่อยู่ใต้ร่มโพธิ์เย็นเหมือนกับลมใต้ฝ่าที่ข้าพเจ้ารองรับข้าวมธุปายาสนี้ด้วยเทอญ” แล้วท่านเสวยข้าวมธุปายาสทันที เมื่อท่านได้เสวยข้าวมธุปายาสเสร็จแล้วท่านก็ได้แจกจ่ายให้บริวารที่ไปห้อมล้อมท่านได้เสวยข้าวนั้นทุกคนแม้แต่เทวดาที่เดินมิตลงมาล้อมท่านในขณะนั้น ก็ได้เสวยข้าวนั้นด้วยและท่านได้ตรัสว่า “ถ้าผู้ใดจะไม่ลงมาเมืองกุลลชมพูทวีปนี้

แล้วขอให้ท่านเหล่านั้นจงสำเร็จญาณจากชั้นบนไปด้วย และตามข้าพเจ้าไปโดยข้าพเจ้ายินดีเปิดประตู แก้วให้ต้อนรับเสมอไป” แล้วท่านก็ได้อธิษฐานจิตต่อไปว่า “ถ้าสำเร็จจริงๆ แล้วข้าพเจ้าขอเสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญชลา ณ บัดนี้”

จากนั้นบริวารทั้งหลายก็ชวนกันห้อมล้อมตามเสด็จกันไป นางสุชาดาก็ได้ประเคน ถาดข้าวมธุปายาสให้ท่านเสวยอีกครั้ง รวมเสวยข้าวมธุปายาสทั้งหมด 3 ครั้ง ตามจำนวนรูป คือ ครั้งที่ 1 ถวายข้าวมธุปายาสที่สำนักของท่าน ครั้งที่ 2 เดินไปได้ครึ่งทางก็ถวายที่ต้นโพธิ์ ครั้งที่ 3 ถวาย เมื่อเดินไปถึงแม่น้ำเนรัญชลา ครั้งที่ 1 ท่านไม่สำเร็จ ครั้งที่ 2 ท่านก็ยังไม่สำเร็จ ท่านไปสำเร็จญาณที่แม่น้ำเนรัญชลา ซึ่งท่านต้องเสวยข้าวมธุปายาสเป็นครั้งที่ 3 เมื่อท่านเสวยข้าวมธุปายาสครั้งที่ 3 และครั้งนี้ก่อนที่ท่านจะเสวยท่านก็ได้อธิษฐานจิตอีกว่า “ข้าพเจ้าเมื่อหมดผลกรรมนี้ขอให้กรรมทั้งหลาย จงรับเอาส่วนบุญส่วนกุศลนี้ด้วยเทอญ อย่ามาขัดขวางดวงจิตของข้าพเจ้า อย่ามาแผ้วพานสังขารของ ข้าพเจ้าเลย และขอให้รับเอากรรมดี กรรมชั่ว ที่กรรมใหม่ กรรมเก่า ข้าพเจ้ารู้หมดทุกชาติทั้งหมด ข้าพเจ้าได้ 500 ชาติ ขอให้กรรมทั้งหลายเหล่านี้เกี่ยวข้องกับใครที่ข้าพเจ้าจงกิติ ที่ข้าพเจ้าไม่จงกิติ ที่มาแก่งข้าพเจ้าก็ดี จงมารับเอาส่วนกุศลนี้เทอญ ผู้ใดไปตกรอกอเวจีขอให้ผู้นั้นรับสารด้วยจะได้พ้น ขุมมาเล็กน้อย” เมื่อท่านอธิษฐานเช่นนี้ท่านก็ว่า “พุทโธน่าสงสาร อัมโมน่าสงสาร สังฆอน่าสงสาร น่าสงสารมนุษย์ทั้งโลก น่าสงสารสัตว์ที่ไปตกเมืองมนุษย์ไม่เคยไปน่าสงสารพุทโธสัพพะเวสี น่าสงสาร มนุษย์ล่องหน น่าสงสารสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในมนุษย์เมืองกุลชมพูทวีป โขเวทนา โขเวทนา เวทนาน่าสงสาร ด้วยนะโม ด้วยนะโม ด้วยพระธรรม ด้วยพระธรรม พระธรรมจรรู้แจ้ง พระธรรมจตามฆ่า พระสงฆ์จตามฆ่า (ฆ่ากิเลส) พระสงฆ์จเจริญ ที่เดินตามแนวทางของข้าพเจ้า ขอให้ผู้ที่เดินตามแนวทางของข้าพเจ้านี้ขอให้ผู้นั้นจงเจริญ จงเจริญ พร้อมทั้งลูกของข้าพเจ้าทั้ง 4 สกุลด้วยเทอญ (พระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุณี) เพราะว่าตอนนั้นลูกทั้ง 4 สกุลไปห้อมล้อมท่านหมด ขอบุญบารมีนี้ที่ข้าพเจ้าได้อธิษฐานจิตแล้ว (ขอให้เถิดทองใบนี้) ถ้าข้าพเจ้าได้สำเร็จมรรคผล นิพพานจริงขอให้เถิดทองนี้จงทวนกระแสนั้น แม่นางธรรณี แม่คงคา จงช่วยคลับตาลด้วยเทอญ” พอจบคำอธิษฐานพระองค์ก็เหวี่ยงเถิดทองคาลงในแม่น้ำเนรัญชลาในเวลาเดียวกันก็เกิดอัศจรรย์ขึ้น คือ แม่น้ำวนขึ้นแล้วเถิดทองก็ลอยมาหาท่าน และมาวนอยู่ตรงหน้าท่าน ท่านก็ได้สำเร็จญาณตอนนั้นไป นิพพาน เมื่อท่านสำเร็จญาณไปนิพพานคือหมดกิเลสทุกอย่าง พอท่านหมดกิเลสแล้วท่านก็ได้เรียก สาวกทั้งหลายซึ่งมีพระอานนท์ พระศิวลี พระโกธัญญะ ทั้งสามพระองค์มาประชุม ทั้งนี้เพราะท่านรู้ ญาณของท่านแล้วว่าท่านเสร็จแล้ว

เมื่อท่านได้สำเร็จญาณแล้วก็มีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นคือมีเศรษฐีได้นำเนื้อสัตว์ซึ่งเป็นเนื้อสุกรมาถวายท่าน ท่านรู้ด้วยญาณแล้วว่าเมื่อท่านได้เสวยเนื้อนี้เข้าไปและพระทั้งหลายถ้าได้ เสวยเนื้อนี้เข้าไปแล้วจะเป็นอันตรายเพราะว่าเนื้อสุกรนั้นเป็นพิษ แต่เศรษฐีไม่รู้เมื่อพระทั้งหลายจะ ฉันทเนื้อท่านก็ได้ตรัสขึ้นว่า “เนื้อสุกรนั้นอาตมาขอให้ท่านนำมาให้อาตมาทั้งหมด และให้นำมาวางไว้ หน้าอาตมา ใครอย่าขัดขืนสาวกทั้งหลายก็อย่าได้ขัดขืน” เศรษฐีซึ่งนั่งอยู่ก็คิดว่าเหตุใดพระองค์มีความโลภเช่นนี้ก็เห็นว่าท่านหมดกิเลสแล้ว แต่ทำไมท่านยังมีความโลภอย่างนี้ เมื่อเศรษฐีคิดดังนั้น ก็เริ่มเสื่อมศรัทธาในตัวท่านเจี๊ยบๆ พอท่านได้เสวยเนื้อเข้าไปแล้ว เนื้อที่ยังมีเหลืออยู่ท่านก็ให้นำไปเท ทั้งในแม่น้ำคงคาให้หมด (ซึ่งเป็นแม่น้ำล้างบาป) เมื่อมีผู้เอาเนื้อไปเททั้งในแม่น้ำคงคาแล้วก่อนนั้น ท่านเองก็เกิดอาการท้องร่วง แต่ก่อนมีอาการท้องร่วงนั้นท่านได้เทศนาให้เศรษฐีฟังว่า “เศรษฐีท่านไม่

รู้อะไรมาก่อนแต่เอาตามารู้ว่าเนื้อนั้นเป็นของพิษซ่อนอยู่ภายในถ้ามีเหลืออยู่ที่บ้านขอเชิญโยมเศรษฐีจูงนำเนื้อนั้นไปเทในแม่น้ำคงคาให้หมดเถิดอย่าเพิ่งเสวยเข้าไป” เศรษฐีได้ฟังท่านตรัสเช่นนั้นก็ไม่เชื่อและมีความเสียดายเนื้อด้วย จึงได้นำเนื้อที่เหลือไปให้สาวสนมกรรมวังเสวย เมื่อสาวสนมกรรมวังเสวยเนื้อเข้าไปพวกเขาเหล่านั้นก็เกิดท้องร่วงตาย เมื่อเศรษฐีเห็นเช่นนั้นจึงคิดได้ทันทีว่าพระพุทธเจ้าท่านได้สำเร็จเป็นพระโพธิสัตว์อย่างแท้จริงแล้ว ท่านได้สำเร็จญาณแล้ว ท่านบริสุทธิ์จริงๆ แล้วสามารถล่วงรู้ว่ามีพิษในเนื้อนั้น เศรษฐีเลยยกย่องนับถือท่าน และเป็นที่เลื่อมใสของคนทั้งปวงในตำบลนั้น หลังจากท่านประชวรหมดสติไม่เข้าท่านก็ฟื้นคืนสติขึ้นมาอีกครั้ง ท่านก็กระหายน้ำพระอานนท์จึงไปหาน้ำมาถวายก็ไม่สามารถเอาน้ำมาถวายได้ทันท่วงที ท่านก็รู้ด้วยญาณของท่านทันทีว่าเป็นเช่นนี้ เพราะกรรมชาติปางก่อนท่านได้กำเนิดเป็นคนธรรมดาเป็นลูกเศรษฐีช่างหม้อ ครั้งนั้นท่านได้จูงม้าไปหาน้ำเพื่อจะให้ม้าได้กินน้ำ แต่น้ำที่ท่านไปพบเพื่อจะให้ม้ากินนั้นเป็นน้ำสกปรกใจท่านนั้นต้องการให้ม้าได้กินน้ำที่ใสสะอาด ท่านก็จูงม้าเดินไปเรื่อยๆ ก็ไม่ได้น้ำที่ใสสะอาดให้ม้ากินได้ม้าหิวน้ำมากเลยสิ้นใจตายด้วยเหตุนี้เมื่อท่านฟื้นจากประชวรพระอานนท์ไปหาน้ำที่ใสสะอาดไม่ได้ มีหน้าซำกลายเป็นกลับไปเสียอีกด้วย เหตุการณ์เป็นอย่างนี้ท่านก็ทราบด้วยญาณโดยตลอด ท่านจึงได้ใช้ให้พระโมคคัลลานะไปหาน้ำอีก พระโมคคัลลานะจึงได้กราบทูลท่านว่า “สมเด็จพระเจ้าคะน้ำนี้เป็นน้ำกฏแห่งกรรมทุกหย่อมหญ้าไม่มีน้ำใดที่ใสสะอาดเหมือนน้ำใจของพระพุทธองค์แล้วพระเจ้าคะ ขอเชิญสมเด็จพระเจ้าจงโปรดกรุณาให้กับตัวกรรมตัวนี้เกิดพระเจ้าคะ” และพระสิวลีก็รับอาสาไปเอาน้ำมาถวายด้วยตนเอง และก่อนที่จะบรรทมท่านก็ได้ทำจิตของท่านให้สะอาดแผ่เมตตาจิตให้ตัวกรรม พระสิวลีก็ได้นำน้ำใสสะอาดบริสุทธิ์นำมาถวายให้ท่านได้เสวย เมื่อท่านได้เสวยน้ำนั้นแล้วท่านก็หายประชวรอีกครั้ง หลังจากนั้นท่านก็ได้เสวยเนื้อเข้าไปอีกแต่ครั้งนี้เป็นเนื้อโค เนื้อโคนี้ไม่ได้เป็นเนื้อโคธรรมดา แต่เป็นเนื้อโคที่นิมิตลงมาจากสวรรค์ เพราะถึงเวลาที่ท่านจะสำเร็จแล้วที่ชาวบ้านเรียกว่า “กวนข้าวชงโค” (โคค่านี้อาจเป็นต้นไม้ก็คือกุชงค์ กุชงค์ในชื่อของมรรค 8) แต่โคที่พระพุทธเจ้าได้เสวยเนื้อไปนั้นเป็นโคที่จุ่มมาโปรดท่านให้ท่านได้หมดทุกข์ หมดโศก หมดทุกอย่างเพื่อให้ท่านได้บิณฑบาต และโคตัวนี้เมื่อตายแล้วก็ได้ไปเกิดเป็นโคเทวดา ความเป็นมาเช่นนี้เขาจึงเรียกกันตลอดมาว่า “กวนข้าวยาโค” หรือกวนข้าวมธุปายาส นั่นเอง

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสในสมัยพุทธกาลประกอบพิธีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 แต่ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสในประเทศไทยวันเวลาในการประกอบพิธีนั้นแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เพราะฤดูกาลทำนาของแต่ละท้องถิ่นย่อมมีความแตกต่างกันไปตามภูมิประเทศภูมิอากาศ การกำหนดเวลาประกอบพิธีกวนข้าวมธุปายาสจึงกำหนดขึ้นตามความเหมาะสมของท้องถิ่น เหตุเพราะต้องรอให้ข้าวตั้งท้องจนเป็นน้านมซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทุกพื้นที่ขาดไม่ได้ ส่วนเครื่องปรุงอย่างอื่นจะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นและฤดูกาลของพืชผลเป็นสำคัญ แต่ที่นิยมกัน เช่น มันสำปะหลัง ฝรั่ง พักทอง กล้วย มะพร้าว แป้งข้าวเหนียว น้ำตาลทราย นม น้ำอ้อย มะละกอ ขนุน ทูเรียน กะทิ ถั่วลิสง งา น้ำผึ้ง แป้งข้าวเหนียว แป้งข้าวเจ้า กระจวาน การพลู พริกไทย ฯลฯ (ดิเรก พรตตะเสน และพิทยา บุชรัตน์ 2542, 6336) สูตรส่วนผสมของข้าวมธุปายาสของแต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันไปไม่มีสูตรที่แน่นอนสามารถใส่วัตถุดิบได้หลากหลายที่เหมาะสมและมีประโยชน์ตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น เช่น ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชนิยมใส่โอวัลตินเพื่อให้ข้าวมธุปายาส มีสีสวยงามนำมารับประทานยิ่งขึ้น

วิธีกวนข้าวมธุปายาส เมื่อชาวบ้านช่วยกันเตรียมเครื่องปรุงข้าวมธุปายาสเสร็จแล้วก็เริ่มพิธีกรรมทางศาสนา ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของชุมชนที่ยึดถือประเพณีตามแต่โบราณจะต้องมีพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ พร้อมทั้งสาวพรหมจารีเริ่มกวนก่อนผู้ใดเพื่อความเป็นสิริมงคลในการกวนข้าวมธุปายาส ต้องใช้สาวพรหมจารีที่บริสุทธิ์เป็นผู้เริ่มต้นกวนข้าวจนเสร็จพิธีสงฆ์ โดยถือกันว่าการกวนข้าวมธุปายาสในพระราชพิธีนั้นต้อง เป็นสาวพรหมจารีคือหญิงที่ไม่มีสามี หรืออีกความหมายหนึ่งคือหญิงที่ยังไม่มีประจำเดือนซึ่งถือว่าเป็นสาวพรหมจารีที่แท้จริง จากหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนของรัชกาลที่ 5 ทรงนิพนธ์ไว้ว่า “คำที่เรียกผู้กวนข้าวทิพย์ว่าสาวพรหมจารีนี้เดิมจะเป็นพราหมณ์ดอกกระมัง ข้อที่ถือตามกันอยู่อีกว่านางพรหมจารี นั้นจะต้องเป็นคนที่ยังไม่มีระดูจึงจะเป็นพรหมจารีเท่านั้นเล่า ถ้าจะคิดไปตามทางที่ว่าพรหมจารีเป็นพราหมณ์แล้วก็จะเคยใช้นางพราหมณ์ที่ยังไม่มีสามี ถ้าหากว่าการกวนข้าวทิพย์เป็นการจำเป็นจะต้องใช้นางพราหมณ์ที่ยังไม่มีสามีเช่นว่ามานี้แล้ว พราหมณ์ในเมืองไทยเรานี้มีน้อยจะหาธิดาพราหมณ์ซึ่งยังไม่มีการกำหนดอวาทะวิวาหรงคได้ยาก จะมีเวลาขัดข้องในการที่จะทำพระราชพิธีขึ้น พระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งจึงทรงตัดสินว่า เมื่อไม่มีธิดาพราหมณ์จะกวนข้าวทิพย์แล้ว เอาลูกเจ้านายที่นับว่าเป็นขัตติยชาติสูงกว่าตระกูลพราหมณ์มากจะไม่ได้หรือ ท่านพราหมณ์ผู้จะทำพิธีนั้นค่อยข้างมีน้อยอยู่จะหาธิดาพราหมณ์ก็ไม่ได้ จึงได้ตกลงว่ายอมให้ใช้ตามกระแสพระราชดำรัส การกวนข้าวทิพย์จึงได้ยกเป็นหน้าที่ของลูกเจ้านายแต่เลือกเอาลูกเจ้านายที่เป็นพรหมจารีคือไม่มีสามี เป็นพรหมจารีตามอย่างพระพุทธศาสนา ครั้นนานมาหม่อมเจ้าที่ทรงพระเยาว์มีน้อยหม่อมเจ้าที่ขึ้นบัญชีใหม่ชั้นหลังยังไม่ทรงเจริญ ด้วยต้องหาในระหว่างเกศากันต์แล้วแต่ยังไม่ทันเป็นสาวใหญ่ก็หายากขึ้นทุกปีจนต้องมีหม่อมราชวงศ์เจือปน นานเข้าก็เลื่อนลงไปจนหม่อมหลวงเมื่อชั้นหลังๆ ลงมาถึงคนสามัญเข้าปลอมใช้บ้าง ที่เยาว์วัยให้ได้ขนาดกับนางพราหมณ์ซึ่งยังไม่มีสามีที่เคยกวนมาแต่ก่อนนั้นด้วย จึงได้เรียกว่าสาวพรหมจารี” และวิธีที่เลือกเด็กอายุน้อยที่กลายมาเป็นสิ่งที่สืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน (องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช 2557, 28)

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

การศึกษาวิจัยของ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรดิษฐ์ (2551) เรื่อง การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน กรณีศึกษาประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) ของวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิษฐ์ วัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อการศึกษาบริหารจัดการประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) และศึกษาการมีส่วนร่วมความสามัคคีของชุมชน เพื่อนำผลที่ได้จากการจัดประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) นำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนสมานมิตร และสภาวัฒนธรรมจังหวัด ในการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาในการวิจัย คือ วัดเกษมจิตตารามเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของเมืองอุดรดิษฐ์ ตั้งอยู่ในย่านชุมชนสมานมิตรซึ่งเป็น 1 ใน

26 ชุมชนเมืองของเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ มีลักษณะที่โดดเด่นเพราะเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีบ้านเรือนของชุมชนตั้งอยู่ล้อมรอบวัด ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มดั้งเดิม และกลุ่มที่อพยพมาจากต่างจังหวัด เพื่อเข้ามาทำงานในพื้นที่ จากลักษณะที่หลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาในชุมชนและยังประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน ทำให้การรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นไปด้วยความยากลำบาก จึงเป็นสาเหตุที่วัดได้นำประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) มาเป็นกิจกรรมหลักของวัด เนื่องจากเห็นว่าน่าจะเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน จึงได้จัดประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) เป็นครั้งแรกในปี 2530 และจัดในช่วงเดือน 6 ของทุกปี เพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วม ได้แสดงออกถึงความสมัครสมานสามัคคี และยังเป็นการอนุรักษ์สืบสานประเพณีอันดีงานของไทยอีกด้วย เพราะการกวนข้าวมธุปายาสนี้ไม่ได้ทำกันง่ายๆ จะต้องประกอบด้วยพิธีกรรมหลายๆ อย่างเช่น ต้องบวงสรวงเทวดา และทำวजूโลกบาล เครื่องปรุงหากใช้แบบโบราณก็ต้องมีถึง 108 ชนิด เครื่องปรุงหลักจะมี 9 อย่าง คือ น้ำมันข้าว เนย อ้อย น้ำตาล น้ำผึ้ง นม ถั่ว งา และข้าวเม่า การกวนครั้งแรกต้องใช้สาวพรหมจารี ต้องใช้ไม้ชัยพฤกษ์ หรือไม้พุทรา เป็นพืนเท่านั้น อีกทั้งไฟที่ใช้ต้องเกิดจากแดดผ่านแว่นขยายที่เรียกว่า “สุริยกานต์” และต้องใช้น้ำพระพุทธมนต์พรหมเครื่องปรุง เป็นต้น

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) แต่ละครั้งจึงเป็นงานใหญ่ ที่ต้องใช้ทั้งทุน ความศรัทธาและความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชนเป็นอย่างมาก จึงเห็นว่าเป็นประเพณีที่น่าสนใจ ทำให้เกิดความริเริ่มศึกษางานวิจัย ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพสำหรับหาความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินการจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส จากสภาพแวดล้อมจริงของชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ความหมายหรือค่านิยมของบุคคลต่างๆ ที่มีส่วนร่วมในการจัดงานครั้งนี้โดยการสังเกต และการบันทึกเหตุการณ์ และการสัมภาษณ์ และใช้การวิจัยเชิงปริมาณเพื่อรวบรวมข้อมูลที่สามารถวัดค่าได้จากการดำเนินการจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และผลของการดำเนินงาน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 3 ภาคส่วน คือ ภาครัฐ จากองค์กร และประชาชน โดยใช้แบบประเมินความคิดเห็นและแบบวัดความพึงพอใจในการดำเนินการจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

ผลจากการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของ วัดเกษมจิตตารามในอดีตนั้น รูปแบบการจัดงานเหมือนกับการจัดงานประเพณีของวัดโดยทั่วไปมีกิจกรรมหลักๆ คือ พิธีบวงสรวงเทวดา การกวนข้าวมธุปายาส กิจกรรมการทำบุญใส่บาตร และ มหกรรมสวดมนต์งาน เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมดำเนินการจัดงานได้นำเสนอให้มีการเพิ่มคณะกรรมการ ฝ่ายประสานงานขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานดำเนินงานในทุกขั้นตอนและทุกกิจกรรม หลังจากมีการเพิ่มคณะกรรมการฝ่ายประสานงานแล้ว ทำให้ผลของการจัดงานนั้นออกมาเรียบร้อย ประสบผลสำเร็จมีปัญหาน้อยลง ด้านการมีส่วนร่วม ความสามัคคีของคนในชุมชนในการบริหารจัดการ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส พบว่า ชุมชนสมานมิตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือกับทาง วัดในการจัดงานเป็นอย่างดี แม้ว่ากลุ่มคนในชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างกันมากก็ตาม ส่วนผลที่ได้รับจากการจัดงานในครั้งนี้พบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือดี ชุมชนมีความสามัคคีมากขึ้น และให้ความร่วมมือในการจัดงานกับทางวัดเป็นอย่างดี สำหรับด้านการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนสมานมิตร และสภาวัฒนธรรมจังหวัดในการบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นพบว่า ได้มี

การสร้างความสำเร็จร่วมกันในประเพณีกวนข้าวมธุปายาสกับกรรมการวัด คณะกรรมการจัดงานและ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนสามมิตร มีการร่วมทำงานเป็นทีมเดียวกันกับ คณะกรรมการจัดงาน โดยเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง พร้อมทั้งสนับสนุนการจัดงานกับหน่วยงานในระดับ จังหวัด นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดได้มีการประสานงานกับผู้ที่มีส่วน เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนตั้งแต่ก่อนงานจนกระทั่งการจัดงานเสร็จสิ้น จะเห็นได้ว่างานวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน กรณีศึกษาประเพณีกวนข้าว มธุปายาส ของวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธาตุนั้น มุ่งหวังที่จะเห็นการมีส่วนร่วมเพื่อ สร้างความสามัคคีที่เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน และเป็นประโยชน์ที่ก่อให้เกิดแนวคิดในการสร้าง โครงการวิจัยร่วมกับชุมชนหรือท้องถิ่น เพื่อพัฒนา อนุรักษ์ และส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีของชาติ ให้ยั่งยืนสืบไปในอนาคต

5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนทางสังคม และวัฒนธรรม

การศึกษาวิจัยของ อารณ อุกฤษณ์ (2532) เรื่อง พิธีลอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคม และวัฒนธรรมของชาวเล กรณีศึกษาบ้านหัวแหลม เกาะลันตา จังหวัดกระบี่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาพิธีลอยเรือในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงขั้นตอนและองค์ประกอบ ของพิธีลอยเรือ ตลอดจนสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีลอยเรือของชาวกลุ่มที่ทำการศึกษา และเพื่อ สะท้อนถึงสังคม วัฒนธรรมของชาวเลทั้งในอดีตและปัจจุบัน ของชาวบ้านหัวแหลม อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ มีวิธีเก็บข้อมูลโดยผู้วิจัยได้เข้าไปอาศัยในชุมชนช่วงระยะเวลาหนึ่ง และใช้วิธีการทาง มานุษยวิทยาเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์ และพิธีกรรม จากการสังเกตขณะเข้าไปมีส่วนร่วม ในเหตุการณ์ และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการประกอบการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการศึกษาด้านภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่า องค์ประกอบของ พิธีลอยเรือทั้งในแง่ของศิลปะที่ชาวเลบ้านหัวแหลมสร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรม ในแง่ของสัญลักษณ์และการสื่อความหมาย ตลอดจนการสืบเนื่อง และการเปลี่ยนแปลงได้สะท้อน ให้เห็นถึงสัญลักษณ์ และการสื่อความหมายในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมของผู้นำกลุ่ม การเข้าร่วมต่อเรือปลากั้งประดิษฐ์ไม้กันผี ประกอบพิธีสาดน้ำ และพิธีทำน้ำมนต์ ทำขวัญ และ สะเดาะเคราะห์ ตลอดจนการร้องรำทำเพลงของสมาชิกในกลุ่ม สิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงสัญลักษณ์ และการสื่อความหมายด้วยภาษาท่าทาง ซึ่งนอกจากสัมพันธ์กับตำนานความเชื่อ ค่านิยม และภาวะ แวดล้อมทางนิเวศวิทยา ซึ่งรวมเรียกว่าโลกทัศน์ทางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ยังแสดงถึงโครงสร้าง ของพิธีลอยเรือ ซึ่งสัมพันธ์กับโครงสร้างของชุมชนบ้านหัวแหลมด้วย ในทำนองเดียวกันเรือปลากั้ง และส่วนประกอบของเรือไม้กันผี และเครื่องเซ่นในพิธีกรรมได้แสดงถึงสัญลักษณ์และการสื่อ ความหมายทางวัตถุ ซึ่งสัมพันธ์กับโลกทัศน์ทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนชาวเลบ้านหัวแหลม อันเป็นแรงบันดาลใจให้สมาชิกในชุมชนสร้างสรรค์ประดิษฐ์สิ่งเหล่านี้ขึ้นเพื่อสนองความต้องการของ สังคมเช่นกัน ทั้งนี้องค์ประกอบของพิธีลอยเรือแต่ละขั้นตอน และโลกทัศน์ทางสังคมและวัฒนธรรม ได้มีการสืบเนื่องไปอย่างสอดคล้องและสัมพันธ์กัน

การสร้างพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม พิธีลอยเรือจึงมีบทบาทหน้าที่ซึ่งครอบคลุมโครงสร้างชีวิตและความเชื่อของสังคม เช่น มีบทบาทหน้าที่ในการบันทึกเรื่องราวและภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเส้นทางการอพยพโยกย้ายและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวเล มีบทบาทหน้าที่ในการรวมกลุ่มชนชาวเลและเปิดโอกาสให้มีการสังสรรค์สัมพันธ์ในช่วงมรสุมว่างเว้นจากการออกทะเลเพื่อลดความตึงเครียดจากการทำมาหากิน และลดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในสังคม มีบทบาทหน้าที่ในการให้ความรู้สึกลดภัยแก่สมาชิกในชุมชนชาวเลในช่วงมรสุม โครงสร้างทางด้านสังคมและทางด้านพิธีลอยเรือของชาวบ้านหัวแหลมมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เหนียวแน่นช่วยร่วมมือกันประกอบพิธีลอยเรือให้ประสบความสำเร็จแต่โครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมไม่หยุดอยู่กับที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามตัวแปรหรือปัจจัยต่างๆ วัฒนธรรมจากภายนอกเป็นตัวการหนึ่งในการทำลายวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคม ปัจจัยภายนอกที่ทำให้โครงสร้างทางสังคมและพิธีลอยเรือในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลง อย่างเช่น การหลั่งไหลของวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามาในหมู่บ้านผ่านทางโทรทัศน์ส่งผลให้ทัศนคติของรุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงไป และเป็นอุปสรรคต่อการถ่ายทอดวัฒนธรรม ตลอดจนค่านิยม ความเชื่อ และโลกทัศน์ทางสังคมอันเป็นเครื่องหล่อหลอมสมาชิกให้ยึดมั่น และสืบทอดต่อไปในลักษณะที่มีการสืบเนื่อง ปัจจัยจากการขัดแย้งของคนในสังคมจากการยอมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของคนรุ่นใหม่ ส่งผลกระทบต่อสถานภาพทางสังคมของคนรุ่นเก๋ารู้สึกว่าคุณค่าของตนเองลดน้อยลงจนหลีกเลี่ยงการเข้าร่วมพิธีกรรมทำให้ขาดผู้มีประสบการณ์ และผู้มีความรู้เกี่ยวกับพิธีดั้งเดิมคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำ ปัจจัยจากระบบราชการจากภายนอกก็มีส่วนทำให้เกิดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานเป็นเหตุให้สมาชิกในชุมชนไม่สามารถแสดงบทบาทหน้าที่ของตนได้เต็มที่ เหตุปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากในช่วงก่อนพิธีลอยเรือไม่สามารถออกทะเลได้เศรษฐกิจฝืดเคืองสมาชิกจึงไม่เข้าร่วมงาน การศึกษาถึงการสืบเนื่อง และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพิธีลอยเรือ ประกอบกับการสำรวจทัศนคติของสมาชิกที่เข้าร่วมในพิธีลอยเรือที่สัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรม ทำให้ทราบถึงแนวโน้มของประเพณีลอยเรือ และสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านหัวแหลมในอนาคตว่า แม้สมาชิกในชุมชนยังต้องการให้มีพิธีลอยเรือ แต่จุดมุ่งหมายและรูปแบบของพิธีลอยเรืออาจจะต้องปรับเปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับทางโลกมากกว่าทางธรรม หรือเน้นความบันเทิงมากกว่าความเชื่อ ทั้งนี้อาจมีเหตุปัจจัยอื่นที่ทำให้โครงสร้าง และรูปแบบของพิธีลอยเรือ และสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านหัวแหลมเปลี่ยนแปลงไป เช่น การขาดผู้นำกลุ่มที่มีความสามารถในการประกอบพิธีกรรม หรือการเข้าไปพัฒนาของรัฐบาล และภาคเอกชนตามแผนพัฒนาชุมชน และโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งการเข้าไปของนักท่องเที่ยวต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมด้วย

การศึกษาวิจัยของ ศิริพร ศรีแสง (2538) เรื่อง **บวชข้าง : ภาพสะท้อนมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวพวน กรณีศึกษาชุมชนบ้านหาดเสี้ยว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย** มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาประเพณีบวชข้าง ในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เพื่อศึกษาถึงขั้นตอนและองค์ประกอบของพิธีการบวชตลอดจนสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธี และศึกษาถึงสังคมและวัฒนธรรมของชาวพวนทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงศึกษาภาพสะท้อนของสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในพิธีบวช ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เข้าไปอยู่ในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการทางมานุษยวิทยา ด้วยการ

เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ทั้งการสังเกตและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ประกอบกับการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่าประเพณีบวชช้างได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในสังคมทุกเพศทุกวัยทั้งในระดับครอบครัวและเครือญาติ โดยครอบครัวและเครือญาติที่มีบรรพบุรุษร่วมต่างช่วยกันเตรียมงานบวช ซึ่งเป็นงานใหญ่และยุ่งยากมากการที่จะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจะต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง จากญาติพี่น้องหลายฝ่าย ญาติพี่น้องที่อยู่ตามจังหวัดต่างๆ ก็จะมาช่วยงานตั้งแต่วันเตรียมงาน ด้วยเหตุนี้งานบวชจึงมีบทบาทแฝงช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันในฐานะที่เป็นครอบครัวและเครือญาติเดียวกัน และมีความรักใคร่กลมเกลียว ส่วนความสัมพันธ์ในระดับชุมชนความรู้สึกรักถึงความรับผิดชอบและมีการดำเนินงานด้วยกัน ภายใต้ความรู้สึกร่วมของการเป็นสมาชิกในสังคมและวัฒนธรรมเดียวกัน อันจะนำไปสู่เอกภาพที่จะทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ โดยที่สมาชิกมิได้ตระหนักถึงความแตกต่างทางสถานภาพระหว่างเพศแต่ประการใดซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทในการดำรงรักษาโครงสร้างสังคมให้เป็นไปด้วยดี และในแง่ของสัญลักษณ์และการสื่อความหมายในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การนำช้างมาเป็นพาหนะในการบวชภาค เครื่องแต่งกายของนาคที่สัมพันธ์กับความเชื่อในชาตค เครื่องประกอบพิธีทำขวัญนาค และวัฒนธรรมผ้าในพิธีบวชได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของ ตำนาน ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ วิถีชีวิต และสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ในส่วนขององค์ประกอบของพิธีการแห่นาค ทำขวัญนาค และพิธีบวชพบว่า ลักษณะของพิธีกรรมจะแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธี โดยมีการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนาให้เข้ากับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และการรื่นเริงเฉลิมฉลองของบุคคลที่เข้าร่วมพิธี เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมได้ผ่อนคลายและได้สนุกสนานร่วมกันในปัจจุบัน และจากการศึกษาถึงการสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงในพิธีการบวชทำให้ทราบถึงแนวโน้มของประเพณีบวชช้างว่า ถึงแม้รูปแบบและรายละเอียดของพิธีบวชช้างอาจจะต้องปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา และเน้นความบันเทิงมากกว่าความเชื่อ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความเจริญของชุมชนและปัจจัยอื่นๆ หลายอย่าง เช่น การเข้าไปพัฒนาและส่งเสริมของภาครัฐบาลและเอกชน การส่งเสริมการท่องเที่ยว ตลอดจนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ถึงแม้ว่าการแพร่กระจายของวัฒนธรรมเมืองจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวพวนบ้านหาดเสี้ยว แต่ว่าสมาชิกในชุมชนแห่งนี้ก็ยังสืบทอดประเพณีบวชช้างสืบเนื่องมาตลอด ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกภายในสังคม และการธำรงรักษาความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตนให้อยู่ต่อไป

การศึกษาวิจัยของ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2544) เรื่อง **ตำนาน และพิธีกรรมคุณปู่ศรีราชา : ภาพสะท้อนบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรมที่บ้านยี่สาร** มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาเนื้อหาของตำนานคุณปู่ศรีราชา ที่สะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านยี่สาร ศึกษาพิธีกรรมคุณปู่ศรีราชาว่ามีบทบาทและหน้าที่ต่อชุมชนยี่สารอย่างไร และเพื่อศึกษาถึงการปรับเปลี่ยนวิถีคิดในความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนยี่สารว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนยี่สารผ่านการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นชุมชนของการเป็นคนกลางแลกเปลี่ยนสินค้าชายทะเลมาเป็นสังคมแบบ peasant society ที่ทำกินด้วยการเลี้ยงกุ้งปลุกสวนป่าโกงกางและผลิตถ่านจากไม้โกงกางในปัจจุบัน การอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ทุรกันดาร

และขาดแคลนเช่นนี้ต้องอาศัยเครื่องมือทางความเชื่อที่สำคัญคือ คุณปู่ศรีราชาดำเนินงาน และ พิธีกรรม เป็นความเชื่อและศรัทธาที่ยิ่งใหญ่พอจะทำให้เป็นกำลังใจให้ผู้คนสามารถปรับตัวอยู่ได้ กระบวนการปรับเปลี่ยนคุณปู่จากเงินเรือแตกเป็นคุณปู่ศรีราชา และเนื้อหาในตำนาน สามารถให้ภาพ ที่ชัดเจนของกลุ่มคนจีนที่เข้ามาสู่แผ่นดินสยามชายฝั่งตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18-19 อันเป็นรูปแบบที่ คล้ายคลึงกันทั่วไปในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และเห็นภาพกระบวนการปรับให้เป็นท้องถิ่นของ ผู้คนและวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ และในปัจจุบันเป็นที่ชัดเจนว่าทั้งตำนานและพิธีกรรมมีบทบาทในการ สร้างบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรม และตำนานคุณปู่ศรีราชายังคงมีบทบาทความศักดิ์สิทธิ์ ที่สะท้อนให้เห็นจากงานพิธีกรรม อย่างไรก็ตามยังได้สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งด้วย จากการ ปรับเปลี่ยนความเชื่อและพิธีกรรมที่ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา เป็นผลมาจากการรับ ความทันสมัยจากการเปิดโลกทัศน์ติดต่อกับภายนอกมากขึ้น ตำนาน พิธีกรรม และประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นในชุมชนยี่สาร ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านการจัดพิธีกรรมที่ ท้องถิ่น การจัดท่องเที่ยวในชุมชน การนำชมจากคนภายในที่พูดซ้ำแล้วซ้ำเล่าและงานเทศกาลและ พิธีกรรมในชุมชน เป็นผลส่วนหนึ่งจากการหาคำตอบว่าตนเองคือใคร และมีที่มาอย่างไร

การศึกษาวิจัยของ เกศริน ธรรมชั้นแข็ง (2546) เรื่อง **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อของชาวล้านนา : กรณีศึกษา ฝิปู่ย่า** มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาถึงประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับฝิปู่ย่า และเพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมที่มีผลกระทบต่อความเชื่อและบทบาทฝิปู่ย่า

ผลจากการศึกษาประเพณี พิธีกรรม พบว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับฝิปู่ย่าแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ พิธีกรรมที่จัดขึ้นเป็นประจำสม่ำเสมอ และพิธีกรรมที่จัดขึ้นตามวาระจะจัดขึ้นเป็น ประจำทุกปีและโอกาสต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิต ผลจากการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับฝิปู่ย่าพบว่า บทบาทประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับฝิปู่ย่ายังคงอยู่ในสังคมล้านนาและมีความสัมพันธ์กับ การดำรงชีวิตของชาวล้านนา โดยชาวล้านนาเชื่อว่าฝิปู่ย่ามีบทบาทสำคัญต่อบุคคลและครอบครัว ฝิ ปู่ย่าส่งผลให้คนที่เชื่อถือมีพฤติกรรมปฏิบัติตนให้อยู่ในจารีตประเพณีและครรลองคลองธรรมและได้ สร้างเสริมกำลังใจ ให้ความอบอุ่นใจ ความสบายใจ ป้องกันการเกิดความขัดแย้งกับบุคคลอื่น สร้างสรรค์ให้ครอบครัวมีความรักความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และดูแลเอาใจใส่สมาชิกใน ครอบครัว บทบาทของฝิปู่ย่าต่อเครือญาติได้สร้างความผูกพันความสามัคคีในหมู่เครือญาติในสายสกุล เดียวกัน และปลูกฝังคนรุ่นลูกรุ่นหลานให้มีความเคารพผู้อาวุโสและมีจิตสำนึกที่ดีในการประพฤติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสม อยู่ในขอบเขตจารีตประเพณีอยู่ในครรลองคลองธรรมและพยายามรักษา ชื่อเสียงของตระกูล บทบาทต่อสังคมพบว่ามีความสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม เริ่มจากครอบครัวซึ่งเป็นรากฐานของสังคม เครือญาติ ชุมชน ตลอดจนถึงสังคมใหญ่ โดยมีบทบาท สำคัญในการควบคุมให้ผู้นับถือประพฤติปฏิบัติตนตั้งอยู่ในครรลองคลองธรรมซึ่งเป็นการสร้างความ สงบสุขมาช้านาน

ผลจากการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อความเชื่อและ บทบาทฝิปู่ย่าพบว่า การศึกษาในระบบโรงเรียนที่รัฐเป็นผู้กำหนดที่มุ่งเน้นความเป็นวิทยาศาสตร์ ว่า สามารถทดลองพิสูจน์ได้ และการเรียนรู้นอกระบบที่ผ่านสื่อที่ทันสมัยทำให้คนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษามี บทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตมีทัศนคติเกี่ยวกับฝิปู่ย่าว่าเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผลและไม่เข้าใจในบทบาท

หน้าที่และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู้ย่า และการศึกษายังจำกัดในเรื่องของเวลาทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมพิธีกรรมได้จึงทำให้เกิดความห่างเหิน และลดความสำคัญลงในขณะที่ผู้ได้รับการศึกษาสูงกลับมองเห็นความสำคัญและคุณค่าของผีปู้ย่าและคนไม่ได้รับการศึกษาหรือการศึกษาไม่มีบทบาทในวิถีชีวิตการดำเนินชีวิตยังมีพรรณณะเกี่ยวกับผีปู้ย่าที่ดีและเชื่อในคุณค่าและประโยชน์ของผีปู้ย่า ในส่วนของอาชีพผู้ที่ประกอบอาชีพดั้งเดิมสืบต่อมาจากบรรพบุรุษยังมีความคิดความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมีเวลาว่างหลังจากการทำงานอันเนื่องมาจากการประกอบอาชีพตามฤดูกาล ในการเข้ามามีส่วนร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู้ย่า ส่วนอาชีพสมัยใหม่ที่มีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ทำให้ผู้ประกอบอาชีพประเภทนี้ไม่เชื่อในประเพณีความเชื่อและบทบาทของผีปู้ย่าซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ พิสูจน์จับต้องไม่ได้ และการประกอบอาชีพยังจำกัดด้วยเวลาและต้องเดินทางไปประกอบอาชีพต่างถิ่นทำให้โอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมพิธีกรรมลดลงหรือไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมเลย ความเจริญก้าวหน้าทางด้านการคมนาคมและเทคโนโลยีส่งผลให้เกิดการหลงไหลทางวัตถุ การปรับเปลี่ยนทางความคิดความเชื่อ รวมถึงการรับเอารูปแบบ ความคิดความอ่านแบบใหม่ได้อย่างรวดเร็วทำให้คนรุ่นใหม่มีพรรณณะเกี่ยวกับผีปู้ย่าว่าเป็นสิ่งล้าสมัย ไม่ทันต่อเหตุการณ์และสังคมที่เปลี่ยนไป ผีปู้ย่าจึงลดความสำคัญและถูกลืมเลือนไป แต่การคมนาคมและเทคโนโลยีทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารรับทราบข้อมูลความเป็นไปของสมาชิกของสายสกุลและการเดินทางที่สะดวกรวดเร็ว และการสื่อสารกลับส่งผลให้ง่ายต่อการปฏิเสธการเข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะมีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อผีปู้ย่า การถูกระทบจากความคิดความเชื่อใหม่จากสังคมภายนอกผ่านสื่อเทคโนโลยี และความคิดทางวิทยาศาสตร์รวมถึงคุณค่าทางวัตถุนิยมเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ผีปู้ย่าลดบทบาทและความสำคัญลงไป การปรับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับผีปู้ย่าให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนไปเพื่อที่ผีปู้ย่าจะสามารถดำรงอยู่และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนล้านนาต่อไป

การศึกษาวิจัยของ วิชชุกร ทองหล่อ (2548) เรื่อง **เพลงสมัยนิยมเขมร : ภาษาและภาพสะท้อนวัฒนธรรม** มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาลักษณะทั่วไปของบทเพลงสมัยนิยมศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา การใช้ภาษา และกระบวนจิตภาพของบทเพลงสมัยนิยมเขมร และเพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมเขมรจากบทเพลงสมัยนิยมเขมร

ผลการวิจัยจากศึกษาภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมเขมรจากบทเพลงสมัยนิยมเขมร พบว่า มีการสะท้อนภาพวัฒนธรรมในด้านต่างๆ คือ ภาพสะท้อนเกี่ยวกับความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องพระพุทธศาสนา ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในเรื่องการบนบานและคำสาบาน ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ ภาพสะท้อนเกี่ยวกับค่านิยม ได้แก่ ค่านิยมในการเลือกคู่ ค่านิยมในการอบรมลูก และค่านิยมในการครองเรือน ภาพสะท้อนเกี่ยวกับประเพณีการเล่น ได้แก่ ประเพณีแต่งงาน ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีเข้าร่วมบ่มผิว อันเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมเขมร ภาพสะท้อนเกี่ยวกับลักษณะชายหญิงที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ภาพสะท้อนเกี่ยวกับอาชีพการทำงาน การทำมาหากินของคนในเมืองและในชนบท และภาพสะท้อนเกี่ยวกับระบบนิเวศของประเทศที่มีทั้งป่าไม้ ภูเขา น้ำตก ทะเล เป็นต้น

การศึกษาวิจัยของ จันทะนี คามะดา (2548) เรื่อง **ประเพณีบุญข้าวจี้กับสังคมและวัฒนธรรม ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย** มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาความเป็นมาและความหมายของประเพณีบุญข้าวจี้ และเพื่อศึกษาบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของประเพณีบุญข้าวจี้ต่อชุมชนบ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย

ผลจากการศึกษาพบว่าประเพณีบุญข้าวจี้บ้านนาอ้อในอดีตได้ทำขึ้นในเดือนสามเพื่อรับประทานในครัวเรือน และเพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ตามประเพณีของคนอีสานทั่วไป จนเมื่อปี พ.ศ. 2542 ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาเป็นประเพณีประจำตำบลอย่างยิ่งใหญ่จากผู้มีส่วนร่วมหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะสภาวัฒนธรรมจังหวัดและกระทรวงศึกษาธิการที่ผลักดันให้มีการฟื้นฟูประเพณีนี้ขึ้น มีการจัดการประกวดข้าวจี้ยักษ์ การแข่งขันทำข้าวจี้ที่มีรสชาติดี มีการประกวดข้าวจี้ มีการละเล่นพื้นบ้านรื่นเริง เช่น หัวล้านชนกัน ปีนเสาน้ำมัน รีรีข้าวสาร เป็นต้น ผลจากการจัดกิจกรรมทำให้ทุกคนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมการละเล่นพื้นบ้าน เป็นการสร้างความสามัคคีให้แก่ชุมชนในด้านความเชื่อว่าการทำบุญด้วยข้าวจี้ซึ่งนับว่าเป็นข้าวใหม่ บริสุทธิ์ มีความหอม ถ้าได้ทำมาทำเป็นข้าวจี้แล้วนำไปถวายพระจะมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว โดยเฉพาะในด้านการปลูกข้าวในปีต่อไป ไปเชื่อว่าจะได้ผลผลิตดีมีปริมาณมากขึ้น ในช่วงจัดงานประเพณีทำให้เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้นเพราะมีนักท่องเที่ยวและชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียงเข้ามาร่วมงานประเพณีจำนวนมาก ทั้งนี้ประเพณีบุญข้าวจี้ได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับครอบครัว ลูกหลานที่ไปทำงานที่อื่นหรือไปอาศัยอยู่ที่อื่นเมื่อถึงวันงานก็จะกลับบ้านมาร่วมประเพณี ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสอันที่จะได้พบปะญาติพี่น้อง หมู่บ้านกับหมู่บ้านก็มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นมากขึ้นเพราะได้ทำกิจกรรมร่วมกันทำให้เกิดความเข้าใจ ความรัก ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนและเป็นการอนุรักษ์ สืบทอด พัฒนาวัฒนธรรม ทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั่งงามคงอยู่ต่อไป

การศึกษาวิจัยของ นาดยา คุปกุลกานท์ (2549) เรื่อง **วิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเอกสารและตำนานที่เกี่ยวกับพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช** งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเอกสาร และตำนานที่เกี่ยวกับพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช โดยมุ่งวิเคราะห์ในประเด็นภาพสะท้อนทางสังคม 4 ด้าน คือ ด้านประชากร ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านสุขภาพอนามัย และภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมอีก 4 ด้าน คือ ด้านประเพณี ด้านความเชื่อ ด้านศิลปกรรม และด้านภาษา โดยวิเคราะห์จากเอกสารและตำนานที่เกี่ยวกับพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชจำนวน 4 เล่ม แล้วเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

จากการศึกษาพบว่าภาพสะท้อนทางสังคม วรรณกรรมเรื่องนี้ได้สะท้อนออกมาได้อย่างทั่วถ้วนลึกซึ้งกล่าวคือ สะท้อนให้เห็นในด้านประชากร มีการกล่าวถึงเรื่องเพศ วัย สถานภาพ การสมรสการศึกษา เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และการย้ายถิ่น ในด้านเศรษฐกิจมีการกล่าวถึงการประกอบอาชีพ ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม อาชีพการให้บริการสังคม การแลกเปลี่ยน และการบริโภค อันเป็นองค์ประกอบหลักในทางเศรษฐกิจ ในด้านการเมืองการปกครองมีการกล่าวถึงการเมืองการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบบขุนนาง และความสัมพันธ์กับต่างเมือง ในด้านสุขภาพอนามัย มีการกล่าวถึงปัญหาโรคระบาดและวิธีการรักษาแบบไสยศาสตร์

ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม สะท้อนในด้านประเพณี มีการกล่าวถึงประเพณีในรอบชีวิต และประเพณีในรอบปี ในด้านความเชื่อ มีการกล่าวถึงความเชื่อเรื่องบุญกรรม ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถาอาคม ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องลางสังหรณ์ และความเชื่อเรื่องความฝัน ในด้านศิลปกรรม มีการกล่าวถึงสถาปัตยกรรมประติมากรรม ดนตรี และนาฏศิลป์ ในด้านภาษา มีการกล่าวถึงการใช้คำภาษาถิ่นใต้ การใช้คำซ้ำโดยตรง และการใช้คำสัมผัสสลับใน จึงสรุปได้ว่าเอกสารและตำนานที่เกี่ยวกับพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเต็มเปี่ยมไปด้วยคุณค่าด้านสังคม วัฒนธรรม และวรรณศิลป์

การศึกษาวิจัยของ วิฑูรย์ คุ่มหอม (2551) เรื่อง **พิธีกรรมงานปีผีมืด : ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมบ้านบ่อมอญ-บ่อพรหมณ์ ต.นาหวัง อ.เมือง จ.เพชรบุรี** การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ ศึกษาความสัมพันธ์ทางเครือญาติผ่านการประกอบพิธีกรรมงานปีผีมืดซึ่งเป็นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ และเพื่อการศึกษาการสร้างร่วมมือของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมทั้งด้านรูปแบบ เนื้อหาสาระ เงื่อนไขการสืบทอดและการดำรงอยู่ของพิธีกรรมภายใต้การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในช่วงเวลาต่างๆ

ผู้วิจัยเก็บ รวบรวมข้อมูลใช้เครื่องมือทางมานุษยวิทยา ได้แก่ การเก็บข้อมูลภาคสนามจากหมู่บ้านบ่อพรหมณ์-บ่อมอญ เป็นเวลา 3 ปี ตั้งแต่ปี 2549-2552 โดยวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยเข้าฝังตัวในชุมชนและเข้าร่วมพิธีกรรมและงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนโดยเฉพาะระหว่างเดือนเมษายน-มิถุนายน ของทุกปีที่จะมีพิธีกรรมงานปีผีมืด ซึ่งเป็นพิธีกรรมเช่นไหว้ผีเรือน ผีบ้าน ผีเชื้อสาย ผีเมือง ในขณะที่สังเกตการณ์นั้นมีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงสร้างของสังคม และโครงสร้างพิธีกรรม และความหมายของการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของพิธีกรรม และใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการกับผู้นำชุมชน ผู้นำพิธีกรรม และชาวบ้านที่เป็นเจ้าภาพจัดพิธีกรรม

ผลจากการวิจัยพบว่าพิธีกรรมงานปีผีมืดสะท้อนความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยการศึกษาครั้งนี้ค้นพบที่สำคัญ 5 ประการ ประการแรกค้นพบว่าความสัมพันธ์ของเครือญาติช่วยสร้างความเชื่อมั่นทางจิตใจให้กับบุคคล ประการที่สองพิธีกรรมมีส่วนในการสร้างสำนึกของความเป็นกลุ่ม ประการที่สามมีการควบคุมทางสังคมผ่านการประกอบพิธีกรรม ประการที่สี่มีการสร้างความร่วมมือภายในชุมชน และประการสุดท้ายพิธีกรรมนี้ช่วยสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายในชุมชนรอบข้าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการระบวนการสร้างความเป็นท้องถิ่น สำหรับเงื่อนไข การสืบทอดและการดำรงอยู่ของพิธีกรรมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนั้นมีปัจจัยอยู่ 3 ประการ คือ เงื่อนไขทางสังคมเป็นปัจจัยให้พิธีกรรมนี้ยังคงปฏิบัติในหมู่บ้าน เพราะการเติบโตของสมาชิกในสังคมอยู่ภายใต้ระบบความเชื่อและพิธีกรรมตลอดมา ประสบการณ์มีส่วนในการสืบทอดพิธีกรรม ด้านเศรษฐกิจ หากมองจากตัวชาวบ้านผู้เป็นเจ้าภาพที่มีงานประจำอยู่ในชุมชน มีหลายคนที่กลับมาประกอบพิธีกรรมที่หมู่บ้านล้วนแต่เป็นผู้ที่ต้องทำมาหากิน ไม่มีเวลาในการจัดการและจัดเตรียมการประกอบพิธีกรรมได้ กลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นเพื่อเติมช่องว่างที่เกิดขึ้น โดยได้รับค่าตอบแทนจากการทำขนมในพิธีกรรม ได้ค่าจ้างทำอาหารเลี้ยงภายในงาน การได้รับค่าตอบแทนทำให้พิธีกรรมนี้ยังคงดำเนินต่อไปได้ด้วยการมีรายได้จากการประกอบพิธีกรรมจำนวนหนึ่งของกลุ่มชาวบ้าน แต่รายได้นั้นก็อยู่บนความสัมพันธ์ของเครือญาติที่ต้องช่วยเหลือกันในมิติอื่นในการดำเนินชีวิต และด้าน

การเมืองก็มีผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรม เพราะผู้นำชุมชนเป็นผู้อาวุโสที่มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน มีบทบาทในการเป็นผู้นำทางความคิดและการพัฒนาหมู่บ้าน ชีวิตจะดีหรือไม่ดีผู้นำชุมชนมีอำนาจต่อการจัดการอยู่ไม่น้อย ทั้งหมดนี้คือเงื่อนไขการดำรงอยู่ของพิธีกรรม

การศึกษาวิจัยของ พระมหาประจักษ์ พนาลัย (2551) เรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมของ “หมอเสนเรื่อน” ในชุมชนชาวไทยทรงดำ อำเภอมือง จังหวัดชุมพร มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาสถานภาพ และบทบาท ศึกษากระบวนการเรียนรู้ และเพื่อศึกษาความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลง ของหมอเสนเรื่อนในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ อำเภอมือง จังหวัดชุมพร ผลจากการวิจัยพบว่าสถานภาพและบทบาทของหมอเสนเรื่อนในจังหวัดชุมพร แบ่งเป็นสองกลุ่มคือ หมอ เสนเรื่อนชนชั้นผู้ท้าว และหมอเสนเรื่อนชนชั้นผู้น้อย บุคคลที่เข้ามาเป็นหมอเสนเรื่อนเป็นเพศชายล้วนส่วนใหญ่แต่งงานมีครอบครัวแล้วและมีอายุตั้งแต่สามสิบปีขึ้นไป บทบาทหน้าที่ของหมอเสนเรื่อนเป็นไปตามชนชั้นของตน คือหมอเสนเรื่อนที่เป็นท้าวจะทำพิธีเสนเรื่อนให้เฉพาะชนชั้นที่เป็นท้าว ส่วนหมอเสนเรื่อนที่เป็นผู้น้อยจะทำพิธีให้กับชนที่เป็นผู้น้อยเท่านั้น การจัดชนชั้นในปัจจุบันมีอยู่เฉพาะในพิธีกรรมและการนับถือผีบรรพบุรุษเท่านั้น ชาวไทยทรงดำยกย่องหมอเสนเรื่อนว่าเป็นผู้รู้และมีความเชี่ยวชาญในด้านการเสนเรื่อน

กระบวนการและการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื่อนพบว่ามีถ่ายทอดในสองลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการถ่ายทอดการเป็นหมอเสนเรื่อนให้กับผู้ที่จะเป็นหมอเสนเรื่อนรุ่นต่อไปโดยพิจารณาความเหมาะสมจาก เพศ วัย อาชีพ เชื้อสายหรือชนชั้น เป็นต้น เป็นการถ่ายทอดโดยตรงด้วยวิธีการมุขปาฐะ และฝึกหัดปฏิบัติกับครูอาจารย์ในสถานที่จริงจนมีความเชี่ยวชาญสามารถออกปฏิบัติงานได้โดยครูอาจารย์จะเป็นผู้ประเมินผล การได้รับมอบหิ้งบูชาครู มอบเสื้อ ถือว่าด้านกระบวนการเรียนรู้ครบถ้วนแล้ว ลักษณะที่สองเป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำให้กับบุคคลทั่วไปผ่านทาง การจัดเตรียม และเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ เป็นการถ่ายทอดโดยอ้อมผ่านการบอกเล่า สังเกตการณ์ ร่วมรับรู้ และมีความเข้าใจในวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ

ผลจากการศึกษาความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอเสนเรื่อนพบว่า ชาวไทยทรงดำทั้ง 3 หมู่บ้านยังมีการสืบทอดวิธีการเป็นหมอเสนเรื่อนอยู่ แต่ผู้ที่สนใจในด้านนี้มีจำนวนน้อยลง ในด้านการเปลี่ยนแปลงพบว่าการจัดพิธีกรรมมีจำนวนลดลงเพราะมีค่าใช้จ่ายสูง การเข้าร่วมในพิธีกรรมลดน้อยลงเพราะคนในวัยทำงานมีภารกิจต้องไปทำงานนอกบ้าน เด็กที่อยู่ในวัยเรียนต้องไปโรงเรียน การแต่งกายของผู้ที่ไปร่วมงานมีการผสมผสานระหว่างการแต่งกายแบบไทยทรงดำและแบบสมัยใหม่มากขึ้น หมอเสน เรื่อนบางคนไม่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยทรงดำได้ ปัจจัยที่ทำให้หมอเสนเรื่อนและภูมิปัญญาเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ได้ แต่ขาดความเชื่อมั่นในขนบธรรมเนียมของชาวไทยทรงดำ และการนำจากผู้รู้ในขนบธรรมเนียมของชาวไทยทรงดำ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ ความสนใจของบุคคล การศึกษาในระบบ และวัฒนธรรมจากภายนอก

การศึกษาวิจัยของ นรวิร์ รักเถาว์ (2553) เรื่อง **วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมในบททำขวัญนาค อำเภอบ้านคา จังหวัดนครศรีธรรมราช** การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมที่ปรากฏในบททำขวัญนาค อำเภอบ้านคา จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่า บททำขวัญนาคได้สะท้อนภาพสังคมทั้ง 4 ด้าน คือ ครอบครัว ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และค่านิยมนั้น ผลปรากฏภาพสะท้อนด้านค่านิยมมากที่สุดซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นว่า วิถีชีวิตของคนในสังคมล้วนแฝงไปด้วยค่านิยมที่หลากหลาย โดยเฉพาะเรื่องความกตัญญูกตเวทีซึ่งเป็นเรื่องที่คนในสังคมยึดมั่นและถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน เพราะความกตัญญูกตเวทีถือเป็นคุณสมบัติที่ดีของตัวบุคคล ความร่ำรวยเป็นอีกอย่างที่คนในสังคมเห็นว่าสำคัญ โดยเฉพาะการที่บุคคลต้องการให้สังคมยอมรับ นอกจากจะเป็นคนดีแล้วยังต้องมีฐานะร่ำรวยด้วย ซึ่งเมื่อเกิดค่านิยมเรื่องฐานะ ฉะนั้นในการเลือกคู่ครองของทั้งผู้หญิงและผู้ชายจึงนิยมผู้ที่มีฐานะร่ำรวย ภาพสะท้อนที่พบรองลงมาคือความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้มนุษย์กระทำความดี ละเว้นความชั่ว ไม่ยึดติดกับสิ่งต่างๆ เพราะทุกอย่างล้วนเป็นอนิจจัง และอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ที่เชื่อในเรื่องของเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งคนในสังคมเคารพนับถือและปฏิบัติควบคู่กันมา กับพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นกรอบให้บุคคลประพฤติ ปฏิบัติแต่สิ่งดีงาม ภาพสะท้อนด้านขนบธรรมเนียมประเพณี พบว่ามีความเด่นชัดเป็นอันดับสาม ซึ่งประเพณีที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนคือ ประเพณีการบวชนาค ย่อมแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยยังยึดมั่นและศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะผู้ชายไทยถือว่าการบวชเป็นเรื่องสำคัญ ในขณะเดียวกันประเพณีการเรียกขวัญหรือการเชิญขวัญก็ยังยึดถือปฏิบัติกันมา โดยได้สอดแทรกไว้ในประเพณีต่างๆ เช่นในประเพณีบวชนาค เป็นต้น ส่วนประเพณีการเกิดที่กระทำกันในอดีต แม้ปัจจุบันได้เลือนหายไปด้วยความเจริญทางด้านเทคโนโลยีแล้ว แต่ในบททำขวัญนาคก็ยังคงปรากฏให้ได้ศึกษา ภาพสะท้อนทางด้านครอบครัวซึ่งปรากฏเป็นลำดับสุดท้าย ในด้านครอบครัวสะท้อนถึงภาระหน้าที่ของพ่อแม่ ที่ได้กระทำต่อลูกตั้งแต่เริ่มตั้งท้องจนคลอด ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงความยากลำบากของพ่อแม่ และสะท้อนถึงความรักที่พ่อแม่มีให้ลูก รวมไปถึงสะท้อนให้เห็นสภาพครอบครัวที่มีปัญหาด้วยสาเหตุต่างๆ เช่น พ่อแม่หย่าร้างกันทำให้ลูกไม่ได้รับการเลี้ยงดูที่ดีขาดความรักความอบอุ่นจากคนในครอบครัว ทั้งนี้ภาพสะท้อนสังคมทั้ง 4 ด้าน มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน คือ วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมจะแฝงไปด้วยค่านิยม และความเชื่อในเรื่องต่างๆ ทั้งทางศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ซึ่งค่านิยมความเชื่อเหล่านี้จะถูกถ่ายทอดออกมาในลักษณะของพฤติกรรม พิธีกรรม และประเพณีต่างๆ ฉะนั้นการศึกษาบททำขวัญนาคจึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึง ความเชื่อ และค่านิยม ของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะค่านิยมของลูกชาย ที่ต้องบวชเพื่อตอบแทนพระคุณของบิดา มารดา และเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และวิถีปฏิบัติของประเพณี และทราบถึงคุณค่าของทุกประเพณีมีความสำคัญต่อกลุ่มชนต่างๆ เป็นอย่างมาก เพราะสามารถสะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมในหลายด้าน ทำให้เข้าใจสภาพสังคมของตนดียิ่งขึ้น ดังนั้นจึงนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาข้างต้นมาประมวลเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิด เพื่อนำไปวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มุ่งศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบที่ครอบคลุมประเด็น ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการดำเนินการศึกษาผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนไว้ 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล
2. การเลือกพื้นที่ศึกษา
3. ผู้ให้ข้อมูล
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
6. การนำเสนอผลการศึกษา

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง ดังนี้

1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ หนังสือ วารสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และประเพณีอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารประเภทต่างๆ จากสำนักทรัพยากรการเรียนรู้คุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยทักษิณ และหอสมุดแห่งชาติ จังหวัดนครศรีธรรมราช และเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัย

1.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ และการสังเกตจากการเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งนี้วิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ

1.2.1 การสัมภาษณ์ใช้ 2 วิธี คือ วิธีแรกคือการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นการพูดคุยโดยไม่กำหนดประเด็นไว้ล่วงหน้า บรรยากาศการพูดคุยเป็นไปอย่างผ่อนคลายเป็นกันเองเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลไม่เคร่งครัดกับขั้นตอนและการตอบคำถาม

วิธีที่สองคือ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการซึ่งมีข้อคำถามโดยละเอียดตามที่ได้จัดเตรียมไว้ เพื่อให้ตรงกับกับวัตถุประสงค์ในการศึกษาโดยเน้นสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

1.2.2 การสังเกต โดยผู้วิจัยสังเกตแบบมีส่วนร่วมในงานประเพณีกวนข้าว มธุปายาสในบางขั้นตอนของพิธีกรรมที่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ในฐานะพุทธศาสนิกชนบุคคลหนึ่ง เพื่อให้ให้เห็นภาพรวมของเหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุด โดยเข้าร่วมเตรียมเครื่องปรุง ข้าวมธุปายาส เตรียมนํ้านมข้าว หั่นผลไม้ และร่วมลงแรงกวนข้าวมธุปายาส และสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในส่วนของพิธีกรรมทางศาสนาที่ไม่สามารถเข้าร่วมได้ รวมทั้งสังเกตพฤติกรรมของผู้มาร่วมงาน และบรรยากาศโดยทั่วไปของงานประเพณี

2. การเลือกพื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่ศึกษาในงานวิจัยนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการมุ่งศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ประเพณีโบราณของชาวจังหวัด นครศรีธรรมราชที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน แต่ในปัจจุบันประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ได้ค่อยๆ สูญหายไปจากสังคมคงเหลือแต่พื้นที่ที่มีความศรัทธาเข้มแข็งมุ่งอนุรักษ์ประเพณีโบราณ โดยมีความเชื่ออันสูงสุดร่วมกัน ผู้วิจัยจึงเลือกวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ศึกษาหลัก เนื่องจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังคงประกอบประเพณีกวนข้าวมธุปายาส สืบเนื่องกันมาทุกปี ทั้งยังได้รับความร่วมมือจากพุทธศาสนิกชนในด้านการสืบสานประเพณีโบราณให้คงอยู่ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นวัดที่มีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาของ จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งชาวนครศรีธรรมราชและพื้นที่ใกล้เคียง

3. ผู้ให้ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของ ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ในพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้สอดคล้องและได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 20 คน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 12 คน จากผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และผู้มีหน้าที่รับผิดชอบหลักในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หัวหน้างานและชาวบ้านผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับ ขั้นตอนการปรุงข้าวมธุปายาส และตัวแทนหน่วยงานของรัฐที่ให้การสนับสนุนงานประเพณี รวมทั้ง ผู้ให้ข้อมูลรองจำนวน 8 คน จากประชาชนผู้มีจิตศรัทธาเข้าร่วมในประเพณีกวนข้าวมธุปายาส โดยมี รายละเอียดดังนี้

3.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 12 คน ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

3.1.1 ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และพิธีกรรมของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

1) พระครูโสภณเจติยานุรักษ์ พระสงฆ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
ตัวแทนพระสงฆ์ผู้รับผิดชอบงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

2) พระครูเหมเจติยานุรักษ์ พระสงฆ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

3) นายเฉลิม จิตรามาศ ประชาสัมพันธ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

4) นายสมญา ทองหมั่น ผู้จัดการพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

3.1.2 ผู้มีความรู้ในด้านพิธีกรรมทางศาสนา

1) พระครูธรรมรัตน์โสภิต เจ้าอาวาสวัดพระเพรง

2) นายโชติ ทวีสุวรรณ ตัวแทนพราหมณ์ผู้ทำพิธี

3.1.3 หัวหน้างาน และชาวบ้านผู้มีหน้าที่รับผิดชอบปรุงข้าวมธุปายาส

1) นางประชีพ เสนากัสป์ หัวหน้างานปรุงข้าวมธุปายาส

2) นางสมบุญ ตีลังพล ทีมงานปรุงข้าวมธุปายาส

3) นายจิตร วรศักดิ์ ทีมงานปรุงข้าวมธุปายาส

4) นายพร้อม วรศักดิ์ ทีมงานปรุงข้าวมธุปายาส

5) นางผิว ยิ่งคำเน็ง ทีมงานปรุงข้าวมธุปายาส

3.1.4 ตัวแทนหน่วยงานของรัฐ

1) นางกาญจนา เรืองช่วย หัวหน้าสำนักพระพุทธศาสนา

3.2 ผู้ให้ข้อมูลรอง

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรอง จำนวน 8 คน จากพุทธศาสนิกชนผู้มาร่วมงานดังนี้

3.2.1 พุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาเข้าร่วมประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

1) นางจีบ พรหมจรรย์ ผู้ร่วมงานจาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

2) นายถาวร พรหมจรรย์ ผู้ร่วมงานจาก อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช

3) นางสาวเนย เพชรสีมาก ผู้ร่วมงานจาก อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช

4) นายพงษ์ ขุนชรินทร์ ผู้ร่วมงานจาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

5) นางสาวมลินี สิทธิปัญญา ผู้ร่วมงานจาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

6) นางลี ขุนชรินทร์ ผู้ร่วมงานจาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

7) นางอ้อน จุตทอง ผู้ร่วมงานจาก อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช

8) นายแอน ชุมศรี ผู้ร่วมงานจาก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

4.1 เครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

4.1.1 ตัวผู้วิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเก็บข้อมูลวิจัย สร้างเครื่องมือวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด ดังนั้นจึงเตรียมแบบสัมภาษณ์ให้ตรงกับวัตถุประสงค์ พร้อมทั้งสร้างสัมพันธภาพอันดีกับบุคคลในพื้นที่

4.1.2 แบบสัมภาษณ์ มีลักษณะเป็นคำถามแบบปลายเปิด โดยมีประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ ดังนี้

1) ประวัติความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

2) ภาพสะท้อนทางสังคมของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ด้านปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน การสร้างเครือข่ายทางสังคม และอัตลักษณ์ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

3) ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ด้านวิถีปฏิบัติของประเพณี วิถีชาวพุทธ วิถีชีวิตการเกษตร การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และภูมิปัญญาชาวบ้านในการกวนข้าวมธุปายาส

4.1.3 อุปกรณ์ภาคสนาม ประกอบด้วย สมุด ปากกา เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เพื่อใช้บันทึกข้อมูลภาคสนามในขั้นตอนการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจัดเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกต่อการนำไปวิเคราะห์ เรียบเรียงในงานวิจัย

4.2 การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ และความถูกต้องแม่นยำเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้ผลการวิจัยเป็นที่ยอมรับว่าเป็นความรู้ที่เป็นความจริงตามวัตถุประสงค์ เพื่อให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์มีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาโดยให้ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ในเรื่องที่ศึกษาตรวจสอบความสอดคล้อง ความครอบคลุมของเนื้อหา และความถูกต้องเหมาะสมของภาษาที่ใช้ เมื่อผู้เชี่ยวชาญพิจารณาแล้วมีความเห็นตรงกันว่าแบบสัมภาษณ์มีความถูกต้อง เหมาะสมดีแล้ว จึงนำไปใช้เป็นเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 กระบวนการจัดการกับข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ของข้อมูลให้เป็นระเบียบ เพื่อให้ทราบว่าข้อมูลอยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการนำข้อมูลที่ได้อมาเป็นหลักฐาน และเหตุผลในการสรุปความจริง โดยการกลั่นกรองข้อมูลที่มีอยู่ให้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และคำถามของงานวิจัย หลังจากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

6. การนำเสนอผลการศึกษา

ผู้วิจัยนำเสนอผลการค้นคว้าโดยใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ และมีภาพประกอบบางตอน เพื่อบรรยายให้เห็นถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยการเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม จากนั้นเรียบเรียงแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชผ่านประเพณีกวนข้าวหมูเปียส เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำไปอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการ และเป็นแนวทางในการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ประเพณีกวนข้าวธุบปายาส ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ผู้วิจัยเสนอผลการวิจัยตาม ประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ภาพสะท้อนทางสังคม
2. ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม

1. ภาพสะท้อนทางสังคม

สังคมคือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ด้วยกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง มีความรู้สึกผูกพันว่า เป็น พวกเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีระเบียบแบบแผนที่คนในกลุ่มยอมรับและปฏิบัติร่วมกัน และมีการสืบทอดไปยังอีกรุ่นหนึ่ง มีประเพณีสะท้อนถึงระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนดขึ้น มีแบบในการปฏิบัติอย่างชัดเจนเป็นที่ยอมรับจากคนส่วนใหญ่ในสังคม กลายเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา นานจนกลายเป็นแบบอย่างทางความคิด ความเชื่อ การกระทำ และยังคงมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน ประเพณีส่งผลให้สมาชิกในสังคมทั้งส่วนบุคคล หน่วยสถาบันทางสังคม หรือกลุ่มต่างๆ มีการกระทำระหว่างกัน มีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทำให้มีความผูกพันอย่างใกล้ชิด ประเพณีกลายเป็นสิ่ง เชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม ให้สมาชิกในสังคมรู้จักแบ่งหน้าที่และ ร่วมมือกันในการ ถวายทอดประเพณี วัฒนธรรม ความคิด และความเชื่อให้แก่สมาชิกในสังคม เป็น การกำหนดบทบาท หน้าที่ของสมาชิกในสังคมให้ปฏิบัติอย่างเป็นระเบียบแบบแผน และมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพื่อความอยู่ รอดและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม

1.1 ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็น สัตว์สังคมย่อมอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นพวก ทำให้ในชีวิตประจำวันต้องมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นใน ลักษณะต่างๆ หลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการติดต่อระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม หรือในลักษณะระหว่าง บุคคลต่อบุคคล การปฏิสัมพันธ์อาศัยการติดต่อกันทางกายภาพ มีการรับรู้ถึงการกระทำของอีกฝ่าย ว่าสื่อความหมายเช่นไรมีการเข้าใจความหมายซึ่งกันและกัน กระบวนการติดต่อสัมพันธ์ทำให้เกิดการ ถวายทอดทางความคิด การเรียนรู้ การเลียนแบบ ความสัมพันธ์อาจอยู่ในรูปแบบของเครือข่ายติ บุคคล กลุ่มคน ซึ่งมีการติดต่อกันทางสังคม พบปะ พูดคุย ติดต่อสื่อสาร และทำกิจกรรม ต่างๆ ร่วมกัน มีสายสัมพันธ์อันดีเกิดขึ้นระว่างการปฏิสัมพันธ์ทำให้รู้สึกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกัน ประเพณีเป็น

เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนได้สร้างและเชื่อมความสัมพันธ์ภายในชุมชน การเข้าร่วมประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ส่งผลให้เกิดความร่วมมือ การไปมาหาหาสู่ระหว่างกัน การติดต่อกันระหว่างชุมชน คนในชุมชนได้มาอยู่รวมกันใกล้ชิดกันทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ก่อให้เกิดผลประโยชน์จากการร่วมมือช่วยเหลือกัน เพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างราบรื่นบรรลุตามวัตถุประสงค์ของทุกฝ่าย

การเข้าร่วมประเพณีกวนข้าวมธุปายาสซึ่งเป็นกิจกรรมส่วนรวมของสมาชิกในชุมชน ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้วัตถุประสงค์เดียวกัน คือการประกอบพิธีกวนข้าวมธุปายาสให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีตามจุดประสงค์ของทุกฝ่าย ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสกลายเป็นเงื่อนไขของความร่วมมือที่สำคัญ เป็นเหตุให้คนจากหลากหลายชุมชนได้มารวมตัวกันเป็นกลุ่มเดียวกันทำให้เกิดความร่วมมือไปมาหาสู่ ติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล กลุ่มสังคม หน่วยงานราชการ เอกชน ปฏิสัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดเจนในการประกอบประเพณีกวนข้าวมธุปายาสคือการได้มาเข้าร่วมกิจกรรมด้วยกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณีต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนที่ได้รับมอบหมายอย่างขยันขันแข็ง ตั้งแต่ก่อนการเริ่มพิธีจนเสร็จสิ้นพิธีกรรมโดยมุ่งการทำกิจกรรมทุกอย่างให้สำเร็จ การได้มาเข้าร่วมประเพณีกวนข้าวมธุปายาสถือเป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนจากหลายชุมชนมีการพบปะ พูดคุย ติดต่อกันตอบโต้กันในการทำงานเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วง และเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกลุ่มเพื่อนและเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกันได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์กัน โดยละเว้นภารกิจส่วนตัวเพื่อมาทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน สมาชิกในชุมชนที่มาร่วมงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส มีความรู้สึกมากกว่าการมาเข้าร่วมประกอบพิธีกรรม แต่ทุกคนต่างมีพลังศรัทธาขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลัง การมาด้วยความสมัครใจบรรยากาศในการทำงานจึงเต็มไปด้วยความสนุกสนาน มีการพูดคุยหยอกล้อกัน แลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน ทั้งเรื่องส่วนตัวและเรื่องงานที่วางอยู่เบื้องหน้า ชาวบ้านที่เข้าร่วมประเพณีกวนข้าวมธุปายาสล้วนมีจิตศรัทธาแรงกล้า ต่างซักชวนญาติสนิทมิตรสหายมาช่วยงานเป็นประจำทุกปีจากรุ่นสู่รุ่น ชาวบ้านต่างช่วย ทำงานกันอย่างแข็งขัน ภายใต้การนำของป้าชีพ (นางประชีพ เสนากัสป์) หัวหน้ากลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านพระพร่งที่ถือเป็นแม่งานในการปรุงข้าวมธุปายาส และเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพิธีการกวนข้าวมธุปายาส ด้วยนิสัยของป้าชีพที่มีลักษณะเป็นผู้นำ เป็นผู้อยู่ในศีลในธรรม ช่วยเหลือดำเนินการทางกุศลต่างๆ ภายในวัดของหมู่บ้าน อีกทั้งเป็นบุคคลสำคัญที่มีความรู้ด้านการปรุงข้าวมธุปายาสเป็นอย่างดี โดยได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และได้เข้าร่วมพิธีกวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นเวลาหลายปีจนมีความชำนาญ ชาวบ้านจึงเชื่อ ถือและให้ความไว้วางใจในตัวผู้นำที่เปรียบเสมือนญาติพี่น้องและมิตรสหาย ทุกคนต่างยินดีที่จะรับฟังคำสั่ง และช่วยเหลือด้วยความพร้อมเพรียง การเข้าร่วมพิธีกรรมทั้งความศรัทธาแห่งผลบุญและด้วยความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ ความสัมพันธ์ของกลุ่มจึงแน่นแฟ้นเกิดความพร้อมเพรียง ขั้นตอนการเตรียมเครื่องปรุงและขั้นตอนการกวนข้าวมธุปายาสที่ซับซ้อนจึงดำเนินไปอย่างราบรื่น ดังคำกล่าว

“...ถือว่าป้าชีพเป็นหัวหน้าแม่ครัวในการปรุงข้าวมธุปายาส แยกไปกวนที่วัดพระธาตุก็มีลูกน้องเป็นร้อยทุกคนต่างร่วมมือกันดี โยมชีพแกลเหน้อยมากแต่แกลมีจิตใจที่อยากจะทำ พออยากจะทำมันก็มีความสุขอย่างหนึ่ง อาตมาบอกว่าโยมชีพนี่เก่งนะไม่เหน็ดไม่เหนื่อย โยมชีพแกลบอกสาธุว่าดี

เลยท่านให้พร...”

(พระครูธรรมรัตน์โสภิต, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2557)

นอกเหนือจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านของคนจากหลายชุมชนที่เป็นไปอย่างแน่นแฟ้นแล้วนั้น การได้เข้าร่วมพิธีกรรมกวนข้าวธูปายาสได้สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติให้เหนียวแน่น การเข้าร่วมกิจกรรมก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ จากในอดีตการคมนาคมไม่สะดวกเช่นปัจจุบันญาติพี่น้องซึ่งอยู่ห่างกันต่างชุมชนมีโอกาสพบปะกันน้อยครั้งต้องรอให้ถึงช่วงเทศกาลประเพณีที่สำคัญถึงจะได้มารวมตัวกัน ญาติผู้ใหญ่ก็นำพาลูกหลานไปเข้าร่วมประเพณีกวนข้าวธูปายาสอยู่เสมอเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือญาติ ทำให้เครือญาติที่อยู่ห่างกันได้มีโอกาสพบปะสานความสัมพันธ์ต่อกัน อันก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมและรู้จักญาติพี่น้องเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังสร้างความอบอุ่นให้แก่สมาชิกในครอบครัว ในปัจจุบันการเดินทางที่สะดวกขึ้นและงานประเพณีกวนข้าวธูปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นงานประเพณียิ่งใหญ่ระดับจังหวัดทำให้มีผู้คนจากทั่วสารทิศมาเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ทั้งในส่วนของครอบครัวที่ยังคงมีญาติผู้ใหญ่ นำพาลูกหลานมาร่วมงาน ทั้งนี้การนำพาลูกหลานเข้าร่วมงานไม่ได้เป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัวเหมือนเช่นในอดีต ยังมีสถาบันการศึกษาที่นำนักเรียนนักศึกษาเพื่อมาทัศนศึกษาเข้าร่วมงานประเพณีซึ่งได้ทั้งความรู้และความสนุกสนาน

ภาพประกอบที่ 2 การเข้าร่วมประเพณีของสมาชิกในครอบครัว

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบที่ 3 การเข้าร่วมประเพณีของนักเรียน
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้คนจากหลากหลายสังคม ได้มารวมตัวเป็นกลุ่มสังคมเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ส่งผลให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนจากต่างชุมชน ที่มาทำกิจกรรมร่วมกันภายใต้ความศรัทธาที่เป็นหนึ่งเดียว ชาวบ้านที่มาจากต่างถิ่นต่างเดินทางไกล มาเพื่อเข้าร่วมประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุและประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ในอดีตเส้นทางการคมนาคมทางบกยากลำบาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ล่องเรือตามเส้นทางน้ำซึ่งใช้ระยะเวลาหลายวัน บ้างก็แวะพักตามบ้านญาติพี่น้อง และขอความช่วยเหลือด้านเสบียงน้ำดื่มจากชุมชนระหว่างทาง เมื่อถึงจุดมุ่งหมายวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็กลายเป็นที่พักพิงที่สำคัญของชาวบ้านจากต่างถิ่น ชาวบ้านต่างมาจับจองที่พักเพื่อรอวันงานที่จะมาถึง ระหว่างรอเพื่อร่วมงานชาวบ้านต่างนำผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงในชุมชนของตนถือติดไม้ติดมือมาเพื่อนำมาค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน ไม่จำเป็นต้องเดินทางไกลก็ได้ซื้อสินค้าที่มีคุณภาพ ทำให้ชุมชนมีความหลากหลายจากคนต่างสังคม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น ซึ่งบรรยากาศดังกล่าวก็ยังคงมีให้เห็นอย่างชัดเจนในปัจจุบัน แม้การคมนาคมจะสะดวกขึ้นแต่ยังคงมีชาวบ้านจากต่างชุมชนที่มีความศรัทธา และ มีความทรงจำอันดีจากวัยเยาว์ที่เคยได้เดินทางติดตามญาติผู้ใหญ่เพื่อมาร่วมงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ผู้คนเหล่านี้ต่างเดินทางมาก่อนวันงานเพื่อจับจองที่พักบริเวณศาลาร้อยปีที่ทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจัดเตรียมไว้ให้สำหรับเป็นที่พักผ่อนแก่บุคคลที่เดินทางมาจากต่างถิ่น ชาวบ้านที่มาอาศัยนอนในวัดต่างอยู่ร่วมพิธีกวนข้าวมธุปายาสจนเสร็จพิธี ดังคำกล่าว

“...ข้าวมธุปายาสเขากวนกันมาตั้งแต่สมัยโน้น ตั้งแต่สมัยที่เก็บข้าวกับ
แกะ ทำนากับวัว พ่อทำนาพอข้าวตั้งท้องก็เก็บเอาไว้ก่อนเก็บเอาไว้กวน
ข้าว ป้ามาจากหัวไทรมาทำบุญแห่ผ้าขึ้นธาตุ กวนข้าวมธุปายาสทุกปี

มาตั้งแต่อายุ 13 ปี ขึ้น ป.3 มาเรือแจวทางคลองหัวไทรทางคลองใหญ่ พอถึงเดือนสามทีไรจะดีใจมากเตรียมยาเรือไม่ให้รั่ว ก่อเตาตั้งหม้อ หุงข้าว ฝ่าไม้ฟัน เอาหม้อหุงข้าวมา เตรียมปลาแห้ง พอถึงเวลามาเพื่อน บ้านเขาก็อนุโมนทนาปลาช่อนแห้งบ้าง ปลาตุ๊กบ้าง และปลาอื่นๆ เขา อนุโมนทนามาเต็มลำเรือเพื่อเป็นเสบียง บางคนก็อนุโมนทนาเป็นเงิน เมื่อก่อนในวัดพระธาตุเขากวนข้าวมธุปายาสกันข้างในตัววัดเขาย้ายมา ข้างนอกก็หลายปี เมื่อก่อนเดินทีก็ไม่มีเขาทำโรงมุงจากให้พระนั่งทำพิธี ปัจจุบันคนมากกว่าเมื่อก่อน ธรรมชาติไม่มีกว่าจะถึงบ้านก็ใช้เวลาถึงห้าวัน ขากลับบ้านจะพายเรือทวนน้ำตอนน้ำขึ้นไม่ได้ต้องรอให้น้ำไหลน้ำลด แล้วค่อยพายกลับ...”

(อ๋อน จุตทอง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

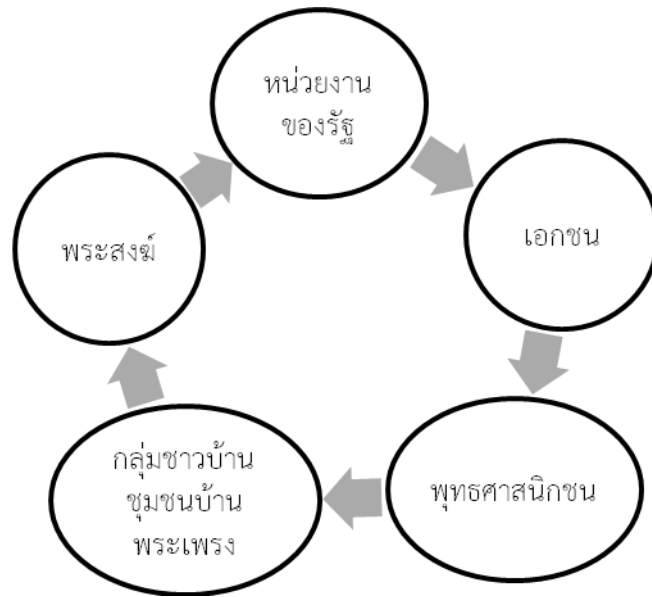
“...ก่อนวันแห่ผ้าขึ้นธาตุจะมีคนมานอนที่วัดกันเต็ม ลุงได้ถามยายคน หนึ่งแถมมาจาก อำเภอทุ่งสง ว่าทำไมถึงไม่มาวันงานแถมบอกว่าแถมทำแบบ นี้มาตั้งแต่สมัยเด็กๆ มากับย่ามากับแม่ เมื่อก่อนชาวบ้านจะมาเป็น กลุ่มนำข้าวมาหุงกันในวัด นำอาหารแห้งอย่างเช่นปลาแห้งมาปิ้งทอดกัน ตอนเช้าพระบิณฑบาตได้แต่ปลาช่อนแห้ง ปลากระดีเสียบ ปลาร้า คนที่มาทำบุญมีอาชีพทำเสื่อก็เอาเสื่อมาขาย คนมาทำบุญก็ซื้อเสื่อนอนดู หนึ่งตะลุง มโนราห์ ทำบุญเสร็จก็ได้เสื่อกลับบ้าน..”

(เฉลิม จิตรามาต, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำกล่าวสะท้อนให้เห็นความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนจากต่างถิ่น ที่มีต่อประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุและกวนข้าวมธุปายาส ถึงแม้ว่าจะอยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกลการคมนาคม ไม่สะดวกเช่นปัจจุบัน การเดินทางระยะไกลของชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องใช้ทางเรือ แต่ด้วยพลังศรัทธา ในพระบรมธาตุเจดีย์ชาวบ้านต่างมองข้ามความยากลำบากในการเดินทาง ถึงแม้เดินทางด้วยเรือ แต่ชาวบ้านก็มีการวางแผนในการเดินทางด้วยความสนุกสนานโดยจัดเตรียมเสบียงน้ำดื่ม ข้าวสาร อาหารแห้งไว้ให้พร้อมเพราะต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน การเดินทางด้วยจิตที่มุ่งสร้างบุญกุศล จึงเปี่ยมไปด้วยความยินดี ชาวบ้านที่มาจากต่างถิ่นเดินทางมาถึงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก่อนถึง วันงานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุต่างมาพักแรมในวัด การเดินทางมาของชาวบ้านมีโอกาสได้เข้าร่วมงาน บุญใหญ่ถึงสองงานด้วยกัน นอกเหนือจากได้เข้าร่วมพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุงานบุญหลักของชาวบ้านแล้ว แต่ยังสามารถเข้าร่วมพิธีกวนข้าวมธุปายาสงานบุญใหญ่อีกหนึ่งงาน ซึ่งจัดขึ้นก่อนวันแห่ผ้าขึ้นธาตุสองวัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่รอแห่ผ้าขึ้นธาตุก็จะเข้าร่วมประเพณีกวนข้าวมธุปายาสด้วยเช่นกัน การได้มาอยู่ ร่วมกันของคนจากหลายท้องถิ่นเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีได้ทำความรู้จักมักคุ้น พุดคุยกัน ร่วมกัน ทำกิจกรรมทางศาสนาด้วยกันก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้ความรู้สึกผูกพันเป็นกลุ่ม เดียวกัน

1.2 การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน

การได้เข้าร่วมงานประเพณีทางศาสนาของกลุ่มพุทธศาสนิกชนในชุมชนก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันทางจิตใจ ความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกันของการเป็นสมาชิกในชุมชน การแบ่งงานกันทำในกิจกรรมต่างๆ เป็นการส่งเสริมให้คนทำงานเป็นกลุ่มภายใต้ความเชื่อร่วมกัน ทำให้เกิดความแตกแยกน้อยลง หลักความเชื่อความศรัทธาของคนในชุมชนยังมีความกล้าแข็งมาก เพียงใดความเป็นกลุ่มก็มีความเป็นหนึ่งเดียวมากขึ้น

ภาพประกอบที่ 4 การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นงานใหญ่มีกรรมวิธีหลากหลายขั้นตอน และจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากคนเป็นจำนวนมากตั้งแต่เริ่มพิธีจนกระทั่งเสร็จสิ้น เป็นการแสดงออกถึงความพร้อมเพรียงของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่เป็นประจำทุกปี แต่แต่ละครั้งต้องกวนข้าวมธุปายาสรวมทั้งหมด 9 กระทะด้วยกันจึงจำเป็นต้องอาศัยแรงกาย แรงใจ และความเสียสละของประชาชนในการดำเนินงานประเพณีให้สำเร็จ การจัดงานประเพณีก็สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกครั้ง ทั้งนี้เป็นการสะท้อนถึงความสมัครสมานสามัคคีของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี

“...ชาวบ้านเขาก็มาสมัครกันไปกวนข้าวมธุปายาสลงชื่อว่าเที่ยวนี้จะไปกี่คน เที่ยวต่อไปกี่คน แต่ละเที่ยวผู้ชายไปไม่กี่คน ปีนี้เขาขอทหารให้มาช่วยเพราะผู้ชายเขาไปทำงานก่อสร้างกันมั่ง แก้มั่ง ตายมั่ง ทำไม่ไหว ทำกันนานนักหนาแล้ว ยังมีป่าที่ยังแข็งแรง หน่วยงานราชการส่วนใหญ่จะเน้นช่วยทางวัดพระมหาธาตุมา กกว่า เช่น เทศบาล สำนักพุทธ ผู้ว่าราชการจังหวัด หลายนๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องประชุมพร้อมกันเมื่อ 3 ก.พ. 57 ที่ผ่านมารวมทั้งป่าชีพด้วย ทุกปีจะต้องเข้าประชุมก่อนถึงวัน

งานมีท่านเจ้าคุณ (เจ้าอาวาส) เป็นประธาน ท่านโช คเป็นเลขา ประชุม เกี่ยวกับการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบงาน เช่น เทศบาลรับผิดชอบน้ำตาล 5 กระสอบ สำนักพระพุทธรับหัวหอม 15 กิโลกรัม อบจ.รับผิดชอบ เตรียมน้ำมัน 15 ปี๊บ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์รับผิดชอบนมสด น้ำอ้อย เรื่องพิธีพราหมณ์วัดเป็นผู้จัดหา สาวพรหมจารีใช้นักเรียนจากวิทยาลัย อาชีวศึกษา เข้าวันที่ 13 หลังกวนเสร็จก็นำนักเรียนมาช่วยตัดแบ่งข้าว ยาโคใส่ถุง...”

(ประชีพ เสนากัลป์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

“...การกวนข้าวมธุปายาส มันก็ได้อะไรหลายๆ อย่าง เช่น ความสามัคคี เพราะถ้าไม่สามัคคีก็ทำคนเดียวไม่ได้ ต้องใช้พลังมากในการกวน ต้องอาศัยญาติโยมที่มีแรงศรัทธามาช่วยกันกวน...”

(พระครูธรรมรัตน์โสภิต, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือของประชาชนในการจัดงาน ประเพณีโดยได้รับความร่วมมือจากกลุ่มชาวบ้านในการเป็นอาสาสมัครมาช่วยงานด้วยแรงกาย แรงใจ และได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐในด้านการสนับสนุนงบประมาณ จัดหาวัตถุดิบ การให้ความรู้ทางวิชาการ งานประชาสัมพันธ์ อีกทั้งยังได้รับความร่วมมืออย่างดีจากพระสงฆ์ผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ก่อนวันงานจะเริ่มขึ้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างพร้อมใจกันจัดประชุมเพื่อเตรียมงานและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ตั้งแต่การเตรียมงานชาวบ้านช่วยกันจัดสถานที่เพื่อใช้ในงานพิธี พร้อมกับเตรียมสิ่งของในการปรุงข้าวมธุปายาส ในส่วนของพิธีกรรมจะเป็นหน้าที่รับผิดชอบของทางหน่วยงานของรัฐ และพระสงฆ์ ส่วนของงานปรุงข้าวมธุปายาสเป็นหน้าที่ของชาวบ้านชุมชน บ้านพระพรหม การกวนข้าวมธุปายาสเริ่มแรกในพิธีกรรมให้สาวพรหมจารีกวนก่อนหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมชาวบ้านทั่วไปจึงช่วยกันกวน การกวนข้าวมธุปายาสเป็นงานที่หนักต้องใช้แรงเพื่อกวนข้ามวันข้ามคืนละมือไม่ได้แม้สักวินาที เพราะหากข้าวมธุปายาสไหม้จะต้องทิ้งทิ้งทิ้งทิ้งไม่สามารถนำไปรับประทานได้สร้างความเสียหายเป็นอันมาก

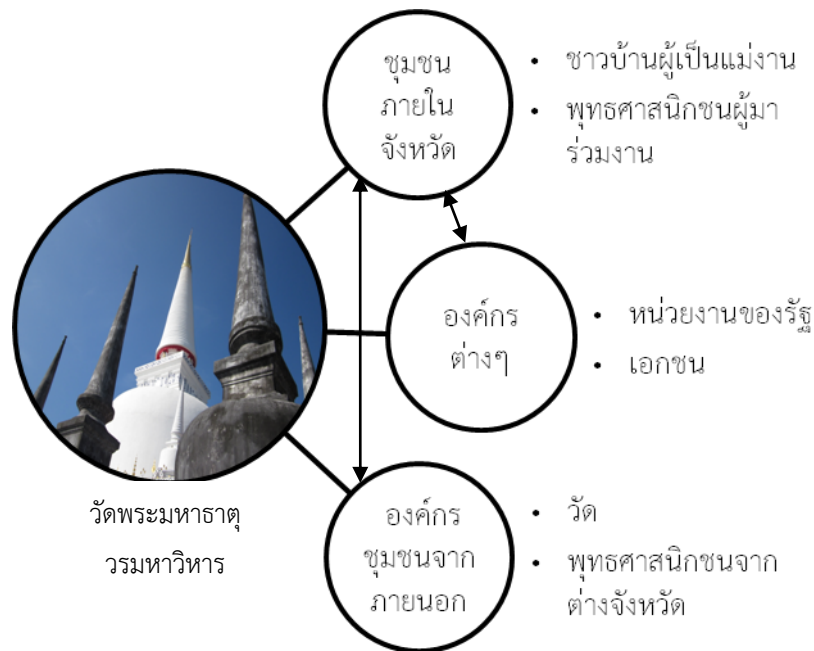
การกวนต้องมีความชำนาญอีกทั้งใช้ความอดทนอย่างสูงต่อความร้อนและควันจากเตาไฟ ในขั้นตอนการกวนต้องอาศัยทั้งความอดทน ความพร้อมเพรียง และความชำนาญ บรรยากาศของการร่วมมือกวนข้าวมธุปายาสในช่วงเย็นและช่วงค่ำเป็นไปอย่างสนุกสนานเพราะมีชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาเป็นจำนวนมากต่างร่วมช่วยกวนกันอย่างครื้นเครง แต่พอดึกดึกข้าวมธุปายาสมีความหนืดเพิ่มขึ้นกวนยากขึ้นจำเป็นต้องใช้พลังกำลังเพื่อกวนอย่างต่อเนื่องแต่คนช่วยกวนกลับน้อยลง เนื่องด้วยบริบททางสังคมที่เปลี่ยนอาชีพทำนาและเกษตรกรรมไม่ได้เป็นอาชีพหลักเช่นในอดีต ผู้ชายส่วนใหญ่จึงออกไปทำงานนอกบ้านแรงงานผู้ชายซึ่งเป็นแรงงานหลักในการกวนข้าวมธุปายาสจึงลดน้อยลง และด้วยภาระหน้าที่ในการทำงานของชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่สามารถมาช่วยงานประเพณีได้อย่างเต็มที่การกวนข้าวมธุปายาสในจำนวนมากจึงทำได้ยากปัจจุบันจึงกวนจำนวน 9 กระทะ เมื่อขาดแคลนแรงงานในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องใช้แรงงานจากทหารเพื่อมาช่วยกวน เมื่อกวนเสร็จจะต้องตักใส่ถาดเพื่อเกลี่ยให้บางๆ เสมอกันประมาณสองร้อยกว่าถาดรอให้เย็นจึงสามารถตัดได้ ในเช้าวันถัดไป

ได้รับการช่วยเหลือจากนักศึกษาจากสถาบันต่างๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชมาร่วมช่วยกันตัดข้าวมธูปายาสใส่กล่องเพื่อแจกจ่ายให้แก่ผู้มาร่วมงานพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันถัดไป ทุกขั้นตอนของการประกอบประเพณีกวนข้าวมธูปายาสไม่มีขั้นตอนใดที่สามารถทำโดยลำพังได้ ทุกขั้นตอนจะต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนและสังคมตามความเหมาะสม

การจัดงานประเพณีกวนข้าวมธูปายาส ในแต่ละครั้งนับเป็นงานใหญ่ที่ต้องใช้ปัจจัยมาก ต้องจัดทำกันเป็นทีมและทุกคนก็มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การเตรียมการจึงต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกัน ดังนั้นการทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจะต้องอาศัยความศรัทธา และความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชนเป็นอย่างมาก เป็นการระดมความร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นภาพสะท้อนการร่วมแรงร่วมใจในแต่ละขั้นตอน แสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อันจะก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในชุมชนสังคม

1.3 เครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคมเป็นสายใยของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นอีกหลายคนทั้งทางตรงและทางอ้อม ความสัมพันธ์ในลักษณะแบบอุปถัมภ์หรืออาจจะเป็นแบบอื่นๆ เพื่อประสานงานก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คนในสังคมสามารถรับรู้ได้ว่ามี การรวมกลุ่มกันเพื่อจุดประสงค์อะไร และจะมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจนยุติธรรมมีการประสานงานทั้งในส่วนของรัฐและเอกชน โดยมีเรื่องของผลประโยชน์มาเกี่ยวข้องหรือไม่ก็ได้ เครือข่ายทางสังคมเป็นลักษณะของสายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน เป็นเครือข่ายที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทำให้มีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ลักษณะของเครือข่ายที่มีพันธะสัญญาร่วมกัน การรวมตัวกันของกลุ่มหรือองค์กรหรือบุคคลโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานเพื่อก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บางครั้งอาจมีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชนโดยมีเงื่อนไขแห่งประสานงานกันอย่างเหนียวแน่นและกินระยะเวลานาน ซึ่งเป็นการเผชิญปัญหาหรือความกดดันร่วมกัน ทำให้ทุกคนที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายเกิดความสำนึกร่วมกันประโยชน์และศรัทธามั่นคงต่อการรวมตัวเป็นเครือข่าย เครือข่ายจะมีพลังขึ้นมาได้ต้องมีข่ายใยระดับชุมชนย่อยๆ หรือหลายชุมชนซึ่งมีลักษณะเป็นการแลกเปลี่ยน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแลกเปลี่ยนความหวังดีต่อผู้อื่น โดยพลังที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมาจากการประสานงานความร่วมมือของคนชั้นต่างๆ

ภาพประกอบที่ 5 การเกิดเครือข่ายทางสังคมจากประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

การได้รับความร่วมมือจากบุคคล และหน่วยงานต่างๆ ทำให้งานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสประสบความสำเร็จด้วยดี ในขั้นตอนการดำเนินงานก่อให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร ชุมชน และบุคคลมีการแลกเปลี่ยนและรวมกลุ่มนำไปสู่พลังแห่งการร่วมมือ เป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมแบบช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยมีการทำกิจกรรมร่วมกัน การสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อประสานความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มบุคคล ชุมชน หน่วยงานของรัฐ และเอกชนเพื่อก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารถือเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมืออันดีระหว่างหน่วยงานของรัฐ อาทิ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราชในฐานะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ระดับจังหวัด ตามประกาศจังหวัดนครศรีธรรมราชให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีหน้าที่เป็นคณะกรรมการฝ่ายพิธีกวนข้าวมธุปายาส ร่วมกับเครือข่ายหน่วยงานของรัฐ คือ เทศบาลเมืองเมืองนครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร สำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช พุทธสามัคคีจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และวิทยาลัยอาชีวศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช หน่วยงานดังกล่าวได้มีการรวมกลุ่มประสานความร่วมมือจุดประสงค์เพื่อร่วมจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นประจำทุกปี แต่ละภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมงานพิธี และการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ให้แก่สาธารณชน พร้อมทั้งประสานงานกับหน่วยงาน ประชาชน กลุ่มองค์กร ชุมชนต่างๆ เป็นการสร้างเครือข่ายความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุนโยบายของรัฐ เป็นการสนับสนุน สืบสานงานประเพณีของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระดับหน่วยงานต่างๆ แล้วในระดับชุมชนมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านภายใต้การนำของผู้นำชุมชนที่มีหน้าที่ประสานงานชักชวนกลุ่มเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องที่สนิทเพื่อร่วมเดินทางไปเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาสไปยังต่างชุมชนที่มีความสนใจ หากมีวัดหรือชุมชนใดประสงค์จะจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสขึ้นในชุมชนของตนทางเจ้าหน้าที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจะคอยเป็นสื่อกลางการติดต่อระหว่างผู้นำกลุ่มชาวบ้านชุมชนบ้านพระพร่งเพื่อเดินทางไปสาธิตการกวนข้าวมธุปายาส ถือเป็น การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อร่วมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาสให้แก่ต่างชุมชนทั้งในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดใกล้เคียง ดังคำกล่าว

“...ข้าเดินทางไปต่างจังหวัดเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการกวนข้าวมธุปายาส เช่น ไปสาธิตการกวนข้าวมธุปายาสที่วัดแห่งหนึ่งในอำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา ไปกับกลุ่ม ชาวบ้าน ชุมชนวัดพระพร่งเหมารถกันไปเอง ออกจากบ้านเก้าโมงเช้าไปถึงสะบ้าย้อยจนค่ำก็ยังไม่เจอบุคคลติดต่อกับเจ้าอาวาสจนหาวัดเจอ พอไปถึงวัดก็ดีใจมากมีชาวบ้านให้การต้อนรับเป็นอย่างดี เขาพร้อมเพรียงกันน้อมรับมาก คนที่นั่นเขาเชื่อกันตามพุทธประวัติแต่เขาไม่เคยกวน หลังจากไปสาธิตเขาก็ทำได้ด้วยตัวเอง ถ้าเขาชวนให้ไปกวนข้าวมธุปายาสที่ไหนก็ไป ไปแล้วรู้สึกสบายใจ...”

(สมบุรณ์ ตลิ่งพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

“...หากมีใครสนใจจัดงานกวนข้าวมธุปายาสเขาก็มาคุยที่วัดพระธาตุแล้วขอเบอร์โทรข้าจากท่านเจ้าคุณ ข้าไปสาธิตวิธีการกวนข้าวมธุปายาสถึงจังหวัดภูเก็ต พังงา สงขลา พัทลุง ไปวัดใหม่ทอง วัดถ้ำเสือ ไปพังงามา 3 ครั้ง ใครโทรมาชวนให้ไปแนะนำข้าก็ไปถือว่าไปให้ความรู้...”

(ประชีพ เสนากัสป์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

จากการฟื้นฟูประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีผู้สนใจประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเพิ่มมากขึ้นทำให้กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านพระพร่งซึ่งเป็นแม่งานในการกวนข้าวมธุปายาสเป็นที่รู้จักในฐานะเป็นเจ้าของสูตรข้าวมธุปายาสในช่วงต้นเดือนกุมภาพันธ์ก่อนวันมาฆบูชาตามวัดหรือชุมชนต่างๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชนิยมประกอบประเพณีกวนข้าวมธุปายาสกันอย่างแพร่หลาย ชุมชนหรือวัดไหนที่ประสงค์จัดประเพณีเพื่อเป็นการอนุรักษ์แต่ยังขาดความรู้ด้านการปรุงข้าวมธุปายาสหากติดต่อขอความรู้จากชาวบ้านชุมชนบ้านพระพร่งจะมีผู้นำกลุ่มโดยนางประชีพ เสนากัสป์ ที่คอยประสานงานขอความร่วมมือจากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องในชุมชนเพื่อรวมกลุ่มกันเดินทางไปเผยแพร่ความรู้ให้กับต่างชุมชนที่สนใจ นอกเหนือจากในชุมชนภายในจังหวัดแล้วชาวบ้านชุมชนบ้านพระพร่งยังเดินทางไปเผยแพร่ความรู้ไปยังต่างชุมชนหรือวัดในต่างจังหวัด เป็นการรวมกลุ่มเพื่อนำไปสู่พลังแห่งการร่วมมือเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ไปยังต่างชุมชน

1.4 อัตลักษณ์ของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ลักษณะของอัตลักษณ์ร่วมนำมาซึ่งความสงบในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม อัตลักษณ์ร่วมถูกสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานของความเหมือนกันของสมาชิกภายในกลุ่มสังคมเดียวกัน อัตลักษณ์ร่วมจึงกลายเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตนซึ่งจะมีความแตกต่างไปจากสังคมอื่น การสร้างจิตสำนึกร่วมกันในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ความเชื่อ และ พิธีกรรมต่างๆ จึงถูกนำมาเป็นเงื่อนไขในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมในสังคม การสร้าง กำหนด หรือฟื้นฟู ทั้งที่มีอยู่จริงและสร้างขึ้นแล้วปลุกฝังให้เป็นความรู้ยู่คู่ชุมชนเพื่อสืบทอด ตั้งแต่คนรุ่นหลัง จากอดีต จนถึงปัจจุบัน อัตลักษณ์ หรือเอกลักษณ์ เฉพาะของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารบ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของบุคคล หรือสิ่งต่างๆ ว่าเป็นอย่างไร ตนเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไร มีความแตกต่างจากคนอื่นหรือสังคมอื่นอย่างไรและจะแสดงออกถึงอัตลักษณ์ตัวตน และอัตลักษณ์กลุ่มของตนอย่างไร อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางสังคมและคนในสังคม จึงมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาไม่ตายตัวหยุดนิ่งตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ของความสัมพันธ์ที่มีต่อคนและกลุ่มสังคมอื่นๆ

1.4.1 อัตลักษณ์ด้านพิธีกรรม

ท่ามกลางกระแสการเตรียมการเพื่อเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเข้าสู่ บัญชีมรดกโลก ประวัติศาสตร์ ศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม จึงถูกนำมาเป็นเงื่อนไขในการสร้าง อัตลักษณ์ร่วมในสังคม แล้วปลุกฝังให้เป็นความรู้เพื่อสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การฟื้นฟูประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้มีลักษณะโดดเด่นต่างจาก ท้องถิ่นอื่น ลักษณะงานประเพณีถูกจัดขึ้นให้เป็นงานระดับนานาชาติ มีการฟื้นฟูพิธีกรรมทางด้าน ศาสนาพราหมณ์เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อโบราณว่าประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเคยเป็นประเพณี ของศาสนาพราหมณ์มาก่อน และเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่ว่าในอดีต เคยเป็นเมืองศูนย์กลางทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ การประกอบพิธีทั้งพราหมณ์และพุทธ ควบคู่กันอย่างยิ่งใหญ่จึงเป็นการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ เสริมสร้างคุณค่าของประเพณีให้คู่ควรแก่การ อนุรักษ์ซึ่งแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น

พิธีกวนข้าวมธุปายาสสิ่งแรกที่ต้องปฏิบัติคือการบวงสรวงพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยพิธี ทางศาสนาพราหมณ์ การเพิ่มขึ้นตอนของพิธีพราหมณ์เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อเกี่ยวกับประวัติ การกวนข้าวมธุปายาสที่ว่าแต่เดิมเป็นประเพณีของพราหมณ์มาก่อน แต่ไม่ปรากฏรายละเอียดชัดเจน มากนัก จากการศึกษาเอกสารพบว่าประวัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสมีความเป็นมาจาก พราหมณ์สองพี่น้องชื่อจุลกภาพและมหากาฬได้ทำนาข้าวสาละในแปลงเดียวกัน ต่อมาจุลกภาพได้ขิม ข้าว สาละที่กำลังตั้งท้องปรากฏว่ามีรสชาติอร่อยจึงนำไปถวายพระสงฆ์ แต่มหากาฬไม่เห็นด้วยจึงแบ่งที่นาทำ ทำ ต่อมาจุลกภาพนำน้ำนมข้าวต้มด้วยนมสดผสมเนยใส น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด แล้วนำไปถวายพระพุทธรูปเจ้า และพระสาวกทั้งหมด 9 ครั้ง ผลจากการทำบุญทำให้จุลกภาพหรือพระอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลอรหันต์ ก่อนสาวกคนอื่นๆ จึงสันนิษฐานว่าเป็นที่มาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส อีกทั้งเชื่อมโยงกับประวัติ ความเป็นมาของศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชที่ว่าจังหวัด นครศรีธรรมราชในอดีตตั้งอยู่ ท่ามกลางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมเอื้อต่อพัฒนาการทางด้านวัฒนธรรม และอารยธรรม ทำให้จังหวัด นครศรีธรรมราชได้รับอารยธรรมของชนชาติต่างๆ ที่เข้ามาอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับ

อิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์จากอารยธรรมอินเดียทำให้นครศรีธรรมราชกลายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาพราหมณ์ในภูมิภาคนี้ ซึ่งในปัจจุบันได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีทางศาสนาพราหมณ์หลากหลายชิ้นด้วยกัน จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์เป็นสิ่งยืนยันว่านครศรีธรรมราชมีความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นมากกว่าสังคมอื่นตรงที่ว่าจังหวัดนครศรีธรรมราชในอดีตเป็นเมืองศูนย์กลางทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ซึ่งทั้งสองศาสนามีอิทธิพลต่อความเชื่อและประเพณีของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พิธีกรรมทางด้านศาสนาพุทธและพิธีกรรมทางด้านศาสนาพราหมณ์ได้ผสมกลมกลืนกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชมาโดยตลอด และสามารถสืบสานพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ได้อย่างยาวนาน ดังคำให้สัมภาษณ์

“...ทำพิธีพราหมณ์ก่อนการกวนข้าวมธุปายาสเพื่อเชิญชุมนุมเทวดา เพื่อมาร่วมอนุโมทนาและร่วมกวนข้าว โดยการจัดเตรียมบายศรี เครื่องอาหารคาวหวานตามหลักพรหมศาสตร์ ที่ขาดไม่ได้คือ อเครื่อง มัซมังสาหาร คืออาหารคาวหอย่างประกอบด้วย หมู เบ็ด ไก่ กุ้ง ปู ปลา และเครื่องปรุงในการกวนข้าวมธุปายาสทั้งหมดจะต้องนำมา บวงสรวงก่อน การสวดอ้อนวอนเทพเจ้าเพื่ออัญเชิญพระนารายณ์ พระพรหม พระอินทร์ (พระศิวะ) โดยการเตรียมเครื่องดนตรีสามอย่าง ได้แก่ สังข์เป็นตัวแทนของพระนารายณ์ ฆ้องเป็นตัวแทนของพระพรหม และบัณเฑาะว์เป็นตัวแทนของพระศิวะ ซึ่งเป็นเทพตรีมูรติเพื่อมาร่วมอนุโมทนา และมีสาวพรหมจารีเป็นผู้เริ่มกวนก่อน...”

(โชติ ทวีสุวรรณ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2557)

“...พิธีวัดพระธาตุทำดีกว่าเพราะเขาใช้พราหมณ์ ที่วัดพระพรหมและวัดอื่นๆ ใช้เพียงพระสวดขยันโตกับสาวพรหมจารี พิธีพราหมณ์ใช้แต่กับวัดพระธาตุ แต่เมื่อก่อนที่วัดพระธาตุใช้เพียงพิธีพระขยันโต พิธีพราหมณ์เพิ่งมาเริ่มไม่กี่ปี แต่ศาสนาพราหมณ์กับพวกพราหมณ์เขาเข้ามาอยู่ที่นี้ ก่อนตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ว่าเขาเพิ่งใช้พิธีพราหมณ์ไม่กี่ปีมานี้...”

(สมบุรณ์ ตลิ่งพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำให้สัมภาษณ์สะท้อนถึง แนวความคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชมา โดยตลอดดังปรากฏร่องรอยชุมชนโบราณ หลักฐานทางโบราณคดี โบราณวัตถุ จารึก พิธีกรรม และความเชื่ออยู่เป็นจำนวนมากในปัจจุบัน นอกเหนือจากร่องรอยความรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์จะปรากฏเหลือเพียงศาสนสถาน และโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบให้คนรุ่นหลัง ได้สืบสาวประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ปัจจุบันยังคงหลงเหลือความเชื่อและพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธควบคู่กันเสมอ พิธีกรรมสำคัญทางพุทธศาสนามักจะมีพิธีพราหมณ์รวมอยู่ด้วยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าที่มีความสำคัญปรากฏอยู่ในพิธีกรรมทาง

ศาสนาที่สำคัญในจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นคือความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าตรีมูรติ หรือเทพเจ้าทั้งสาม พระองค์ในศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ พระพรหม คนทั่วไปเชื่อว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าแห่งผู้สร้างสรรพสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้น พระวิษณุหรือคนทั่วไปเรียกว่าพระนารายณ์ถือเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนา พราหมณ์เป็นเทพเจ้าผู้ถนอมรักษาโลกคอยดูแลสรรพสิ่งต่างๆ ในโลก พระอิศวรหรือพระศิวะเป็นเทพเจ้าแห่งการทำลายล้างและผู้สร้าง ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าดังกล่าวในนครศรีธรรมราชปรากฏทั่วไปในหลายพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมต้องกล่าวอัญเชิญเทพเจ้าทั้งหลายในภพภูมิต่างๆ ให้มาอยู่ในพิธีกรรมเพื่อเป็นการบวงสรวง อ้อนวอน บอกกล่าวก่อนกระทำกิจใดๆ เพื่ออัญเชิญเทพเจ้ามาสถิตและคุ้มครอง พิธีกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชยังคงศรัทธาต่อศาสนาพราหมณ์โดยมีการสืบทอดความคิด ความเชื่อ พิธีกรรมมาตั้งแต่โบราณ ถือเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนสังคมอื่น ทั้งนี้ส่งผลต่อการเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลกซึ่งเป็นกระแสอยู่ในสังคมปัจจุบัน

การเสนอขอบรรจุให้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัด นครศรีธรรมราช เป็นมรดกโลกทุกภาคส่วนได้ช่วยกันจัดเตรียมพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และพื้นที่รายรอบ เพื่อรองรับการพิจารณาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้ก้าวขึ้นสู่การเป็นมรดกโลก โดยมีเงื่อนไขว่าต้องเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีชีวิตอยู่จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันมีการสืบทอดผ่านรุ่นสู่รุ่นในอดีตมีชีวิตอย่างไรก็ยังคงเป็นเช่นนั้น โดยวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังคงมีความรุ่งเรือง มีความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมทั้งในด้านเป็นปูชนียสถานที่ทรงคุณค่า และด้านการสืบทอดประเพณีหรือวัฒนธรรมที่ยังคงความมีชีวิต ความเชื่อ อีกทั้งยังมีประชาชนสืบทอดและรักษาประเพณีหรือวัฒนธรรมเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน กระแสมรดกโลกนำไปสู่กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของประเพณี กวนข้าวมธุปายาสโดยการฟื้นฟูพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ เพื่อเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวประวัติศาสตร์ให้คนในสังคมภายนอกได้รับรู้ถึงการเป็นเมืองศูนย์กลางของศาสนาพราหมณ์ในอดีต ยังคงมีการสืบทอดคตินิยม และพิธีกรรมของพราหมณ์มาถึงปัจจุบัน ส่งผลให้ประเพณี กวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีความศักดิ์สิทธิ์ทรงคุณค่าควรแก่การสนับสนุน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้ก้าวขึ้นสู่การเป็นมรดกโลก อีกทั้งเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ และการสร้างภาพลักษณ์ให้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก้าวสู่ความเป็นนานาชาติ

การกวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในสมัยโบราณไม่มีพิธีพราหมณ์แต่อย่างใด แต่เมื่อหน่วยงานของรัฐเข้ามาให้การสนับสนุนอนุรักษ์ประเพณีก็มีการฟื้นฟูเพิ่มพิธีกรรมบางประการเพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ โดยมีพิธีบวงสรวงพระบรมธาตุก่อนการกวนข้าวมธุปายาสทุกครั้ง ซึ่งพราหมณ์ผู้ทำพิธีจะต้องเป็นพราหมณ์ที่มาจากตระกูลพราหมณ์ ผ่านการสืบทอดเชื้อสายมาอย่างยาวนาน เพื่อให้สอดคล้องกับประวัติของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราชที่เคยรุ่งเรืองในอดีต ประเพณี กวนข้าวมธุปายาสที่จัดขึ้นในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีคือพราหมณ์สุเมธ พรหมชาติ ซึ่งเป็นบุตรของพราหมณ์แจ่ม พรหมชาติ พราหมณ์แห่งกองพระราชพิธีสำนักพระราชวัง ที่ชาวนครศรีธรรมราชเรียกว่าหลวงพราหมณ์แจ่มแห่งลุ่มน้ำปากพนังนับถือกันว่าเป็นสุดยอดแห่งพราหมณ์ในการ ประกอบพิธีจัดสร้างองค์ตุ๊กตารามเทพ พราหมณ์แจ่มอายุมาก 94 ปี แต่สุขภาพยังแข็งแรง สติปัญญา ยังแจ่มใสไม่หลงลืม ต้นตระกูลเป็นพราหมณ์มาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี สืบสายต่อกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ที่สามารถสืบค้นบันทึกเป็นหลักฐานได้แน่ชัดนับได้

จากพราหมณ์ทวดขุนพรหมชาติราชครูพราหมณ์ ในวังหลวงสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นต้นกำเนิดและเป็นผู้เขียนหนังสือพราหมชาติ จากพราหมณ์ทวดก็ถึงพราหมณ์ปู่ชื่อขุนพรหมชญาพราหมชาติ รับช่วงต่อเป็นพราหมณ์วังหลวงในสมัยรัชการที่ 5 ต่อ เนื่องถึงสมัยรัชกาลที่ 6 มาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 พราหมณ์ หรือพ่อชื่อขุนวิชญ์เทวราช ทำหน้าที่พราหมณ์ประจำราชสำนัก พราหมณ์แจ้สับเชื้อสายเจริญรอยตามพราหมณ์พ่อทำหน้าที่พราหมณ์กองราชพิธีสำนักพระราชวังเมื่อปี พ.ศ. 2495 ต่อจากพราหมณ์บิดาเนื่องจากอายุมากขึ้นได้รับพระบรมราชานุญาตให้กลับมาใช้ชีวิตที่บ้านเกิดในอำเภอปากพ่อง แต่โดยหน้าที่ก็ยังคงเป็นพราหมณ์ประจำกองราชพิธี สำนักพระราชวังเนื่องจากเป็นพราหมณ์ไม่มีการเกษียณพราหมณ์แจ้มีลูก 5 คน เป็นผู้ชาย 4 คน ผู้หญิง 1 คน ลูกชายสองคน พราหมณ์สุเมธ พราหมชาติ ลูกชายคนที่สาม และพราหมณ์ศักดิ์ระพี พราหมชาติ ลูกชายคนที่สี่รับช่วงเป็นพราหมณ์ต่อแต่ยังมีหลานชายอีกสามคนเรียนรู้และสามารถทำพิธีได้

นอกเหนือจากพิธีบวงสรวงพระบรมธาตุที่เป็นพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์แล้ว การนำสาวพรหมจารีมาทำพิธีแรกเริ่มกวนข้าวมธุปายาสก่อนผู้นั้นถือเป็นพิธีทางความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เช่นกัน โดยเชื่อว่าสาวพรหมจารีเป็นตัวแทนของความบริสุทธิ์ และเป็นตัวแทนของนางสุชาดาซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน ตอนกวนข้าว มธุปายาสแก่พระพุทธรูปเจ้านางสุชาดา มีสถานะเป็นสาวบริสุทธิ์ซึ่งเปรียบได้กับสาวพรหมจารี การกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารใช้สาวพรหมจารีจำนวน 27 คน ขณะเข้าร่วมพิธีกรรมจะต้องแต่งกายนุ่งขาวห่มขาว และต้องรับสมทานเบญจศีลพร้อม เข้ารับทัดใบมะตูมจากประธานในพิธี ซึ่งใบมะตูมถือเป็นไม้มงคลใช้ในพิธีการต่างๆ ตามความเชื่อลัทธิชาวฮินดูว่าเป็นไม้มงคลดีสิทธ์ถือเป็นไม้มงคลประจำพระศิวะหรือพระอิศวรนั่นเอง เพราะลักษณะของใบมะตูมที่มีรูปเป็น 3 แฉกคล้ายตรีศูลซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของหน้าที่ 3 อย่างของพระศิวะ คือการสร้าง การพิทักษ์ และการทำลาย นอกจากนั้นยังเป็นสัญลักษณ์ของตาทั้งสามของพระศิวะด้วย การใช้สาวพรหมจารีของพิธีกวนข้าวมธุปายาสวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารในอดีตใช้เพียงเด็กผู้หญิงเข้ารับสมทานเบญจศีล ไม่ทัดใบมะตูม แต่งกายธรรมดาไม่จำเป็นต้องนุ่งขาวห่มขาว และมีจำนวนคนตามความเหมาะสมเหมือนกับการกวนข้าวมธุปายาสในวัดอื่นทั่วไป แต่รูปแบบในปัจจุบัน ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในภายหลัง (พระครูธรรมรัตน์โสภิต, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2557)

1.4.2 อัตลักษณ์ของสูตรข้าวมธุปายาส

สูตรข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารในอดีตเป็นสูตรที่ไม่แน่นอน คงที่ ในการกวนทุกปีรสชาติจะเปลี่ยนไปไม่คงเดิมเพราะวัตถุดิบในการกวนมีหลากหลายและจำนวนมาก ผู้ปรุงก็มีหลายคนทำให้รสชาติออกมาดีบ้างไม่ดีบ้าง จนได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านชุมชนบ้านพระเพรง ต.นาสาร อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านที่กวนข้าวมธุปายาสมาเป็นเวลานานมีสูตรและวิธีการกวนสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน ในทุกปีจะมีชาวบ้านชุมชนบ้านพระเพรงอาสาสมัครมาเป็นแม่งานในการปรุงข้าวมธุปายาสตั้งแต่เริ่มจนเสร็จสิ้นพิธีช่วยกันปรับปรุงจนได้มาตรฐานว่ามีรสชาติอร่อยคงเดิมทุกปี ชาวบ้านชุมชนบ้านพระเพรงได้มีการจัดพิธีกวนข้าวมธุปายาสขึ้นที่วัดพระเพรงเป็นประจำทุกปีเช่นกัน ถึงแม้ว่าข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารและวัดพระเพรงจะถูกปรุงโดยคนกลุ่มเดียวกัน แต่ส่วนผสมวัตถุดิบนั้นแตกต่างกัน สูตรของชุมชนบ้านพระเพรงจะไม่แน่นอนสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความพร้อมของวัตถุดิบซึ่งใน

บางปีความพร้อมก็ต่างกันทำให้ควบคุมรสชาติได้ยาก แต่ข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีรสชาติเป็นเอกลักษณ์แตกต่าง กับเจ้าของสูตร ทั้งนี้เพราะการกวนของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีความพร้อมในด้านวัตถุดิบมากกว่า วัตถุดิบบางอย่างที่มีราคาแพงและหาได้ยากก็สามารถหามาได้ในจำนวนที่ต้องการไม่มีขาดตกบกพร่อง อาทิ ทูเรียนกวน น้ำมันสด น้ำผึ้ง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งเพิ่มรสชาติให้ข้าวมธุปายาสซึ่งจะขาดไม่ได้ การกวนข้าวมธุปายาสได้จัดขึ้นมาเป็นเวลาหลายปีสัปดาห์การผสมมีการพัฒนาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้สูตรที่ถือว่ามืรสชาติดีเป็นที่ถูกปากของคนทั่วไป และได้นำสูตรนี้ออกเผยแพร่ให้แก่วัด ชุมชน และผู้ที่สนใจเพื่อนำไปสืบทอดยังชุมชนของตน เครื่องปรุงส่วนผสมของข้าวมธุปายาส สัปดาห์ 9 กระเพาะ ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีส่วนประกอบ ดังนี้

1. มะพร้าว 1,200 ลูก
2. น้ำมันข้าว 60 เลียง
3. น้ำตาลปี บ 2 ปี บ
4. น้ำตาลทราย 6 กระสอบ กระสอบละ 50 กก.
5. นมข้น 12 โหล
6. นมสด 15 โหล
7. น้ำผึ้งรวง 9 ขวด
8. มันเทศ 10 กก.
9. เผือก 10 กก.
10. ฟักทอง 10 กก.
11. หัวมันหอม 10 กก.
12. ขนุน 250 กก.
13. น้ำอ้อย 9 แกลลอน แกลลอนละ 5 กก.
14. ทูเรียนสด 250 กก. (กรณีไม่มีทูเรียนสดใ ช้ทูเรียนกวนแทน 30 กก.)
15. ทูเรียนกวน 9 กก.
16. จำปาตะสด 250 กก. (กรณีไม่มีจำปาตะสดใช้จำปาตะกวนแทน 30 กก.)
17. แป้งข้าวเจ้า 5 ลัง ลังละ 10 กก. (ตราช้างสามเศียร)
18. แป้งข้าวเหนียว 5 ลัง ลังละ 10 กก. (ตราช้างสามเศียร)
19. น้ำมันพืช 18 ปี บ (ตราเกษตร)
20. งาขาว 10 กก.
21. หัวหอม 15 กก.
22. ลูกบัว 2 กก.
23. เครื่องเทศ 4 กก.
24. ถั่วลิสง 15 กก. (บดละเอียดใหม่ๆ)
25. น้ำตาลกรวด 2 กก.
26. โอวัลติน 10 กก.
27. ข้าวฟ่าง 10 กก.

การคิดค้นปรับปรุงสูตรข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ชาวบ้านได้พยายามปรับปรุง ลองผิดลองถูกมาโดยตลอดจนได้สูตรที่มีรสชาติดีเป็นเอกลักษณ์ ทั้งนี้ด้วยศักยภาพของพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่สามารถระดมความร่วมมือจากคนในสังคมได้หลายฝ่าย ทุกคนทุกหน่วยงานต่างพร้อมให้ความร่วมมือ ทำให้สามารถจัดหาวัตถุดิบในการกวนข้าวมธุปายาสได้อย่างเพียงพอ ด้วยความพร้อมทางด้านวัตถุดิบจึงสามารถคัดสรรวัตถุดิบที่ดีมีคุณภาพมาเป็นเครื่องปรุงได้ตามที่ต้องการ โดยชาวบ้านไม่ยึดติดกับสูตรข้าวมธุปายาสแบบดั้งเดิมแต่มีการปรับเปลี่ยนวัตถุดิบบางอย่างตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น มีการเพิ่มวัตถุดิบเพื่อทดแทนน้ำมันข้าวที่ในปัจจุบันหาได้ยากโดยการเพิ่มแป้งข้าวเจ้าและแป้งข้าวเหนียว เลือกใช้ของตราช้างสามเศียรวัตถุดิบคุณภาพผลิตจากจังหวัดนครปฐมซึ่งหาซื้อง่ายตามท้องตลาด ในจังหวัดนครศรีธรรมราช และเลือกใช้ผลิตภัณฑ์น้ำมันพืชตราเกษตรน้ำมันคุณภาพดีจากปทุมธานีเพื่อใช้คู่กับน้ำมันมะพร้าว เหตุที่ต้องใช้ควบคู่กันเพราะน้ำมันมะพร้าวต้องใช้เวลาเคี่ยวหลายชั่วโมง เพื่อให้ได้น้ำมัน จึงมีน้อยไม่พอใช้ เพื่อความสะดวกและพอใช้ในปริมาณมากจึงใช้คู่กัน จะเห็นได้ว่าการเลือกใช้วัตถุดิบบางประเภทในอดีตนั้นไม่มี แต่ในปัจจุบันการคมนาคมขนส่งที่สะดวกขึ้นทำให้สามารถจัดหาวัตถุดิบทดแทนจากต่างถิ่นได้หลากหลาย นอกเหนือจากวัตถุดิบที่ใช้เพื่อทดแทนกลุ่มชาวบ้าน ชุมชนบ้านพระพร่งได้เพิ่มสูตรใหม่โดยใส่โอวัลตินเพื่อเพิ่มรสชาติและสีสนให้น่ารับประทานยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาแปลกใหม่ที่ชาวบ้านช่วยกันคิดค้นขึ้น องค์ความรู้ที่ได้ถือเป็นความภาคภูมิใจของชาว จังหวัดนครศรีธรรมราชอย่างหนึ่งที่ทำออกมาแล้วดีและมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ประเพณีจึงมีการเผยแพร่สูตรให้แก่ผู้ที่สนใจทั่วไปโดยชี้แจงส่วนผสมและตราผลิตภัณฑ์ที่ใช้อย่างละเอียด เมื่อนำสูตรนี้ไปกวนแล้วจะได้รสชาติที่ใกล้เคียงกับต้นตำรับมากที่สุด

ส่วนผสมของข้าวมธุปายาสนั้นมีหลายรายการบางอย่างนั้นหาได้ยากและต้องใส่ปริมาณมาก สองวันก่อนถึงวันพิธีทางเจ้าหน้าที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจัดให้มีการรับบริจาค สิ่งของที่ใช้ในการกวนข้าวมธุปายาส เพื่อให้พุทธศาสนิกชนผู้จิตศรัทธาได้ร่วมทำบุญ วัตถุดิบบางอย่างได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ และเอกชน วัตถุดิบที่ได้จึงมีพร้อมและเพียงพอทุกปี ดังนั้นเมื่อวัตถุดิบมีพร้อมส่วนผสมในการกวนจึงใส่ได้ครบตามสูตร แตกต่างจากการกวนข้าวมธุปายาสของที่อื่นๆ ซึ่งจะดัดแปลงสูตรได้ตามความเหมาะสมของวัตถุดิบที่มีอยู่ เมื่อปรุงออกมาแล้วรสชาติจึงไม่อร่อยเท่าของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ความเป็นเอกลักษณ์ในด้านรสชาติและส่วนผสม ที่ล้วนมีประโยชน์ทำให้ชาวบ้านทั่วไปยิ่งศรัทธาและเชื่อมั่นว่าข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นสิ่งที่ดีอย่างแท้จริง ดังคำกล่าว

“...มีการปรับปรุงสูตรที่มีมาตรฐานมีการสาธิตเชิญผู้ที่สนใจจากวัดต่างๆ มาสาธิตการกวนข้าวมธุปายาส และขยายสูตรออกไปทั่วจังหวัด นครศรีธรรมราช ตอนนี่วัดต่างๆ ก็ได้สูตรที่ปรับปรุงแล้วไปใช้เป็นสูตรที่ดี และอร่อย เป็นการสืบทอดลูกหลานต่อไปได้เพราะบางครั้งอาจจะทำ แต่ก็ไม่ว่าใช้อะไรอย่างไร สูตรจริงๆ มันเยอะมากแต่เราปรับปรุงที่ทำ แล้วอร่อย...”

(กาญจนา เรื่องช่วย , สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุเขาใส่ส่วนผสมมากสิ่งสรรพคุณดีกว่าที่อื่นมากมีผสมสมุนไพรต่างๆ ที่เป็นสมุนไพรแท้...”

(เนย เพชรสีมาก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ข้าวมธุปายาสที่วัดพระธาตุไม่เหมือนที่อื่นที่นี้กินดี ของที่เขานำมาผสมมีหลายอย่างต่างจากการกวนในสมัยก่อนที่ใส่ของไม่กี่อย่างเพราะเมื่อก่อนสิ่งของหายากแต่ปัจจุบันผลไม้มาก ของที่ใส่ก็เป็นของดีๆ ทั้งนั้น เคยไปกินที่อื่นก็ไม่อร่อย...”

(อ่อน จุตทอง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ความรู้สึกของคนอื่นว่าข้าวยาคุของวัดพระธาตุอร่อยที่สุด กวนเสร็จสองร้อยกว่าถาดใส่กะละมังใบใหญ่ๆ สองใบเก้าโมงเช้าก็หมดแล้วชาวบ้านมาทำบุญคนละห้าสิบกนละร้อยก็จะแจกไม่พอไม่ว่าเท่าไรสองร้อยถาดที่กวนแล้วตัดใส่กะละมังใบใหญ่ๆ เก้าโมงสิบโมงก็หมดแล้ว...”

(ประชีพ เสนากัสป์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสส่งเสริมการทำงานกันเป็นทีม และทุกคนก็มีส่วนร่วมในกิจกรรม มีความศรัทธาเป็นแรงเสริมสร้างความร่วมมือร่วมใจจากคนในสังคม การได้อยู่รวมกันของคนจากหลายท้องถิ่นเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ร่วมกันทำกิจกรรมทางศาสนาร่วมกัน ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้ความรู้สึกผูกพันเป็นกลุ่มเดียวกัน การระดมความร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชนเป็นภาพสะท้อนความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคมจึงเกิดเครือข่ายทางสังคมเพื่อร่วมมือกันอนุรักษ์ และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ซึ่งมีประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นต้นแบบที่ดี

2. ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งในรูปแบบของนามธรรมและรูปธรรม วัฒนธรรมในรูปแบบของนามธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นระบบความรู้ความคิด และแบบแผนพฤติกรรมที่คนในสังคมคิดค้นขึ้นมา อาทิ ประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ภูมิปัญญา ค่านิยม ซึ่งผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของคนในสังคมโดยคนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นชอบยึดถือเป็นแบบแผน มีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาโดยผ่านการเรียนรู้ของคนในสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

2.1 วิถีปฏิบัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นประเพณีเกี่ยวกับข้าวที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ในอดีตชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชนิยมประกอบประเพณีขึ้นทั่วไปตามวัดประจำชุมชนนั้นๆ แต่ปัจจุบันยังคงเหลือแค่บางชุมชนหรือบางวัดที่ยังคงสืบทอดประเพณีโบราณนี้ ด้วยลักษณะของงาน

ประเพณีที่เป็นงานใหญ่มีพิธีกรรมหลายขั้นตอนที่มีความยุ่งยากและละเอียดอ่อน การประกอบพิธีกรรมซึ่งต้องใช้พลังศรัทธาและความร่วมแรงร่วมใจจากผู้คนจำนวนมากจึงจะแล้วเสร็จการจัดงานประเพณีจึงมีให้เห็นน้อยลง ยังคงมีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่จัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสขึ้นเป็นประจำทุกปี และได้รับความร่วมมืออย่างดีจากพุทธศาสนิกชนในการเข้าร่วมสืบสานงานประเพณีจนในปัจจุบันประเพณีกวนข้าวมธุปายาสได้เป็นที่รู้จักในสังคมที่กว้างขึ้น

2.1.1 ประวัติความเป็นมา

ข้าวมธุปายาส ชาว จังหวัดนครศรีธรรมราชเรียกกันทั่วไปว่า “ข้าวยาคุ” หรือ “ข้าวยาโค” เป็นชื่ออาหารชนิดหนึ่ง สมัยก่อนชาวภาคใต้นิยมทำขึ้นที่วัดทุกปีในช่วงเดือน 6 บ้างเดือน 10 บ้าง โดยถือเอาระยะที่ข้าวแตกรวงผลิเม็ดพอเป็นน้านม แต่ภายหลังนิยมทำกันในเดือน 3 ช่วงวันมาฆบูชา เป็นประเพณีโบราณที่เกิดจากความเชื่อในพระพุทธศาสนาโดยปรับเข้ากับเรื่องราวตอนที่ว่า นางสุชาดาได้ตั้งปณิธานบูชาเทพารักษ์ไว้ว่าขอให้ได้สามีที่มีตระกูลเสมอกัน และให้ได้บุตรคนแรกเป็นชาย และได้สมใจนึก พระมหาบุรุษเจ้าที่นางสุชาดาทักท้วงว่าเป็นเทพเจ้ามาคอยรับข้าวมธุปายาสของสังเวกก็มีคุณสมบัติอย่างยิ่ง จึงน้อมถาดข้าวมธุปายาสถวายด้วยความเคารพยิ่ง พระมหาบุรุษเจ้าเสวยข้าวมธุปายาสหมดแล้วได้นำถาดลงสู่แม่น้ำทรงอธิษฐานเสี่ยงบารมีว่าหากได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้วขอให้ถาดนี้ลอยทวนกระแส น้ำ อานุกภาพแห่งพระบารมีก็เป็นดังคำอธิษฐาน ด้วยเหตุที่เชื่อว่าการกวนข้าวมธุปายาสเป็นประเพณีเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ดังนั้นชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชที่มีวิถีชีวิตยึดมั่นในศาสนาพุทธจึงได้ร่วมสืบทอดประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมาอย่างยาวนาน ดังคำให้สัมภาษณ์ ดังนี้

“...การกวนข้าวมธุปายาส เชื่อตามพุทธประวัติ ว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ในวันเพ็ญเดือนหก แต่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชทำกันในเดือนสาม เพราะว่าประเพณีบ้านเรากับในสมัยพุทธกาลนั้นแตกต่างกัน คนละสถานที่กัน ในสมัยพุทธกาลเขากวนข้าวมธุปายาสกันในวันเพ็ญเดือนหก แต่ในบ้านเราทำเดือนหกไม่ได้เพราะข้าวสุกหมดแล้วไม่มีน้านมข้าวเราจึงทำกันเดือนสามช่วงข้าวกำลังเป็นน้านมข้าว...”

(พระครูธรรมรัตน์โสภิต, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2557)

“...การกวนข้าวมธุปายาส ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไม่สามารถบอกได้ว่าเริ่มเมื่อไหร่รู้แต่ทำกันมานานแล้วแต่ไม่เป็นกิจวัตร ถ้าปีไหนพร้อมก็จะทำเมื่อก่อนทางวัดจัดขึ้นเอง ต่อมา มีหน่วยงานราชการเข้ามาเกี่ยวข้องช่วยเหลือ...”

(เฉลิม จิตรามาศ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส กวนกันมานานแล้วแต่จำไม่ได้ว่า พ.ศ.อะไร การกวนไม่ทุกปีขึ้นอยู่กับความพร้อมของญาติโยมและเจ้าหน้าที่วัดทุกวัดที่มีความพร้อมเขาจะกวนข้าวมธุปายาสก่อนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาส่วนมากจะกวนก่อนวันวิสาขบูชา หรือวันมาฆบูชา

ความพร้อมเรื่องพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ออกตามฤดูกาลว่าออกผลผลิตดีหรือไม่ เมื่อผลผลิตดีเขาก็เก็บเกี่ยวมากวนข้าว เมื่อผลผลิตไม่ดีเขาก็ยกเล็กได้ วัตถุประสงค์ที่นำมาทวนคือน้ำนมข้าวที่กำลังชुरวงกำลังออกเป็นน้ำนมพอปิบจะเป็นน้ำนมออกมาคือตัวที่เขาเรียกว่า “ยาคุ” นั่นก็คือยาคุที่โรงงานเอามาผลิตเป็นน้ำนมข้าว นั่นคือน้ำนมข้าวบริสุทธิ์ ที่นางสุชาดาใช้เป็นน้ำนมข้าวสาธิตกับน้ำนมโคสดจากแม่โคพันธุ์ดีสองอย่างนี้เอามากวนเป็นก้อนข้าวยาคุจริงๆ แล้วข้าวมธุปายาสมันเป็นอย่างอื่นไม่ใช่ข้าวยาคุมันคนละอย่างกัน มธุปายาสจะผสมหลายอย่างเหมือนกับขนมอาหารมังสวิรัตที่เป็นของหวานที่ผสมด้วยผลไม้คุลกเคล้ากันอาจจะไม่ต้องเน้นว่าเป็นอะไรก็ได้แต่ขอให้ทำตามท้องถิ่นและฤดูกาล ซึ่งเราทำยาคุและผลไม้อื่นๆ ที่เอามากวนทำเป็นขนมพื้นบ้านได้ก็เอามารวมใส่น้ำนมข้าวและน้ำนมโคเขาจึงเรียกว่า “ข้าวมธุปายาส” วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารทำต่อเนื่องมาเรื่อยๆ ทำเพื่อเป็นการสืบทอดประเพณี และเป็นการให้ระลึกถึงพุทธประวัติที่นางสุชาดาได้ถวายข้าวมธุปายาส ให้พระพุทธเจ้า ของวัดพระธาตุวรมหาวิหารเน้นกวนก่อนวันมาฆบูชาขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี เพราะกวนเสร็จวันขึ้น 15 ค่ำ มีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ชาวบ้านมากันมากจะได้เอาข้าวมธุปายาส แจกจ่ายให้ญาติโยม...” (พระครูโสภณเจตยานุรักษ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระมหาธาตุเพิ่งได้รับการฟื้นฟูใครไม่ทำที่วัดพระมหาธาตุแต่ป่าต้องทำ ป้ากวนข้าวมธุปายาสมานานมาก ตั้งแต่อายุ 50 ปี ตอนนี่ 77 ปีแล้ว ตั้งแต่สมัยท่านเจ้าคุณองค์ก่อน ป้าชีพเป็นคนแรก ที่นำคนจากตำบลพระเพรงไปกวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระมหาธาตุ นำคนไปทุกปีปีละประมาณ 50 กว่าคน...”

(ประชีพ เสนากัลป์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

“...เชื่อว่าข้าวมธุปายาสมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณมีตำนานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามาแล้ว แล้วเราก็เอาตำนานนั้นมาทำกันอย่าให้สูญหาย ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชเขากวนข้าวมธุปายาสนับถือกันมาแต่ครั้งโบราณ กวนกันทุกวัดพอใครจะกวนวัดไหนแม่เฒ่าก็พาไป ยายบุรณ์ไปกวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระธาตุตั้งแต่ พ.ศ. 2522 กวนตั้งแต่อายุ 40 ปี ตอนนี้อายุก็เจ็ดสิบกว่าปีแล้ว ข้าวมธุปายาสเป็นของโบราณทำมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายมาครั้งโบราณเราก็รับสืบทอดกันมา พอวัดพระธาตุกวนข้าวเราก็ไปช่วย สมัยนั้นแม่เฒ่าได้พยายายบุรณ์พร้อมกับชาวบ้านไปช่วยกันกวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระธาตุ ยายบุรณ์ก็รับทอดกวนกันมาจนถึงปัจจุบัน...”

(สมบุรณ์ ตะสิงพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำบอกเล่าสรุปได้ว่า ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุ
 วรมหาวิหารไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มขึ้นเมื่อใด ในอดีตได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ทำไม่เป็นกิจวัตร
 ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของทางวัด และความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร เมื่อก่อนประเพณี
 กวนข้าวมธุปายาสจัดขึ้นในช่วงวันมาฆบูชา เดือน 3 ของทุกปี ซึ่งแตกต่างไปจากท้องถิ่นอื่นที่นิยม
 จัดขึ้นในช่วงวันวิสาขบูชา เดือน 6 ทั้งนี้เพราะฤดูกาลทำนาของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชแตกต่าง
 จากที่อื่น ในช่วงเดือน 3 เป็นช่วงที่ข้าวตั้งท้องกำลังเป็นน้ำนม และตรงกับฤดูกาลของผลไม้
 อุดมสมบูรณ์จึงนิยมประกอบประเพณีกวนข้าวมธุปายาสขึ้นในช่วงนี้ เมื่อถึงช่วงรอเก็บเกี่ยวข้าว
 ในระยะที่ข้าวกำลังเป็นน้ำนมชาวบ้านต่างพร้อมใจกันจัดงานกวนข้าวมธุปายาสขึ้นตามวัดต่างๆ เพื่อ
 นำข้าวมธุปายาสไปทำบุญถวายพระสงฆ์ ในปัจจุบันประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุ
 วรมหาวิหารจัดขึ้นก่อนวันมาฆบูชาสองวันตรงกับวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ข้าวมธุปายาส
 ที่กวนเสร็จจะถูกนำไปแจกจ่ายแก่พุทธศาสนิกชนที่มาร่วมงานแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันมาฆบูชา
 วัตถุประสงค์ของการจัดประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเพื่อให้ชาวบ้านได้มาทำบุญร่วมกัน ช่วงเวลากวน
 ข้าวมธุปายาสของจังหวัดนครศรีธรรมราชตรงกับวันมาฆบูชาในวันนี้จะมีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุซึ่งเป็น
 ประเพณีที่สำคัญอีกประเพณีหนึ่งของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช สองประเพณีได้ทำควบคู่กันมาเป็น
 ระยะเวลาช้านาน เมื่อถึงช่วงเดือนสามได้มีประชาชนจากต่างถิ่นที่มีจิตศรัทธาในวัดพระมหาธาตุ
 วรมหาวิหารได้ชักชวนญาติพี่น้องเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกันร่วมเดินทางมาร่วมพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ
 และกวนข้าวมธุปายาสกันอย่างพร้อมเพรียง

ในอดีตประเพณีกวนข้าวมธุปายาสจัดขึ้นอย่างเรียบง่ายวัดอุทิศในการกวนก็ไม่
 หลากหลาย ด้านพิธีกรรมก็มีไม่กี่ขั้นตอนอย่างเช่นพิธีพราหมณ์ก็เพิ่งมารื้อฟื้นขึ้นในภายหลัง แต่เดิม
 ชาวบ้านและพระสงฆ์ร่วมกันจัดขึ้นเองภายในวัดใครมีวัตถุดิบอะไรก็นำมาร่วมทำบุญ ไม่มีหน่วยงาน
 ราชการมาเกี่ยวข้อง ต่อมาด้วยบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส
 ได้รับความนิยมน้อยลง จึงมีหน่วยงานราชการได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของประเพณีข้าวมธุปายาส
 ดังนั้นในปี พ.ศ. 2528 นางสาวอัมชา มัลลิกะมาส ผู้อำนวยการวิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช
 สมัยนั้นได้ตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีกวนข้าวกวนข้าวมธุปายาส จึงมีจุดประสงค์ฟื้นฟู
 ประเพณีที่กระทำการมาแต่โบราณกาลให้คงอยู่เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้รู้จัก เข้าใจ และปฏิบัติได้
 ถูกต้องต่อไป ดังนั้นผู้อำนวยการวิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช จึงได้มีคำสั่งให้อาจารย์
 รัศมี บุญณมี ค้นคว้าหาข้อมูลและวัสดุต่างๆ เพื่อกวนข้าวมธุปายาสจึงได้รับความร่วมมือจากท่านผู้
 ทรงศีลนางสุมาลี แยมสะอาด อาจารย์ปิยธร ศรีสุขสวัสดิ์ อาจารย์เกษร เพชรเรือนทอง อาจารย์กัธกร
 ภูติน้อย นักเรียนชั้นปีที่ 3 แผนกอาหารและโภชนาการ นักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง
 ชั้นปีที่ 2 แผนกวิช าคหกรรมศาสตร์ และกลุ่มแม่บ้านโดยการนำของนางประชีพ เสนากัสป์ ผู้นำ
 ชุมชนบ้านพระพรหม อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช เจ้าของสูตรข้าวมธุปายาสของวัด
 พระมหาธาตุวรมหาวิหารในปัจจุบัน ร่วมมือกันฟื้นฟูประเพณีกวนข้าวมธุปายาสจนประสบ
 ความสำเร็จและยังคงดำเนินการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (กาญจนา เรืองช่วย, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่
 16 กุมภาพันธ์ 2557)

2.1.2 ขั้นตอนปฏิบัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

ขั้นตอนการกวนข้าวมธุปายาส ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จพิธีต้องกินระยะเวลาาน และต่อเนื่องประมาณหนึ่งวันเต็ม อีกทั้งมีความประณีตสูงต้องเตรียมข้าวของจำนวนมาก ต้องทำงานเป็นทีมสิ่งสำคัญที่สุดคือความสามัคคี ดังนั้นต้องระดมแรง จากชาวบ้านเป็นจำนวนมาก เพื่อประกอบพิธีแต่ละขั้นตอน เริ่มแรกเป็นการจัดเตรียมสถานที่ทั้งปริมพิธีเพื่อใช้ประกอบพิธีทาง ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ก่อนเริ่มงานประมาณสองวันจะมีชาวบ้านและช่างมาจัดเตรียม สถานที่เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม และเตรียมลานพิธีเพื่อใช้ในการกวนข้าวมธุปายาส โดยการกั้นเป็นรั้ว ล้อมรอบแล้วตกแต่งให้สวยงาม พร้อมกับเตรียมตั้งเตาพร้อมกับกระทะ 9 ใบ จัดเตรียมรอไว้ และ เตรียมความพร้อมในโรงครัวเพื่อใช้เก็บสิ่งของเพื่อใช้ในการกวนข้าวมธุปายาส และเพื่อเป็นสถานที่ใน การเตรียมของเครื่องปรุงต่างๆ เรื่องสถานที่ต้องเตรียมการการลวงหน้าประมาณหนึ่งอาทิตย์

ภาพประกอบที่ 6 ลานพิธีกวนข้าวมธุปายาส

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557

1) การเตรียมการ

ในส่วนของขั้นตอนการเตรียมข้าวของเครื่องปรุงก่อนการเตรียมงานต้องมีการประชุมเพื่อแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ งานว่าต้องจัดเตรียมของสิ่งใดบ้าง มีหน่วยงานของรัฐร่วมช่วยเหลือในการจัดหาวัตถุดิบในการปรุงซึ่ง บางอย่างต้องใช้เป็นจำนวนมาก นอกจากได้รับการสนับสนุนวัตถุดิบจากหน่วยงานของรัฐแล้วประชาชนทั่วไปยังสามารถร่วมทำบุญโดยการบริจาค วัตถุดิบหรือปัจจัยเป็นเงิน ก่อนวันพิธี เริ่มสองวันจะมีตัวแทนจากทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งส่วนใหญ่จะได้รับความร่วมมือจากตัวแทนนักเรียน นักศึกษา มาจัดตั้งโต๊ะเพื่อให้พุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคปัจจัยและ วัตถุดิบในการกวนข้าวมธุปายาส ซึ่งยึดถือตามแบบของประเพณี

ดั้งเดิมที่ชาวบ้านจะช่วยกันทำบุญด้วยสิ่งของที่ตนหามาได้ ใครมีอะไรก็ช่วยด้วยสิ่งนั้น ร่วมกันคนละไม้คนละมือจนได้สิ่งของครบตามจำนวนที่ต้องการ ในปัจจุบันบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านไม่ได้ร่วมทำบุญด้วยสิ่งของเพียงอย่างเดียว แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมร่วมทำบุญด้วยเงิน เพราะเป็นการสะดวกมากกว่าการจัดหาสิ่งของเหมือนเช่นในอดีต

เมื่อขั้นตอนการจัดหาวัตถุดิบครบตามจำนวนแล้วก็เป็นที่ของกลุ่มแม่บ้านที่ต้องร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อจัดเตรียมเครื่องปรุงข้าวมธุปายาส วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกวณจำนวน 9 กระทะด้วยกันจึงจำเป็นต้องจัดเตรียมวัตถุดิบปริมาณมากต้องอาศัยแรงงานคนเป็นจำนวนมาก ในการร่วมเตรียม สิ่งของต่างๆ ให้พร้อมสรรพเพื่อเสร็จทันเวลาพิธีกรรม ในขั้นตอนนี้เป็นที่รับผิดชอบหลักของกลุ่มชาวบ้านชุมชนบ้านพระเพรง แต่ในวันพิธีมีชาวบ้านผู้มีจิตอาสาช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก ตนเองพอจะทำได้ก็ต่างช่วยกันหยิบจับคนละไม้คนละมือ เช่นในขั้นตอนของการเตรียมน้ำนมข้าวที่ยุ่งยากต้องนำรวงข้าวมาสับให้ละเอียดแล้วนำไปตำเพื่อคั้นเป็นน้ำนม แต่มีชาวบ้านช่วยกันเร่งมือทำงานเสร็จทันเวลา ในส่วนของผลไม้ที่ต้องใช้เป็นจำนวนมาก อาทิ เผือก มัน ขนุน จำปาตะ พุเรียน พักทอง ฯลฯ ต่างถูกจัดเตรียมด้วยความพร้อมเพรียง

เครื่องปรุงของข้าวมธุปายาส ซึ่งกวณทั้งหมด 9 กระทะ มีส่วนผสมทั้งหมด 27 ชนิด มีทั้งพวกพืชผลและพืชสมุนไพร ผลไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นตามฤดูกาล ซึ่งแยกเครื่องปรุงเป็นประเภทได้ดังนี้

น้ำนมข้าว เป็นเครื่องปรุงที่สำคัญที่สุดในการกวณข้าวมธุปายาสส่วนใหญ่เป็นข้าวที่ได้จากการเก็บข้าวที่กำลังมีน้ำนมของชาวบ้าน เมื่อได้ข้าวเปลือกมาแล้วต้องใช้มีสับรวงข้าวพอบทยาบๆ จากนั้นนำเมล็ดข้าวไปตำให้แหลกด้วยครกแล้วเอามาคั้นเอาน้ำนมข้าว ใช้วิธีการเดียวกับกับการคั้นกะทิ แล้วกรองด้วยผ้าขาวให้สะอาดเก็บเตรียมไว้

ประเภทแป้งได้แก่ แป้งข้าวเจ้า และแป้งข้าวเหนียว เพื่อไม่ให้แป้งจับตัวกันเป็นก้อน ในขณะที่กวณ ให้ให้นำมาละลายน้ำแล้วกรองด้วยผ้าขาวบางเก็บเตรียมไว้

ประเภทผลไม้ ได้แก่ ขนุน จำปาตะ พุเรียนสด พุเรียนกวณ ที่มีตามฤดูกาล ผลไม้สดทุกชนิดปอกเปลือกแกะเมล็ดออกแล้วหั่นเป็นชิ้นนำไปกวณให้สุกนิ่มเตรียมไว้

ประเภทพืชผัก ได้แก่ หอมหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ พักทองหั่นเป็นชิ้นบางๆ แล้วนำไปต้มให้สุกนิ่ม ถั่วลิสงคั่วแล้วตำให้ละเอียด งาขาว ลูกบัว ข้าวฟ่าง ซึ่งแต่ละชนิดเตรียมด้วยการนำไปคั่วเตรียมไว้

ประเภทพืชมีหัว ได้แก่ เผือก มันเทศ หัวมันหอม ปอกเปลือกหั่นชิ้น แล้วนำไปต้มในน้ำกะทิให้สุกนิ่มเตรียมไว้

ประเภทเครื่องปรุงรส ได้แก่ น้ำผึ้งรวงน้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด น้ำตาลปีบ น้ำอ้อย นมสด นมข้น นมผง โอวัลติน ส่วนผสมทุกอย่างจัดเป็นชุดปริมาณเท่ากัน จำนวน 9 ชุดเตรียมไว้

ประเภทเครื่องเทศ ได้แก่ พริกไทย ลูกกระวาน กานพลู รางแดง ราชขาว รัตักแตน
 ซะเอม ดีปลีเชือก (ดีปลี) ลูกจันทน์ รกจันทน์ ดอกจันทน์ นำเครื่องเทศทั้งหมดคั่วให้มีกลิ่นหอมแล้ว
 นำไปตำร่อนเอาแต่ส่วนที่ละเอียดเตรียมไว้

มะพร้าว นำไปขูดเอาน้ำกะทิแล้วเคี่ยวให้แตกมันจนกลายเป็นน้ำมันมะพร้าวพักไว้
 และส่วนที่เป็นกะทิสดพักไว้ ในส่วนของการเคี่ยวกะทิให้เพื่อให้ได้น้ำมันมะพร้าวนั้นต้องใช้เวลา
 จึงต้องกวนเตรียมไว้ล่วงหน้าประมาณสองวัน

ภาพประกอบที่ 7 การรับบริจาคเครื่องปรุงข้าวมธุปายาส
 ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบที่ 8 วิธีเตรียมน้ำนมข้าว
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 9 วิธีตำน้ำนมข้าว
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 10 วิธีคั้นน้ำนมข้าว
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 11 ส่วนผสมประเภทผลไม้
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 12 การเตรียมส่วนผสมประเภทผลไม้
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 13 การเตรียมเครื่องปรุง 9 ชุด
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

2) การผสมเครื่องปรุง

เมื่อเตรียมพร้อมเครื่องปรุงทุกอย่างก็เป็นขั้นตอนของการปรุงข้าว
มธุปายาสให้มีรสชาติตามที่ต้องการก่อนการกวนเพราะในขั้นตอนของการกวนจะไม่มีเครื่องปรุงรสเพิ่ม
อีก ชาวบ้านต้องจัดเตรียมโอ่งขนาดใหญ่เตรียมไว้ เมื่อเตรียมเครื่องปรุงเสร็จแล้วแบ่งเครื่องปรุงทุก
ชนิดแบ่งออกเป็น 9 ส่วนในจำนวนที่เท่าๆ กัน แล้วใส่รวมกันในภาชนะโอ่งดินเผาที่เตรียมไว้จำนวน
ทั้งหมด 9 ใบ เท่ากับจำนวนกระทะใบบัว 9 ใบที่ใช้กวนข้าวมธุปายาส นำเครื่องปรุงทั้งหมดมาผสม
เข้าด้วยกันคนให้เข้ากันดีให้ไม่เหลวหรือไม่ข้นจนเกินไป แล้วปรุงรสให้ได้รสชาติที่ต้องการเพราะ
ในขณะที่กวนจะไม่มีเครื่องปรุงรสอีกเป็นอันเสร็จขั้นตอนของการจัดเตรียมเครื่องปรุง

ภาพประกอบ 14 การผสมเครื่องปรุง
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 15 ข้าวมธุปายาสปรุงเสร็จพร้อมกวน
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

3) การเตรียมอุปกรณ์เตาไฟ

อุปกรณ์มี เตาไฟ ไม้ฟืน และกระทะจำนวน 9 ใบ เป็นสิ่งที่ต้องเตรียมไว้ ล้วงหน้าเสมอเพราะการกวนข้าวมธุปายาสต้องใช้ความร้อนสูงกวนเป็นเวลานานหลายชั่วโมง ติดต่อกันใช้ฟืนเป็นจำนวนมากจึงต้องเตรียมในปริมาณที่พอใช้ ในอดีตก่อนวันงานเริ่มประมาณสองถึงสามวันจะมีแรงงานผู้ชายในหมู่บ้านมาช่วยกันขุดเตาดินข้าง ลักษณะของเตานิยมขุดลงไปในพื้นที่ เป็นรูปตัวทีให้ความร้อนระอุอยู่ภายในตลอดเวลา เตาดินสามารถเก็บความร้อนไว้ได้มาก ลมไม้ไกรกมีช่องสำหรับใส่ฟืนเชื้อเพลิง และมีรูช่องระบายอากาศชาวบ้านเรียกว่ารูพังเหย แต่ในปัจจุบันตัดแปลงมาใช้เตาสำเร็จรูปแทนการขุดเตาดินข้าง เพราะแรงงานคนมีน้อยและมีความสะดวกในการใช้งาน (ผิว ยิ่งคำนึง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2557)

ภาพประกอบ 16 การเตรียมพื้นและเตาไฟ
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

4) การเตรียมบุคลากรในงานพิธีกรรมทางศาสนา

- 1 . สาวพรหมจารี คือ สาวพรหมจรรย์ที่บริสุทธิ์ จำนวน 27 คน ต้องแต่งกายนุ่งขาวห่มขาว เพื่อความเป็นสิริมงคลในการกวนข้าวมธุปายาส
 2. นิมนต์พระสงฆ์ สำหรับสวดชัยมงคลคาถาพร้อมทั้งจัดหาเครื่องใช้ในพิธีสงฆ์ เช่น ด้าย สายสิญจน์ และอื่น ๆ
 3. พรหมณ์ ผู้ทำพิธีบวงสรวงพระบรมธาตุเจดีย์ก่อนเริ่มพิธีกวนข้าวมธุปายาส
- 4 . ด้ายสายสิญจน์ วงจากพระสงฆ์มาผูกไว้ที่ไม้พาย (ไม้กวน) เพื่อให้สาวพรหมจารีจับไม้พายที่ผูกสายสิญจน์ไว้

5) พิธีกรรม

การกวนข้าวมธุปายาส ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เริ่มด้วยพิธีของพรหมณ์ ด้วยการสวดอ้อนวอนเทพเจ้าเพื่ออัญเชิญให้มาสถิตในพิธี เป็นการบวงสรวงพระบรมธาตุเจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์เสร็จสิ้นจากพิธีพรหมณ์จึงเป็นพิธีพุทธด้วยการบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล สาวพรหมจารีรับสมาทานศีล ประธานในพิธีทัดใบมะตูมให้สาวพรหมจารี พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้สาวพรหมจารี เริ่มพิธีกวนโดยสาวพรหมจารี 27 คน ยืนประจำกระทะละ 3 คน พนักงานนำเครื่องปรุงข้าวมธุปายาสผสมวางบนโต๊ะข้างกระทะ ประธานในพิธีเข้าประจำที่กระทะ เริ่มพิธีกวนข้าวมธุปายาสโดยประธานเทเครื่องปรุงลงในกระทะ แล้วลั่นฆ้องชัย สาวพรหมจารีจับไม้กวน ตั้งแต่เริ่มกวนพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถาซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “สวดชัยนโต” ระหว่างสวดจะต้องให้สาวพรหมจารีกวนจนพระสวดจบ จากนั้นก็ให้ประธานในพิธีเป็นผู้กวนเป็นอันว่าเสร็จพิธี

ภาพประกอบ 17 พิธีพราหมณ์
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 18 สาวพรหมจารีรับสมาทานศีล
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 19 ประธานในพิธีตัดโบมะตุม
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 20 สาวพรหมจรรย์เริ่มกวนข้าวมธุปายาส
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

หลักจากพิธีกรรมเสร็จสิ้นก็จะมีชาวบ้านเป็นจำนวนมากต่างร่วมแรงร่วมใจกันกวนข้าวมธุปายาสกันอย่างพร้อมเพรียง ใครมีแรงมากจะใช้เวลาช่วยกวนนาน ใครมีแรงน้อยก็กวนไม่นาน ยิ่งตักตักข้าวมธุปายาสจะมีความหนืดสูงกวนต้องใช้พลังกำลังมาก จึงได้รับความร่วมมือจากทหารมาช่วยกวนต่อเนื่อง ตลอดทั้งคืน เนื่องด้วยต้องกวนอยู่ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้ข้าวมธุปายาสไหม้ติดกระทะ ถ้าหากไหม้ขนมจะมีกลิ่นเหม็นทั้งกระทะรสชาติไม่อร่อย เมื่อข้าวมธุปายาสเริ่มเหนียวหนืดจะมีกลุ่มชาวบ้านคอยเติมน้ำมันมะพร้าวที่เคี่ยวไว้เติมลงในกระทะไม่ให้ติดไม้พาย และคอยตรวจความเรียบร้อยอยู่ทั้งคืน ข้าวมธุปายาสจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลคล้ำเมื่อกวนเสร็จ และมีกลิ่นหอมเครื่องเทศระยะเวลาในการกวนข้าวมธุปายาสใช้เวลาประมาณ 8 ถึง 9 ชั่วโมง ส่วนมากเริ่มกวนเวลา 19.00 น. แต่แต่ละกระทะจะใช้เวลากวนไม่เท่ากัน เพราะการใส่ส่วนผสมและขนาดของกระทะไม่เท่ากัน รวมทั้งการเติมไฟเชื้อเพลิงแต่ละกระทะไม่เสมอกัน ทำให้ข้าวมธุปายาสกระทะแรกมักจะสุกได้ที่ใช้เวลากวนประมาณ 7 ชั่วโมง คือเสร็จประมาณ 02.00 น. ส่วนกระทะสุดท้ายอาจกวนจนเช้า ถึงเวลา 05.00 น. จึงแล้วเสร็จ เมื่อกวนเสร็จจึงตักข้าวมธุปายาสจากกระทะใส่ถาด เกลี่ยข้าวมธุปายาสให้บางๆ วางไว้ให้เย็นจึงตัดใส่ภาชนะนำไปถวายพระในวัด แจกจ่ายญาติมิตรที่มาร่วมในพิธีทั่วทุกคน ที่เหลือจัดส่งไปยังวัดต่างๆ และนำไปฝากญาติมิตร ซึ่งข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารพุทธศาสนิกชนจะรับได้ในวันมาฆบูชาแห่ผ้าขึ้นธาตุ

ภาพประกอบ 21 ความร่วมมือในการกวนข้าวมธุปายาสของชาวบ้าน
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 22 ข้าวมธุปายาสที่กวนสำเร็จ
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพประกอบ 23 การแจกจ่ายข้าวมธุปายาส
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557

2.2 วิถีชาวพุทธ

ในอดีตจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางทางศาสนาพุทธ โดยมีพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์รวมแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ทำให้ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดใกล้เคียงต่างมุ่งมาทำบุญที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร บริเวณองค์พระบรมธาตุเจดีย์จึงเป็นที่รวมและเป็นจุดกำเนิดของประเพณีทั้งพิธีกรรมของหลวงและของราษฎร์มาตั้งแต่โบราณ และปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จัดขึ้นในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี การจัดงานแต่ละครั้งจะมีพุทธศาสนิกชนจากทั่วสารทิศเข้าร่วมงานประเพณีเป็นจำนวนมากโดยมีความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทุกคนเข้าด้วยกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ดังนี้

“...ชาวบ้านมีความเชื่อทางพุทธศาสนาตามพุทธประวัติว่าเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสวยข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดาที่ได้นำข้าวมธุปายาสมาถวายพระพุทธเจ้า เพราะคิดว่าพระองค์คือเทวดาเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสวยข้าวมธุปายาสก็บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ...”
(พระครูเหมเจตยานุรักษ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2557)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องกำเนิดข้าวมธุปายาสว่ามีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ชาวบ้านจึงเชื่อว่าประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นประเพณีศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา อีกทั้งการมีโบราณสถานที่เป็นที่ประจักษ์ในการเป็นศูนย์กลางแห่งเมืองพุทธในอดีต ทำให้ชาวนครศรีธรรมราชเกิดความภาคภูมิใจและเชื่อในวิถีปฏิบัติที่เห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม จึงร่วมกันสืบทอดประเพณีกวนข้าวมธุปายาสกันเรื่อยมาจากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความเคร่งครัดในวิถีปฏิบัติแบบชาวพุทธของชาวนครศรีธรรมราชที่ได้สืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านดังนี้

“...ในส่วนของความเชื่อของป่าเชื่อว่างานนี้เป็นประเพณีทางพุทธศาสนาอย่างแน่นอน ป่าจะต้องสามารถทำให้ได้ปีละครั้งและทำทุกปี และก็ทำหลายๆ วัด ป่ามีความศรัทธามากกว่าได้บุญแน่นอน และเป็นบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเลย ถือว่าได้สร้างบุญสร้างกุศลจากต้นศาสนาเลย ได้กวนข้าวมธุปายาสแล้วหายไข้เลย รู้สึกว่าเหมือนจะเป็นไข้แต่ไม่ไข้ยังแข็งแรง เพราะทำบุญกวนข้าวมธุปายาสได้บุญมาก ผมป่าไม่มีหงอกไม่เคยยอมผมดำ ฟันปลอมก็ไม่ใส่ฟันก็แข็งแรง ป่าทำแต่บุญ บางคนที่มากวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระธาตุเขามาจากที่ไกลๆ มาอนค่างคีนรที่ศาลาร้อยปีเต็มเลย เขาศรัทธากันมาก...”
(ประชีพ เสนากัลป์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

“...เขาเชื่อเพราะมันมีประวัติว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ได้เพราะกินข้าว
มธุปายาส ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธเขารู้กันทั่ว ยิ่งทำก็ยิ่งได้บุญ
ทั่วประเทศไทยถ้ามีศาสนาพุทธก็มีข้าวมธุปายาส ศาสนาพุทธอยู่ตรงไหน
ข้าวมธุปายาสก็อยู่ตรงนั้น...”

(สมบุรณ์ ตลิ่งพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชาวพุทธของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช
ว่าพระพุทธศาสนาจึงเสมือนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้าน การยึดมั่นในพระพุทธศาสนาส่งผลให้ชาว
นครศรีธรรมราชมีความเชื่อในเรื่องประเพณีกวนข้าวมธุปายาส โดยมองข้ามความยากลำบากมุ่ง
กระทำเพื่อให้เกิดประโยชน์ในทางบุญ และด้วยการปลุกฝังให้เห็นความสำคัญของประเพณีกวนข้าว
มธุปายาสและการกระทำเพื่อพระพุทธศาสนาที่มีต่อเนื่องมาจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้ชาวนครศรีธรรมราช
ยินดีที่จะกลับมาร่วมงาน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนหากสามารถกลับมาร่วมงานได้ชาวนครศรีธรรมราชโดย
ส่วนใหญ่จะกลับมาร่วมงาน ด้วยถือว่าการได้เข้าร่วมพิธีกรรมเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง
เป็นการทำบุญอันยิ่งใหญ่ ยิ่งเข้าร่วมมากครั้งก็ยิ่งได้บุญมาก จะได้รับอานิสงส์สูง ด้วยเหตุนี้
ชาวนครศรีธรรมราชจึงมีความศรัทธาในประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นอันมาก

การเข้าร่วมประเพณีด้วยพลังศรัทธาโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ
เป็นการได้บำเพ็ญคุณธรรม จริยธรรม ของชาวนครศรีธรรมราชให้เหมาะสมแก่การดำเนินชีวิต เพราะ
ในทุกประเพณีล้วนมีคติสอนใจและคุณค่าทางจริยธรรมแฝงอยู่ ถือเป็นรูปแบบการสอนหลักธรรมทาง
พระพุทธศาสนาโดยใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการถ่ายทอดคำสอน การปฏิบัติในขั้นตอนต่างๆ ของ
ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสล้วนสอดแทรกคติสอนใจและคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นส่วน
หนึ่งของการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมที่มีส่วนร่วมในประเพณี พิธีกรรมเปรียบเสมือนสื่อในการ
อบรมลูกหลานให้เป็นคนดีมีศีลธรรมได้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม รู้จักเสียสละ มีความอดทน
และรู้จักการแบ่งปันมีน้ำใจต่อกัน เป็นกุศโลบายที่จะให้ชาวบ้านรวมตัวกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์
ต่อสังคม ชาวบ้านที่มาเข้าร่วมประเพณีก็จะได้บำเพ็ญคุณธรรมจริยธรรมไปในตัว ดังคำให้สัมภาษณ์
ดังนี้

“...ไม่ศรัทธาก็ได้ไงถ้าเราทำคนเดียวเรามีอย่างเดียวถ้าทำร่วมกันต่างคน
ต่างเอามาใครมีอะไรก็ได้ คนมีนมก็เอานม คนมีกล้วยก็เอากล้วย
มีมะพร้าว มีมังคุด มีนางสาต ใครมีอะไรก็เอามา จะเรียกง่ายๆ คือ ข้าว
รวมของผลไม้ ข้าวร่วมแรงร่วมใจกันทำ เป็นการฟื้นฟูให้คนมีความพร้อม
เพรียงกัน...”

(สมบุรณ์ ตลิ่งพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

“...การกวนข้าวมธุปายาส ถือว่าได้ปฏิบัติธรรมได้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อ
ส่วนรวมต้องเสียสละทั้งร่างกาย เวลา และกำลังทรัพย์ ทำด้วยพลัง
ศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส ถ้าเราไม่ศรัทธาเราจะกวนกันจนรุ่งเช้า
ไหวหรือไม่ กวนจากเป็นน้ำจืดให้เหนียว หยุคก็หยุคไม่ได้ถ้าหยุคแล้วจะ

ใหม่ การกวนต้องใช้ความพยายามสูงได้บำเพ็ญธรรมเยอะเยาะไปหมด
การกวนข้าวมธุปายาสก็มีภาษาชาวบ้านและภาษาธรรมอยู่ด้วยเสมอ
ชาวบ้านทั่วไปเข้าใจว่าการกวนข้าวมธุปายาส คือการกวนข้าวทิพย์ไป
ถวายพระสงฆ์ แต่ความหมายของพุทธศาสนาคือความเสียสละนั่นเอง...”
(เฉลิม จิตรามาต, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในการเข้าร่วมพิธี
กวนข้าวมธุปายาส ซึ่งมีหลายขั้นตอนกินระยะเวลานานจึงต้องเสียสละเวลาส่วนตนเพื่อเข้าร่วมพิธี
จนเสร็จสิ้น อีกทั้งเสียสละกำลังทรัพย์ทั้งในด้านการทำบุญ และด้านการใช้จ่ายส่วนตัวเพราะการเข้า
มาร่วมงานเป็นการมาด้วยความสมัครใจ ชาวบ้านจึงต้องออกค่าใช้จ่ายในการเดินทางด้วยตนเอง และ
เสียสละแรงกายในการกวนข้าวมธุปายาสหน้าเตาไฟที่ทั้งร้อนและเต็มไปด้วยเขม่าควัน กวนส่วนผสม
ทั้งหมดจากน้ำกลายเป็นชั้นเหนียวซึ่งเป็นขั้นตอนที่หนักและใช้เวลานาน ทั้งหมดนี้เป็นการได้บำเพ็ญ
คุณธรรมด้านความเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม นอกเหนือจากคุณธรรมที่ได้จากการเข้า
ร่วมกิจกรรมแล้ว ในด้านความเชื่อเกี่ยวกับคุณค่า ของข้าวมธุปายาสนำไปสู่วิถีแห่งการแบ่งปันของ
ชาวบ้านที่ปรารถนาให้บุคคลอันเป็นที่รักเป็นสุข ดังคำให้สัมภาษณ์

“...เชื่อว่าข้าวมธุปายาสมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณ มีตำนานเกี่ยวกับ
พระพุทธเจ้ามาแล้ว แล้วเราก็เอาตำนานนั้นมาทำกันอย่าให้สูญหาย เป็น
ข้าวที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นข้าวที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นข้าววิเศษกินแล้ว
อร่อยดี แล้วแต่ใจของเราคิดว่าข้าวนี้เป็นของดี ทำด้วยความยากลำบาก
กว่าจะได้กินใครนึกว่าศักดิ์สิทธิ์ก็ศักดิ์สิทธิ์ ใครกินแล้วว่าเป็นของดีก็ดี
แล้วแต่ความศรัทธาของแต่ละคน น้ำมันที่ได้จากกวนข้าวมธุปายาสเขาก็
บอกว่าดีแก้ปวดเมื่อยตามข้อ มีบาดทาก็หาย ซึ่งจะต้องใส่ครบทุกอย่าง
เป็นข้าวที่เป็นยา ต้องใส่เครื่องราใส่ทุกอย่างจิปาฐะ ใครมีอะไรก็เอามาใส่
ได้หมดเลยเขาเลยเรียกว่าข้าวรวมของสมุนไพรวัวรวมของขนมที่เป็นยา
ข้าวมธุปายาสเป็นข้าวรวมที่ศักดิ์สิทธิ์...”
(สมบุญรณ ติลิ่งพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

“...กินข้าวมธุปายาสแล้วรู้สึกว่าได้บุญ บางคนที่เขาว่าปวดเมื่อยเขาก็
หาย คิดว่าถ้าได้กินข้าวมธุปายาสทุกปีแล้วจะสบาย น้ำมันข้าวมธุปายาส
ก็ดีใครปวดเมื่อย หรือเป็นแผลอะไรทาก็หายทั้งนั้น...”
(อ่อน จุตทอง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

“...เชื่อว่ากินข้าวมธุปายาส แล้วจะรักษาอาการปวดเมื่อยได้แต่ต้องนับ
ถือถ้าไม่นับถือก็ไม่ได้ผล กินแล้วทุเลาลงและหายไปในที่สุด ส่วนมากโรค
คนแก่ก็ปวดเมื่อย น้ำมันแก้ปวดเมื่อยได้ดีมาก มีโรคอะไรก็รักษา ก็หาย
เชื่อว่าพระธาตุที่เราไหว้อยู่เป็นประจำอธิษฐานอะไรให้สมหวัง...”
(เนย เพชรสีมาก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

“...เชื่อเรื่องน้ำมันว่าศักดิ์สิทธิ์ถ้าปวดเมื่อยตรงไหนใส่น้ำมันก็หาย มีป่า
คนหนึ่งเขามาขอน้ำมันตอนกวานข้าวยาโคบายาก็ให้ไป แล้วบอกว่าก่อนทา
ให้เอ่ยชื่อพระธาตุก่อนบอกว่าปวดตรงไหนทาก็จะหาย พออีกปีแก่ก็มา
ขออีกบอกแล้วบอกว่าที่แก้ปวดเมื่อยนะหายแล้ว...”

(พร้อม วรศักดิ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2557)

จากคำกล่าวข้างต้นสะท้อนถึงความเชื่อที่ว่าข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหารเปรียบเหมือนข้าวทิพย์ หากผู้ใดได้รับประทานแล้วจะมีผลดีต่อสุขภาพร่างกาย ทำให้
แข็งแรงหายจากอาการเจ็บป่วยบางประการ ทำให้เฉื่อยฉลาด สมองปรอดโปร่ง เนื่องจาก
ส่วนประกอบในข้าวมธุปายาสล้วนเป็นสิ่งของที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง มีพืชสมุนไพรที่ถือเป็นตัวยา
ชาวบ้านจึงมีความมั่นใจในสรรพคุณต่างๆ และน้ำมันที่ได้จากข้าวมธุปายาสก็เปรียบเสมือนยา ก่อน
จะนำไปใช้ให้ตั้งจิตอธิษฐานต่อพระบรมธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ว่าให้หายจากอาการเจ็บปวด อาการเหล่านั้น
ก็ทุเลาลงได้ ชาวบ้านต่างประสงคนำไปฝากญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงอันเป็นที่รัก เพื่อให้ทุกคนได้
รับประทานและได้รับอานิสงส์กันถ้วนหน้า ถึงแม้ว่าอยู่ต่างถิ่นก็ต้องนำไปฝากให้ทั่วถึงกัน ในชุมชน
ที่อยู่ห่างไกลจะมีการส่งตัวแทนของหมู่บ้านเพื่อมาเข้าร่วมพิธีบุญ โดยการฝากเงินมาร่วมอนุโมทนา
บุญ ตัวแทนจะนำข้าวมธุปายาสกลับมาฝากเพื่อนบ้านด้วยความรู้สึกที่อímเอิบใจ เป็นการสะท้อนถึง
วัฒนธรรมการแบ่งปันทั้งแบ่งข้าวมธุปายาสในรูปแบบของนามธรรมที่จับต้องได้ และแบ่งปันผลบุญ
ถือเป็นการแบ่งปันที่ยิ่งใหญ่ยิ่งแบ่งปันยิ่งได้รับอานิสงส์แห่งบุญ ซึ่งวัฒนธรรมแห่งการแบ่งปันของ ชาว
บ้านที่ยังมีให้เห็นในปัจจุบัน ดังคำกล่าว

“...แต่ละคนต่างก็อยากนำข้าวมธุปายาสไปฝากให้ญาติให้ลูกหลานแบ่ง
ให้กินกันให้ทั่วๆ กันบางคนส่งไปให้ญาติถึงกรุงเทพฯ แต่ข้าวมธุปายาสมี
น้อยแต่ก็แบ่งกันกินคนละนิดให้ได้กินกันทุกคน...”

(ประชีพ เสนากัลป์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ในสมัยก่อนป่าเดินทางมาทางเรือ ก่อนมาคนในหมู่บ้านก็ให้เสบียง
เป็นปลาแห้งบ้าง ข้าวสารบ้าง เพื่อร่วมอนุโมทนาบุญ แต่ปัจจุบันนี้เขา
อนุโมทนามาเป็นเงินวันนี้เพื่อนบ้านเขาฝากเงินมาทำบุญกันหลายคน
เสร็จงานต้องนำข้าวยาคุกกลับไปฝากให้ครบทุกคน...”

(เนย เพชรสีมาก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

“...พยายามบอกญาติโยมว่าก่อนบริโภคให้อธิษฐานก่อนว่าเราจะไม่
เบียดเบียนกัน จะตั้งอยู่ในศีล ถ้าทำความดีอะไรก็ให้แผ่ส่วนบุญส่วนกุศล
ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายตลอดจนบุพการี เจ้ากรรมนายเวร ผู้ที่คิดร้าย
ให้ได้รับผลบุญจากเราด้วย...”

(พระครูธรรมรัตน์โสภิต, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2557)

2.3 วิถีชีวิตการเกษตร

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชนิยมจัดขึ้นในเดือนสาม เพราะเป็นช่วงที่พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ เป็นระยะที่ข้าวแตกรวงผลิเม็ดพอเป็นน้ามนข้าว และเป็นฤดูกาลที่อุดมสมบูรณ์ด้วยผลไม้ซึ่งเหมาะแก่การนำมากวนข้าวมธุปายาส ก่อนวันเริ่มงาน ชาวบ้านต่างนำผลผลิตในไร่นาของตนเพื่อนำมารวมทำบุญกับทางวัด ใครมีสิ่งใดก็ช่วยสิ่งนั้นจนได้ครบตามจำนวน มีชาวบ้านทั้งในท้องถิ่นและต่างถิ่นจำนวนมากนำปัจจัยและวัตถุดิบต่างๆ มาร่วมทำบุญกันอย่างล้นหลาม สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการกวนข้าวมธุปายาสคือน้ามนข้าว (พระครูโสภณเจติยานุรักษ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2557) ครั้นเมื่อถึงเดือนสามเป็นช่วงว่างเว้นจากการทำนารอเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านต่างชักชวนเพื่อนบ้านเพื่อร่วมเดินทางไปทำบุญ ดังคำให้สัมภาษณ์ดังนี้

“...ประเพณีนี้ได้ยึดหลักว่าปีหนึ่งในเดือนสามพอข้าวเป็นน้ามนเราก็กวนข้าวมธุปายาสกันเพื่อให้พระฉัน ในช่วงที่ข้าวเป็นน้ามนไม่ได้เกี่ยวข้าวคนว่างงานกัน พอว่างก็ชวนกันมาทำของโบราณอย่าให้สูญหายเอาน้ามนข้าวมาเชื่อว่าเป็นข้าวแรกได้กินไม่รู้จะเอามาทำอะไรนอกจากเอามาทำขนมเอามาให้พระฉันเป็นข้าวมธุปายาส...”

(สมบุรณ์ ตลิ่งพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ข้าวมธุปายาสเขากวนกันมาตั้งแต่สมัยโน้น ตั้งแต่สมัยที่เก็บข้าวกับแกะ ทำนากับวัว พอทำนาพอข้าวตั้งท้องก็เก็บเอาไว้ก่อนเก็บเอาไว้กวนข้าวมธุปายาส ทุกบ้านจะนำข้าวที่ตั้งท้องเป็นน้ามนข้าวบ้านละหนึ่งกำมือเพื่อนำมารวมทำบุญ ป้ามาทำบุญแห่ผ้าขึ้นธาตุ กวนข้าวมธุปายาสทุกปีมาตั้งแต่อายุสิบสามปี ตอนนี่เจ็ดสิบกว่าแล้ว...”

(อ่อน จุตทอง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ความเชื่อประเพณีชาวบ้านมีการบวงสรวงเทพเจ้า ปัจจัยส่วนมากคืออาหารเป็นสิ่งแรกรองลงมาคือเสื้อผ้า ข้าวมธุปายาสเป็นอาหารเครื่องเช่นสังเวทเหมือนกันแต่เขาทำดีเรียกว่าข้าวทิพย์ ผลผลิตแรกคือพืชผลที่เก็บเกี่ยวมาครั้งแรกของผลผลิตฤดูกาลนั้น เช่น ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ที่ชุมชนนั้นปลูกผลแรกคือผลผลิตแรกต้องนำมาทำเป็นข้าวปลาอาหารหรือขนม เพื่อถวายแก่เทพเจ้าก่อนที่ให้ผลผลิตให้มีความสมบูรณ์ในฤดูกาลนั้นๆ เพื่อเทพเจ้าจะดลบันดาลให้ฤดูกาลเพาะปลูกใหม่นั้นอุดมสมบูรณ์ นั่นคือที่มาของข้าวมธุปายาส เช่นกัน...”

(พระครูโสภณเจติยานุรักษ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำให้สัมภาษณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการกวนข้าวมธุปายาสเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าว สะท้อนวิถีชีวิตการเกษตรของชาวบ้านโดยส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ เมื่อว่างเว้นจากการเก็บเกี่ยวชาวบ้านได้รวมกันนำผลผลิตในไร่นาของตนโดยนำข้าวที่กำลังตั้งท้องพอเป็นน้ามนมาบ้านละหนึ่งกำมือนำมารวมกันเพื่อทำเป็นน้ามนข้าว และนำพืชผักผลไม้ต่างๆมา

เพื่อกวนข้าวมธุปายาสนำไปถวายพระสงฆ์ร่วมกัน โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าหากได้นำผลผลิตแรก
ของฤดูกาลทำนาคือช่วงเวลาที่ย่ำกำลังตั้งท้องเป็นน้ำนมข้าวให้น้ำนมข้าวหน้านั้นมาจนเป็นข้าว
มธุปายาส ก่อนบริโภคให้นำผลผลิตนั้นไปทำบุญถวายพระตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ เพื่อ
ความเป็นสิริมงคล ผลผลิตไร่นาจะมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้จะช่วยให้ชาวนามีกำลังใจ
ในการประกอบอาชีพ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันอาชีพทำนาไม่ได้เป็นอาชีพหลักของชาวจังหวัด
นครศรีธรรมราช แต่ยังคงมีการทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญต่อ
ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ครั้นเมื่อถึงวันงานประเพณียังคงมีชาวบ้านนำข้าวที่กำลังเป็นน้ำนม และ
พืชผักผลไม้มาชานิตมาร่วมทำบุญ

2.4 การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา จนถึงปัจจุบัน
เป็นสิ่งที่ทุกคนยอมรับว่ามีคุณค่าต่อสังคม การอนุรักษ์สืบสานประเพณีอันมีคุณค่าจึงเป็นหน้าที่ของ
ทุกฝ่ายในสังคมทั้งในส่วนของภาครัฐและประชาชน โดยอาศัยความศรัทธาจากประชาชนเป็นพื้นฐาน
ในการขับเคลื่อนประเพณีให้ดำเนินต่อไป การปลูกฝังให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์
วัฒนธรรมนั้นถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเพราะการอนุรักษ์ที่เกิดจากจิตศรัทธาหรืออนุรักษ์ด้วยใจถือเป็นการ
อนุรักษ์อย่างรู้คุณค่าและยั่งยืน ร่วมกับการสนับสนุนของภาครัฐในการสนับสนุนแนวทางในการ
อนุรักษ์ให้ประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

ในอดีตเมื่อถึงฤดูกาลรอเก็บเกี่ยวข้าวซึ่งตรงกับช่วงเดือนสาม ชาวจังหวัด
นครศรีธรรมราชนิยมจัดประเพณีกวนข้าวมธุปายาสกันทั่วไป ชาวบ้านต่างก็ชักชวนคนในหมู่บ้านเพื่อ
กวนข้าวมธุปายาสกันตามวัดต่างๆ ซึ่งจัดขึ้นไม่พร้อมกันแล้วแต่ความพร้อมของแต่ละวัด แต่ต่อมา
ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเริ่มเสื่อมความนิยมด้วยบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านทำนา
น้อยลงจากที่เคยเป็นอาชีพหลักของชาวนครศรีธรรมราช ชาวบ้านหันมาทำอาชีพอื่นที่หลากหลาย
มากขึ้น ส่งผลให้คนในชุมชนออกไปทำงานต่างถิ่นมากขึ้น เมื่อทำนายน้อยลงประเพณีกวนข้าว
มธุปายาสก็ค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงไปด้วย ยังคงเหลือวัดและชุมชนอยู่ไม่กี่แห่งที่ยังคงสืบทอดต่อกัน
มา ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นอีกแห่งหนึ่งที่ยังคงรักษาประเพณี
โบราณ และทำต่อเนื่องกันมาทุกปีด้วยความร่วมมืออันดีของชาวบ้านจากท้องถิ่นต่างๆ ที่ยังคงมีความ
เชื่อความศรัทธาในประเพณีกวนข้าวมธุปายาสต่างมาร่วมพิธีกรรมกันอย่างพร้อมเพรียง ดังคำกล่าว

“...ในสมัยก่อนแถวจังหวัดนครศรีธรรมราชพอถึงช่วงเดือนสามเขาก็กวน
ข้าวมธุปายาสกันทุกวัด สมัยก่อนพอข้าวชาวบ้านเป็นน้ำนมผู้ใหญ่บ้าน
กำนันก็ชักชวนไปกวนข้าวที่วัดทำกันทุกวัด แต่สมัยนี้ถือว่าวัดไหนว่างเขา
ก็ทำวัดไหนไม่ว่างเขาก็ไม่ทำ แต่ถ้ากวนกันสักวัดเขาก็แจกจ่ายกันทั่ว...”
(สมบูรณ์ ตะสิงผล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

“...แต่แรกเขาไม่กวนกันที่บ้านเพราะมันบาปเขากวนกันที่วัดแต่เดี๋ยวนี้
เขานิยมทำกันที่บ้านเป็นกิจกรรมใครจะทำก็ได้แต่ทำเสร็จแล้วต้อง
นำไปถวายวัด ปัจจุบันที่เขาไม่ทำกันที่วัดเพราะคนรับผิดชอบที่วัดนั้นไม่มี

เมื่อก่อนพอรู้วันกวนข้าวคนมีหน้าที่รับผิดชอบจะคอยบอกข่าวชาวบ้านให้มาร่วมงาน และนำน้ำนมข้าวมาทำบุญกันแต่สมัยนี้ไม่มีใครทำมาแล้ว มีแต่คนทำบุญด้วยนมและน้ำตาล...”

(ผิว ยิ่งคำนี้้ง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2557)

“...การอนุรักษ์มันอยู่ที่วิถีชาวบ้าน พอถึงวันมาฆบูชาแห่ผ้าขึ้นธาตุ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 เขาไม่ต้องมีพิธีดู ไม่ต้องมีวิทยุให้ฟังหรือเขาก็สืบทอดโดยการร่วมทำบุญอยู่แล้ว คนใช้นอนอยู่บนเตียงมาไม่ได้ก็ฝากเงินมากับลูกกับหลานหรือฝากเพื่อนเพื่อทำบุญแห่ผ้าขึ้นธาตุ กวนข้าวมธุปายาสด้วย บางเรื่องแม้จะกระตุ้นให้ทำแล้วแต่ถ้าชาวบ้านไม่เอาด้วยก็ไม่ได้ผล มันขึ้นอยู่กับกระแสของชาวบ้านว่าเขาจะอนุรักษ์กันอยู่หรือไม่...”

(พระครูโสภณเจติยานุรักษ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ลูกหลานสมัยนี้พอชวนไปกวนข้าวมธุปายาส ก็อ้างว่าไม่ว่างต้องไปเรียนหนังสือแต่ต่อไปพอแก่ตัวหรือภาระเรื่องการเรียนจบลงมันก็ต้องสืบทอดคนก็ต้องทำไปเรื่อยเพราะของนี้เป็นของโบราณและอีกอย่างชาวบ้านนอกย่อมมีการสืบทอด แต่คนในเมืองยบายบูรณ์ก็รับรองไม่ได้ เราบอกกันทุกปีเราทำกันทุกปี ผู้ใหญ่ก็ทำให้เด็กเห็นอยู่ทุกปีได้บอกลูกหลานต่อกันมาว่าสิ่งไหนที่เราทำกันไว้ได้ก็น่าจะทำ เรื่องถ่ายทอดก็ถ่ายทอดอยู่แล้วแล้วแต่เด็กจะรับหรือไม่รับแต่เขาต้องรับแน่ๆ ถึงตอนนี้จะเป็นเด็กแต่พอแก่ตัวเขาก็จะนึกถึงบรรพบุรุษที่เคยทำกันมามันก็ต้องทำต่อไป ศาสนาพุทธอยู่ตรงไหนข้าวมธุปายาสก็อยู่ตรงนั้น แล้วแต่ใครจะทำหรือไม่ทำ...”

(สมบุรณ์ ตลิ่งพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557)

“...สามสี่ปีหลังมานี้คนเริ่มเยอะขึ้นจากเมื่อก่อนชาวบ้านมาทำสืบทอดสืบทอด คน เดี่ยวนี้เพิ่มมาเป็นสี่ร้อยห้าร้อยคนมาร่วมกันแน่นชนิด ก็ได้ผลว่า เด็กๆ รุ่นใหม่ก็มาช่วย การใช้สาวพรหมจารีมาช่วยเขาก็จะได้รู้จักพิธีนี้ว่าสำคัญอย่างไรเขาก็ได้สืบสานไป...”

(กาญจนา เรื่องช่วย, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2557)

“...ในสมัยนี้คนมากกว่าสมัยก่อนทั้งคนหนุ่มคนสาวสนใจเข้าร่วม เมื่อก่อนมีแต่ผู้สูงอายุ คนเข้าร่วมมากก็ร่วมทำบุญกันมากส่วนใหญ่จะอนุโมทนาเป็นเงินมากกว่าสิ่งของเพราะสะดวกดี...”

(ลี ชุนชรินทร์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2557)

จากคำกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ในปัจจุบันชาวบ้านมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส เพราะวิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชยังคงยึดมั่นในพุทธศาสนา มีการเข้าร่วมพิธีกรรมและประเพณีทางศาสนาด้วยจิตศรัทธาเพื่อสร้างผลบุญ เป็นวิถีอนุรักษ์ที่เกิด จากความศรัทธาถึงแม้ไม่มีการบอกกล่าวจากหน่วยงานต่างๆ ชาวบ้านต่างมีสำนึกแห่งความศรัทธา เข้าร่วมทำบุญอย่างพร้อมเพรียง ถึงแม้จะไม่สะดวกมาด้วยตนเองก็ฝากเป็นปัจจัยเพื่อร่วมอนุโมทนา บุญ วิธีการอนุรักษ์ของชาวบ้านจึงเป็นไปในลักษณะการปลูกฝังคนรุ่นหลังให้ตระหนักถึงคุณค่าของ ประเพณีของตนถือเป็นกระบวนการสืบทอดโดยเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสการเรียนรู้ใน ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสโดยการได้เข้าร่วมกิจกรรมในงานประเพณีตั้งแต่เยาว์ เริ่มจากการได้มี โอกาสใกล้ชิดติดตามพ่อ แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ไปร่วมพิธีกรรมในวัด ซึ่งเป็น การเรียน รู้ด้วยตนเองได้ สัมผัส ได้สัมผัส กิจกรรมและบรรยากาศต่างๆ ในงานประเพณี ถึงแม้เป็นแค่การเข้าร่วมด้วยความ สนุกสนานแต่เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกของสมาชิกในสังคมให้มีความเลื่อมใส ศรัทธา ในตัวประเพณี กวนข้าวมธุปายาส เมื่อเยาวชนได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่จิตสำนึกและความทรงจำครั้งวัยเด็กจะนำพาให้ เยาวชนมีทัศนคติที่ดีในการร่วมมืออนุรักษ์ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และความเชื่อดังกล่าวก็จะได้รับ การสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทำให้ในปัจจุบันกระแสการอนุรักษ์ข้าวมธุปายาสได้รับความ นิยมจากชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น มีจำนวนคนเข้าร่วมพิธีกรรมเพิ่มมากขึ้นทุกปี

ในปัจจุบันวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจัดประเพณีกวนข้าวมธุปายาสต่อเนื่องกันมา ทุกปีเพื่อเป็นการสืบทอดประเพณี และเป็นการระลึกถึงพุทธประวัติที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส ให้พระพุทธเจ้า (พระครูโสภณเจติยานุรักษ์, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2557) การประกอบ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสนิยมจัดขึ้นที่วัดมากกว่าที่บ้านเพราะมีหลากหลายขั้นตอน และแต่ ละขั้นตอนต้องอาศัยคนเป็นจำนวนมากร่วมมือช่วยกันถึงจะสำเร็จ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจึง เป็นศูนย์รวมความศรัทธาและความร่วมมือในการประกอบพิธีกรรม ดังคำให้สัมภาษณ์ดังนี้

“...ป้าซีฟไปช่วยกวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระธาตุทุกปี ก่อนถึงวันงานท่าน เจ้าคุณจะโทรมาแจ้งข่าวว่ากวนข้าวมธุปายาสกันวันไหน และนัดวัน ประชุมร่วมกับหน่วยงานอื่น ป้าก็ไปแจ้งข่าวให้คนในชุมชนว่ากวนข้าว กันวันไหนใครจะไปบ้าง...”

(ประชีพ เสนากัลป์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

“...แรกเริ่มทีไปกวนวัดพระธาตุจุดประสงค์เพื่อทำเป็นรักษาประเพณี เกี่ยวกับความเป็นมาของพระพุทธเจ้าเอาไว้ ต่อมาทางวัดพระธาตุ ต้องการจะฟื้นฟูประเพณีกวนข้าวมาทำให้เป็นมรดกโลกของวัดพระธาตุ วัดอื่นไม่ทำก็ไม่เป็นไรแต่ที่วัดพระธาตุต้องทำ เมื่อก่อนกวนครั้งละ 15 กระทะ แต่คนไม่พอเลยลดเป็น 9 กระทะ เวลาขึ้น 13 คำก็ไปกวน ตลอดทุกปี...”

(พร้อม วรศักดิ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

“...การจัดประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ขึ้นในวัดก็เป็นการสืบทอดไปในตัวอยู่แล้ว ทางบ้านก็มีทำเหมือนกันแต่คนไม่มากเท่าในวัดทำที่บ้านพี่น้องเท่านั้นที่มาช่วย แต่ทำในวัดญาติโยมก็มาบางคนไม่ได้มาช่วยแต่เอาสิ่งของมาให้ แนวโน้มการสืบทอดคิดว่าจะมีคนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เด็กๆ เขาก็อยากมาร่วมด้วยถึงเขาคิดว่ามาร่วมเพราะความสนุกมันก็เป็นจิตวิทยายอย่างหนึ่งที่ทำให้เด็กอยากเข้ามาในวัด...”

(พระครูเหมเจตยานุรักษ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2557)

จากคำให้สัมภาษณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆ มีตัวแทนพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นผู้ติดต่อประสานงานขอความร่วมมือจากชาวบ้านจากต่างชุมชนเพื่อมาช่วยงานการรวบรวมคนเป็นจำนวนมากได้จำเป็นต้องมีตัวแทนที่สามารถประสานงานได้กับทุกฝ่าย ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ใกล้ชิดประชาชน เป็นผู้นำทางความคิดมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสโดยให้ความร่วมมือกับชาวบ้าน นอกเหนือจากการให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาสที่สัมพันธ์กับบริบททางพุทธศาสนา การจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสขึ้นของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารถือเป็นการอนุรักษ์ประเพณีที่สำคัญเพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นจุดนัดพบของชาวบ้าน และบุคคลในสังคมเพื่อร่วมทำกิจกรรมส่วนรวมร่วมกัน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การฟื้นฟูประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของทางวัดจึงได้รับความร่วมมืออันดีจากทุกฝ่ายในการร่วมอนุรักษ์

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มหน่วยงานของรัฐต่างก็มีนโยบายสำคัญในการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีกวนข้าวมธุปายาส อาทิ องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช ในฐานะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ระดับจังหวัด ได้เป็นเจ้าภาพจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสขึ้นเป็นประจำทุกปี การเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการจัดงานโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมและฟื้นฟูพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ปลูกฝังจิตสำนึกและค่านิยมที่ดีงาม และนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต ในด้านการอนุรักษ์เพื่อสืบสานประเพณีมาฆบูชาแห่งผ้าขึ้นธาตุ และกวนข้าวมธุปายาสอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวนครศรีธรรมราชให้เป็นงานบุญระดับนานาชาติ เป็นการสนับสนุนการนำเสนอพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นเป็นมรดกโลก เพื่อส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม บำรุงรักษาศิลปะ จาริตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีเพื่อประชาสัมพันธ์รับทราบภารกิจ และกิจกรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช ในการส่งเสริมจาริต ประเพณี วัฒนธรรม การท่องเที่ยวของจังหวัดนครศรีธรรมราช และเพื่อเปิดพื้นที่แหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่เด็ก เยาวชน และประชาชน นอกจากนี้มีหน่วยงานที่ร่วมสนับสนุนในการจัดประเพณีกวนข้าวมธุปายาสที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อาทิ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และสำนักงานพระพุทธศาสนา ร่วมกับพุทธสามคมจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยนางกาญจนาเรืองช่วย นายกพุทธสามคมนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาไตรราช พระศรีธรรมประสาธน์ เจ้าอาวาสวัดสวนปาน และวิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราชร่วมกับตัวแทนชาวบ้านโดยนางประชีพ เสนากัสป์ ได้เล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ประเพณีกวนข้าว

มธูปายาสจึงได้จัดอบรมสาธิตการกวนข้าวมธูปายาส ขึ้น ณ วัดพระนคร ในการจัดอบรมครั้งนี้มีผู้สนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมากเพื่อให้ผู้รับการอบรมได้นำความรู้ไปจัดกิจกรรมการกวนข้าวมธูปายาสในวัดใกล้บ้านในเทศกาลวันมาฆบูชา เป็นการสืบสาน ประเพณีกวนข้าวมธูปายาสให้คงอยู่และกระจายไปยังวัดต่างๆ มากขึ้น ผลจากการฟื้นฟูอนุรักษ์ประเพณีกวนข้าวมธูปายาสส่งผลให้มีผู้สนใจจำนวนมากเข้าร่วมในการอบรมครั้งนี้

ผลจากการอนุรักษ์ประเพณีกวนข้าวมธูปายาสแบบบูรณาการร่วมกันระหว่างกลุ่มชาวบ้าน สถาบันทางศาสนา และหน่วยงานของรัฐ พบว่าการจัดประเพณีกวนข้าวมธูปายาส ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจากที่จัดขึ้นอย่างเรียบง่ายมีเฉพาะชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาเข้าร่วม เมื่อได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูจากหลายฝ่าย ส่งผลให้ประเพณีกวนข้าวมธูปายาสเป็นที่รู้จักในกลุ่มสังคมที่กว้างขึ้นมีผู้สนใจเข้าร่วมในพิธีกรรมเพิ่มขึ้นทุกปี

2.5 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการกวนข้าวมธูปายาส

ภูมิปัญญาชาวบ้านในการปรุงข้าวมธูปายาส เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ชีวิตในอดีตผ่านการสังเกต การทดลอง การปฏิบัติแบบลองผิดลองถูกจากประสบการณ์ในชีวิตจริงของชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นมรดกที่สืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง เป็นองค์ความรู้ที่ไม่ตายตัวระหว่างการสืบทอดก็มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงจนกลายมาเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สังคมปัจจุบันให้การยอมรับ การนำความรู้ในการประกอบพิธีกรรมให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติและท้องถิ่นของตนถือเป็นการปรับเปลี่ยนทางภูมิปัญญาเพื่อสืบทอดประเพณีให้คงอยู่

ภูมิปัญญาชาวบ้านที่โดดเด่นในพิธีกวนข้าวมธูปายาสคือสูตรการปรุง เพราะข้าวมธูปายาสของแต่ละท้องถิ่นในจังหวัดนครศรีธรรมราชั้นมีความแตกต่าง ทั้งในด้านรสชาติและส่วนผสม ไม่มีสูตรที่แน่นอนสามารถดัดแปลงวัตถุดิบและสัดส่วนของส่วนผสมเครื่องปรุงได้ตามความเหมาะสม รสชาติของแต่ละที่จึงมีความแตกต่างกัน สูตรข้าวมธูปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นสูตรเฉพาะที่กวนออกมาแล้วมีรสชาติอร่อยได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป สูตรข้าวมธูปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้รับการปรับปรุงโดยชาวบ้านชุมชนบ้านพระพรหมซึ่งเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถสืบทอดสูตรการกวนข้าวมธูปายาสมาอย่างยาวนานจากบรรพบุรุษ ชาวบ้านชุมชนบ้านพระพรหมมีการจัดประเพณีกวนข้าวมธูปายาสในชุมชนขึ้นทุกปี ณ วัดพระพรหม โดยความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียงจากชาวบ้านในชุมชน นอกจากจะจัดประเพณีขึ้นเองในชุมชนแล้ว ชาวบ้านชุมชนบ้านพระพรหมยังได้รับเกียรติอันยิ่งใหญ่ให้เป็นแม่ข่ายในการกวนข้าวมธูปายาส ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นประจำทุกปี ถึงแม้ข้าวมธูปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้ปรุงโดยชาวบ้านชุมชนบ้านพระพรหมแต่ในด้านรสชาติและส่วนผสมก็มีความแตกต่างกัน กับข้าวมธูปายาสที่กวนขึ้นในชุมชนของตน ชาวบ้านได้ช่วยกันปรับปรุงสูตรข้าวมธูปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้เป็นสูตรเฉพาะมีสัดส่วนเครื่องปรุงคงเดิมทุกปี จนรสชาติจนมีรสชาติเป็นเอกลักษณ์มีชื่อเสียงว่ามีรสอร่อยคงเดิมทุกปีจนเป็นที่ขึ้นชอบแก่บุคคลทั่วไป จนได้รับเกียรติให้เผยแพร่สูตรไปยังชุมชนต่างๆ ทั้งในจังหวัดนครศรีธรรมราชและต่างจังหวัดใกล้เคียง

“...ในสมัยก่อนเขาใส่น้ำมันข้าวเป็นหลักส่วนผสมอื่นๆ นั้นมีน้อยใส่น้ำมันข้าวมากนั้นอร่อย เวลาทวนข้าวมธุปายาสเสร็จจะหอมน้ำมันข้าวมาก แต่ปัจจุบันคนไม่ทำนากันแล้วจึงต้องใส่แป้งข้าวเหนียวและแป้งข้าวเจ้าแทน น้ำมันข้าวหายากแต่ก็มีขายแบบสำเร็จรูปแต่ก็ไม่ว่าเขาผสมอะไรลงไปบ้าง ในส่วนของน้ำมันเมื่อก่อนใส่น้ำมันมะพร้าวเคี้ยวให้ได้น้ำมันใส่ไป เวลาขนมงวดกวนยากใส่ทั้งน้ำมันทั้งซีมัน แต่เดี๋ยวนี้เขาใช้น้ำมันพืชกันใส่น้ำมันพืชถ้ากวนไม่ได้ที่ขนมจะอมน้ำมันเก็บไว้ไม่ได้นานก็ขึ้นรา...”

(ผิว ยิ่งคำนึง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2557)

“...สูตรการทวนข้าวมธุปายาสไม่มีแน่นอนตายตัววัตถุดิบขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม การทวนสมัยก่อนกับปัจจุบันก็ต่างกันมาก ในอดีตของที่ใช้กวนไม่ค่อยมีมันหายาก สมัยปัจจุบันดีกว่าเพราะของมีมากสามารถหาซื้อได้มีความสะดวกอย่างเช่น น้ำผึ้ง นม...”

(อ่อน จุตทอง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในปัจจุบันทราบได้ว่าสูตรการทวนข้าวมธุปายาส ไม่เหมือนในสมัยโบราณทั้งหมดมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสูตรเรื่อยมา เพื่อให้มีความเหมาะสมตามยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งแต่เดิมไม่สามารถกำหนดสูตรที่ตายตัวได้เพราะวัตถุดิบที่ใช้ขึ้นอยู่กับฤดูกาลที่มีความอุดมสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด ด้วยภูมิปัญญาที่ได้ลองปฏิบัติจริงทำให้มีการคัดเลือกวัตถุดิบที่เหมาะสม วัตถุดิบบางอย่างสามารถนำมาทวนได้แต่เมื่อปรุงแล้วทำให้มีรสชาติไม่อร่อยเช่นประเภทผลไม้บางอย่างก็ไม่สามารถนำมาทวนได้ อาทิ มังคุด กล้วย ฝรั่ง เพราะมีเมล็ดมากใส่ไปแล้วจะกวนให้เป็นเนื้อเดียวลำบาก ผลไม้ที่ออกรสชาติเปรี้ยวก็ไม่นิยมนำมาผสมเพราะทำให้ขนม ออกรสเปรี้ยว รสชาติไม่อร่อย ส่วนมากนิยมใส่ผลไม้ที่สามารถนำมาทำเป็นขนมได้ อาทิ จำปา ขนุน ทุเรียน แต่ก็ยกเว้นกล้วยเพราะใส่มากจะทำให้ออกรสเปรี้ยวและจะขึ้นราได้ง่ายเก็บไว้ได้ไม่นาน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องตัดวัตถุดิบบางอย่างให้คงเหลือแต่วัตถุดิบที่สามารถนำมาทำเป็นขนมได้ และจำเป็นต้องเพิ่มรายการวัตถุดิบบางอย่างที่หาง่ายเพื่อเป็นการชดเชยให้อร่อยยิ่งขึ้น อาทิ โอวัลติน ใสเพื่อเพิ่มรสชาติ และสีส้มให้นำรับประทาน เพิ่มแป้งข้าวเจ้า แป้งข้าวเหนียวสำเร็จรูปแทนการใช้น้ำมันข้าวที่ต้องใส่ในปริมาณมาก เพราะน้ำมันข้าวในปัจจุบันนั้นหาได้ยาก ใช้น้ำมันพืชควบคู่ไปกับน้ำมันมะพร้าวซึ่งน้ำมันจะต้องใช้ในปริมาณที่มากเพื่อคอยเติมข้าวมธุปายาสขณะเคียวจนหนืดเพื่อไม่ให้ติดกระทะ และเพิ่มความหอมหวานนอกเหนือจากน้ำตาลด้วยนมข้นหวาน (สมบูรณ์ ตะลิ่งพล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557) จะเห็นได้ว่าวัตถุดิบบางอย่างที่ปรุงเพิ่มในปัจจุบันในอดีตนั้นไม่มีสิ่งเหล่านี้แต่ชาวบ้านก็มีการปรับปรุงตัดแปลงตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ปัจจุบันมีความสะดวกขึ้น สามารถตัดแปลงตัดส่วนที่เกินเพิ่มส่วนที่ขาดในส่วนผสมได้อย่างลงตัว

“...ปอกหัวมัน เผือก แล้วหั่นชิ้นบางๆ จากนั้นเอามาต้มจนเปื่อย น้ำตาล
ทุเรียนกวนก็ต้มทั้งหมด ถ้าเราไม่ต้มเราไม่รู้รสชาติว่าออกมาอย่างไร
ต้มหัวมัน หัวเผือกกวนจนเปื่อย ต้มน้ำตาลปีบ น้ำตาลกรวด เสร็จแล้ว
เอามาผสมในโอง แล้วชิมดูว่าละลายแป้งเสร็จแล้วว่าพอดีแล้วหรือยังถ้า
พอดีแล้วก็ลงมือกวนได้เลย การเคี่ยวน้ำมันมะพร้าวเคี่ยวที่วัดพระพรหม
เพราะใช้เวลาเคี่ยวนานต้องเตรียมไว้ก่อนใช้ใส่พอชนมเหนียวหนืดกวน
ลำบากก็จะเอามันที่เคี่ยวเต็มลงไปเพื่อให้กวนง่ายขึ้น...”

(พร้อม วรศักดิ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557)

“...การกวนที่ใส่ทุกอย่างพร้อมกันโดยที่ไม่ต้มให้สุกก่อนเมื่อใส่ลงไปเลย
จะไม่เปื่อยเพราะน้ำตาลไปมัดทำให้ไม่เปื่อย บางที่แป้งก็ไม่ละลายน้ำ
แล้วกรอง แป้งเป็นร่อยๆ ถูหากไม่กรองมันก็เป็นก้อนอยู่อย่างนั้นของ
ป่าต้องกรองน้ำตาล น้ำตาลปีบถ้าสะอาดไม่กรอง ไม่สะอาดก็ต้องกรอง
ก่อนกรองก็ต้องต้มก่อน แป้งกรองกับผ้า ข้าวก็กรองหมด...”

(ประสิทธิ์ เสนากัสป์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557)

จากคำให้สัมภาษณ์สะท้อนภูมิปัญญาในขั้นตอนการปรุงที่จะต้องอาศัยความชำนาญ
อย่างสูงเพราะต้องปรุงในปริมาณที่ มากและปรุงสำเร็จในขั้นตอนเดียว หากผิดพลาดในขั้นตอนใดแล้ว
จะทำให้ข้าวมธุปายาสเสียหายไม่สามารถนำมารับประทานได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านในขั้นตอนการปรุง
ข้าวมธุปายาสบางขั้นตอนจะมีความแตกต่างไปจากที่อื่น มีการแบ่งส่วนประกอบแยกประเภทเข้าไว้
ด้วยกันแล้วทำการปรุงแยกส่วนก่อนจะนำมาผสมรวมกัน ส่วนประกอบประเภทที่ลักษณะแข็งปรุงสุก
ได้ยาก เช่น เผือก มันเทศ หัวมันหอม ฟักทอง เหล่านี้จะต้องนำมาต้มจนเปื่อยนุ่มก่อนจะนำมาผสม
รวมกับอย่างอื่น เนื่องจากวัตถุดิบประเภทนี้สุกช้ากว่าสิ่งอื่นการกวนให้สุกก่อนจะทำให้ตัวขนมไม่แข็ง
เป็นก้อน ถั่วลิสงคั่วให้สุกตำให้ละเอียดเตรียมไว้ ขนุน จำปาตะ จะต้องแกะเมล็ดออกเพื่อง่ายแก่การ
กวน แป้งข้าวเจ้า แป้งข้าวเหนียวต้องละลายน้ำกรองด้วยผ้าขาวบางเพื่อไม่ให้จับตัวเป็นก้อน น้ำตาล
ปีบหากไม่สะอาดจะต้องนำไปต้มแล้วนำไปกรองด้วยผ้าขาวบางเพื่อไม่ให้ดินทรายผสมลงในตัวข้าว
มธุปายาส ขั้นตอนการปรุงจะต้องแบ่งวัตถุดิบทุกอย่างออกเป็น 9 ส่วน ในสัดส่วนเท่ากันนำไปใส่ใน
ภาชนะโองดินเผา 9 ใบเพื่อนำไปกวนในกระทะ 9 ใบ แล้วปรุงรสให้ได้รสชาติที่ต้องการเพราะในขณะ
กวนจะไม่ปรุงรสใดๆ เพิ่มอีก หลังจากเตรียมส่วนผสมทุกอย่างพร้อมใช้นี้มีมือจุ่มลงไปในส่วนผสมเพื่อ
ดูว่าขึ้นเกินไปหรือเหลวเกินไป หรือไม่ถ้าส่วนผสมติดมือมาเล็กน้อยถือว่าใช้ได้ เมื่อกวนเสร็จจะได้ข้าว
มธุปายาสที่นิ่มพอดี หากไม่ติดมือมาเลยเมื่อกวนเสร็จจะแฉะเกินไป หรือติดมากเกินไปเวลากวนจะทำให้
ไม่ได้ข้าวมธุปายาสที่แข็งเกินไป จะเห็นได้ว่าในขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ และการปรุงทุกขั้นตอนมี
ความสำคัญต้องอาศัยความชำนาญ ความประณีต ตามองค์ความรู้ที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา

นอกจากภูมิปัญญาชาวบ้านในส่วนของเครื่องปรุงแล้วในขั้นตอนของการเตรียม
อุปกรณ์การกวนอย่างเช่นเตาไฟที่ปัจจุบันได้สูญหายไปแล้ว ในอดีตก่อนการกวนข้าวมธุปายาสต้องม
ีการระดมแรงจากผู้ชายในหมู่บ้านเพื่อร่วมช่วยกันขุดดินเพื่อใช้เป็นเตาซึ่งเรียกกันว่าเตาดินข้าง เป็น
ลักษณะการขุดดินลึกลงไปพอประมาณตรงกลางขุดเป็นวงกลมให้มีขนาดพอตั้งกระทะ ด้านข้างขุด

เป็นช่งยาวสี่เหลี่ยมผืนผ้าสามช่งเพื่อไว้ใส่ฟันและระบายควันไฟ ซึ่งมีลักษณะคล้ายตีนช้างแต่ปัจจุบันแรงงานผู้ขายนั้นลดน้อยลงและไม่สะดวกในเรื่องพื้นที่จึงพัฒนามาใช้เตาสำเร็จรูป ดังคำกล่าว

“...ในอดีตก่อนเริ่มพิธีกวนข้าวมธุปายาสพวกเราผู้ชายในหมู่บ้านต้องไปวัดพระธาตุกันก่อนวันงานพิธีสองวัน เพื่อไปขุดเตาสำหรับกวนข้าว ลุงไปช่วยเขาขุดเตาในงานตั้งแต่อายุสิบห้าสิบหก แต่สมัยนี้เขาไม่ขุดกันแล้วไม่มีคนช่วยและไม่มีสถานที่กว้างเหมือนเมื่อก่อนเขาใช้เตาสำเร็จรูปกันมันสะดวกกว่าใบละตั้งพันกว่าบาท”

(จิตร วรศักดิ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2557)

องค์ความรู้ด้านประเพณีกวนข้าวมธุปายาสไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดในอดีตเป็นการส่งผ่านความเชื่อความศรัทธาในวิถีแห่งบุญจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่น การสืบทอดเป็นไปในลักษณะการปฏิบัติให้คนรุ่นหลังเห็นเป็นตัวอย่าง กาลเวลาได้สั่งสมประสบการณ์ ซึมซับความรู้ อาศัยความคุ้นชินจากการเข้าร่วมพิธีตั้งแต่เยาว์วัย จนมีความชำนาญและสามารถลงมือทำได้สำเร็จ แต่ในปัจจุบันการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมีลักษณะแตกต่างไปจากอดีต จากแต่เดิมลักษณะการถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อไปด้วยการปลูกฝังความเชื่อความศรัทธา และปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างพร้อมกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความรู้เหล่านั้นจะค่อยๆ ซึมซับจนกลายเป็นความชำนาญ แต่กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาในปัจจุบันมีความยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ในสังคมปัจจุบัน จึงมีการรวบรวมองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร สืบทอดโดยการนำผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเป็นหัวหน้าฝึกอบรม และสาธิตการกวนข้าวมธุปายาสให้แก่ผู้สนใจเพื่อเป็นตัวอย่างในการนำไปปฏิบัติยังชุมชนของตน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่อง ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพสะท้อนทางสังคม และวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมกวนข้าวมธุปายาสในฐานะพุทธศาสนิกชน บุคคลหนึ่งเพื่อทำให้เห็นภาพรวมของเหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุด เพื่อได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ ในบางส่วนของพิธีกรรมที่ไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่ภายนอกโดยเก็บข้อมูลอย่างละเอียด และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 20 คน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 12 คน จากผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส และผู้มีหน้าที่รับผิดชอบหลักในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หัวหน้างานและชาวบ้านผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับขั้นตอนการปรุงข้าวมธุปายาส และตัวแทนหน่วยงานของรัฐที่ให้การสนับสนุนประเพณีกวนข้าวมธุปายาส รวมทั้งผู้ให้ข้อมูลรองจำนวน 8 คน จากประชาชนผู้มีจิตศรัทธาเข้าร่วมในประเพณีกวนข้าวมธุปายาส โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม และทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ Emile Durkheim เป็นกรอบในการวิเคราะห์ จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้อาจัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์สร้างข้อสรุปที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และมีส่วนร่วมในประเพณี แล้วนำเสนอผลการวิจัยโดยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช จากการศึกษารูปผลได้ดังนี้

1. ภาพสะท้อนทางสังคม

1.1 ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การเข้าร่วมประเพณีกวนข้าวมธุปายาสซึ่งเป็นกิจกรรมร่วมของสมาชิกในสังคม จึงก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้วัตถุประสงค์เดียวกันคือการประกอบพิธีกวนข้าวมธุปายาสให้สำเร็จลุล่วงไป ด้วยดีตามจุดประสงค์ของทุกฝ่าย ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสกลายเป็นเงื่อนไข

แห่งการร่วมมือที่สำคัญ ทำให้คนจากหลากหลายชุมชนได้มารวมตัวกันเป็นกลุ่มเดียวกันทำให้เกิดความร่วมมือ ไปมาหาสู่ ติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล กลุ่มสังคม หน่วยงาน ของรัฐ สถาบันศึกษา เอกชน เป็นปรากฏการณ์ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในสังคม มีการพบปะ พูดคุย ติดต่อสื่อสาร ตอบโต้กันในระหว่างการทำงานเพื่อให้งานดำเนินไปด้วยดี และเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกัน และต่างชุมชนได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์กัน ต่างละเว้นภารกิจส่วนตัวเพื่อมาทำกิจกรรมร่วมกันด้วยความสมัครใจ เครือญาติที่อยู่ห่างกันได้มีโอกาสพบปะสานความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนม สานความสัมพันธ์ทางเครือญาติให้มีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

1.2 การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน

การจัดงานประเพณีกวนข้าวบุญปายาสในแต่ละครั้งนับเป็นงานใหญ่ที่ต้องใช้ความประณีตและปัจจัยสูง ในทุกขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมล้วนอาศัยแรงงานคนเป็นจำนวนมากมาร่วมช่วยกันเป็นทีมการเตรียมการจึงต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกัน การจัดงานประเพณีกวนข้าวบุญปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารสำเร็จได้เกิดจากความร่วมมือกันของกลุ่มชาวบ้านในการปรุงข้าวบุญปายาส หน่วยงานของรัฐในการช่วยเหลือเรื่องงบประมาณ และด้านพิธีกรรม พระสงฆ์ผู้เป็นศูนย์กลางความร่วมมือ และพุทธศาสนิกชนผู้มาร่วมงาน ทุกคนทุกฝ่ายต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี การระดมความร่วมมือกันในการประกอบประเพณีตั้งแต่เริ่มจนเสร็จพิธีโดยละทิ้งประโยชน์ส่วนตนและความเหนื่อยยากเป็นภาพสะท้อนการร่วมแรงร่วมใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนสังคม อันก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคมนั้นๆ

1.3 เครือข่ายทางสังคม

พลังแห่งความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในงานประเพณีกวนข้าวบุญปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ก่อให้เกิดการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกัน ก่อให้เกิดเครือข่ายทางสังคมเพื่อประสานความร่วมมือกันระหว่างกันระหว่างกลุ่มบุคคล ชุมชน หน่วยงานของรัฐ และเอกชน ก่อให้เกิดเครือข่ายในรูปแบบของการประสานงานเพื่อร่วมกันจัดงานพิธีกวนข้าวบุญปายาสให้แล้วเสร็จ เมื่อเสร็จงานยังคงมีการติดต่อกันในลักษณะของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มชาวบ้าน หน่วยงานของรัฐ และวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อร่วมมือกันเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวบุญปายาสไปยังต่างชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกที่สนใจ

1.4 อัตลักษณ์เฉพาะของประเพณีกวนข้าวบุญปายาส ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

จังหวัดนครศรีธรรมราชในอดีตเคยเป็นเมืองศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ อันปรากฏร่องรอยมาจนถึงปัจจุบัน การสร้างจิตสำนึกร่วมกันด้านประวัติศาสตร์จึงถูกนำมาเป็นเงื่อนไขในการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะของประเพณีกวนข้าวบุญปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้มีลักษณะโดดเด่นต่างจากท้องถิ่นอื่น การนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้านตำนานพระบรมธาตุเจดีย์ ที่ถือเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์ อันสำคัญ ซึ่งพุทธศาสนิกชนมีความเคารพนับถือเป็นศูนย์รวมจิตใจมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เป็นบ่อเกิดของ หลาย ประเพณีที่สำคัญ

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสที่ประกอบขึ้นในเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงมีความสำคัญและน่าเชื่อถือศรัทธากว่าพื้นที่อื่น เพื่อเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวประวัติศาสตร์ถึงการเป็นเมืองศูนย์กลางของศาสนาพราหมณ์ในอดีต ยังคงมีการสืบทอดคติความเชื่อ และพิธีกรรมของพราหมณ์มาถึงปัจจุบัน จึงได้ฟื้นฟูพิธีกรรมบวงสรวงพระบรมธาตุ โดยอัญเชิญ เทวดาเพื่อให้มาร่วมชุมนุมในพิธีกรรม และการนำหญิงสาวพรหมจารีตัวแทนแห่งความบริสุทธิ์เป็นผู้เริ่มกวนข้าวมธุปายาส ถือเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ด้วยเช่นกัน และอัตลักษณ์สำคัญของสูตรข้าวมธุปายาสที่มีความพร้อมด้านการจัดหาวัตถุดิบ และความพร้อมเพียงของ ชาวบ้าน จึงมีการคิดค้นปรับปรุงสูตร ข้าวมธุปายาสที่กวนออกมาแล้วมีรสชาติดี จนเป็นสูตรเฉพาะของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย ซึ่งแตกต่างจากท้องถิ่นอื่นที่สามารถดัดแปลงสูตรได้ตามความเหมาะสมทำให้รสชาติในแต่ละปีไม่คงเดิม

2. ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม

2.1 วิถีปฏิบัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้ปฏิบัติสืบทอดกันมานานแต่ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่าเริ่มขึ้นเมื่อใด ในอดีตทำกันไม่เป็นกิจจัตร์ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของทางวัดเป็นหลัก ปัจจุบันวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีการประกอบประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นประจำทุกปีในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 ก่อนถึงวันมาฆบูชา ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นประเพณีที่มีหลากหลายขั้นตอนโดยแบ่งได้เป็นสองส่วนด้วยกัน ในส่วนแรกเป็นขั้นตอนของการเตรียมงานปรุงข้าวมธุปายาสซึ่งต้องมีการเตรียมเครื่องปรุงเป็นจำนวนมากเพราะต้องกวนจำนวน 9 กระทะด้วยกัน จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมระดมความร่วมมือในการเตรียมส่วนประกอบในการปรุงเพื่อให้เสร็จทันพิธีทางศาสนา เตรียมเตาไฟ และฟืนให้พร้อมเพราะต้องกวนอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาาน ในส่วนที่สองคือพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งดำเนินควบคู่ไปกับการเตรียมเครื่องปรุงข้าวมธุปายาส โดยเริ่มด้วยการสวดบวงสรวงพระธาตุด้วยพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ตามด้วยพิธีกรรมทางพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์ให้สมาทานศีลแก่สาวพรหมจารี สวดชัยมงคลคาถาเพื่อให้สาวพรหมจารีเริ่มกวนข้าวมธุปายาสที่ปรุงเตรียมไว้ หลังจากเสร็จพิธีกรรมทางศาสนาต่อไปเป็นการร่วมมือกันกวนข้าวมธุปายาสของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ข้าวมธุปายาสที่กวนสำเร็จแล้วจะนำไปแจกจ่ายให้ประชาชนในพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุวันมาฆบูชา

2.2 วิถีชาวพุทธ

ชาวบ้านมีความเชื่อว่าข้าวมธุปายาสมีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลโดยเชื่อมโยงความเชื่อเข้ากับพุทธประวัติตอนที่ว่า ก่อนพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระองค์ทรงเสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาที่ได้นำ มาถวาย หลังจากพระพุทธองค์เสวยข้าวมธุปายาส ของนางสุชาดา แล้วก็ทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ในวันพุธเช้าวันจันทร์ธรรมราชจึงยินดีที่จะกลับมาร่วมงานไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนหากสามารถกลับมาร่วมงานได้ชาวนครศรีธรรมราชโดยส่วนใหญ่จะกลับมาร่วมงาน ด้วยถือว่า การได้เข้าร่วมพิธีกรรมเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เป็นการทำบุญอันยิ่งใหญ่ยิ่งเข้าร่วมมากครั้งก็ยิ่งได้บุญมาก จะได้รับอานิสงส์สูง ความเคร่งครัดในวิถีปฏิบัติแบบชาวพุทธในการสืบสาน

งานประเพณีทำให้คนในสังคมมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อช่วยเหลืออีกส่วนรวม ข้าวมธุปายาสที่กวนสำเร็จจากความสามารถของคนต่างประสงค์นำไปฝากญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงอันเป็นที่รัก เพื่อให้ทุกคนได้รับประทานและได้รับอานิสงส์กันถ้วนหน้า ถึงแม้ว่าอยู่ต่างถิ่นก็ต้องนำไปฝากให้ทั่วถึงกัน ในชุมชนที่อยู่ห่างไกลจะมีการส่งตัวแทนของหมู่บ้านเพื่อมาเข้าร่วมพิธีบุญ โดยการฝากเงินมาร่วมอนุโมทนาบุญตัวแทนจะนำข้าวมธุปายาสกลับไปฝากเพื่อนบ้านด้วยความรู้สึกที่อímเอิบใจ เป็นการสะท้อนถึงวัฒนธรรมการแบ่งปันผู้คนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน แบ่งปันในสิ่งที่ดีเพื่อปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข

2.3 วิถีชีวิตการเกษตร

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นประเพณีที่สะท้อนการทำมาหากินของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชในอดีตว่าเป็นสังคมเกษตรกรรมประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางด้านพุทธศาสนาถูกเชื่อมโยงเข้ากับพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการประกอบอาชีพทำนา พิธีกรรมจะช่วยให้ชาวนามีกำลังใจในการประกอบอาชีพ โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าหากได้นำน้ำนมข้าวซึ่งเป็นผลผลิตแรกของฤดูทำนาก่อนที่ชาวบ้านจะนำไปบริโภค ให้นำผลผลิตนั้นไปกวนเป็นข้าวมธุปายาสถวายพระสงฆ์ก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคล ผลผลิตในไร่นาฤดูถัดไปจะมีความอุดมสมบูรณ์

2.4 การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นการบูรณาการร่วมกันระหว่างชาวบ้าน สถาบันศาสนา และหน่วยงานของรัฐ โดยวิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชยังคงยึดมั่นในพุทธศาสนา มีการเข้าร่วมพิธีกรรมและประเพณีทางศาสนาด้วยจิตศรัทธาเพื่อสร้างผลบุญเป็นวิถีอนุรักษ์ที่เกิดจากความศรัทธา ทุกคนต่างเข้าร่วมสืบสานงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่จัดขึ้นต่อเนื่องกันมาทุกปีจุดประสงค์เพื่อเป็นการสืบทอดประเพณี โดยพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐซึ่งต่างมีนโยบายสำคัญ เพื่อการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีกวนข้าวมธุปายาสให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดงาน และจัดหาวัตถุดิบต่างๆ ในการกวนข้าวมธุปายาส มีการจัดพิมพ์เอกสารให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติของประเพณี และมีส่วนสำคัญในการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมประเพณี การอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีกวนข้าวมธุปายาสจากความร่วมมือของชาวบ้าน วัดและพระสงฆ์ หน่วยงานของรัฐ ส่งผลให้ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นที่รู้จักในสังคมที่กว้างขึ้น ในแต่ละปีมีประชาชนเข้าร่วมงานเพิ่มมากขึ้นส่งผลดีทั้งทางด้านการท่องเที่ยวและด้านการอนุรักษ์ ปัจจุบันมีผู้สนใจนำประเพณีกวนข้าวมธุปายาสไปปฏิบัติในชุมชนของตนเพิ่มมากขึ้น จึงมีตัวแทนจากหน่วยงานของรัฐ พระสงฆ์ และชาวบ้านชุมชนบ้านพระพรงร่วมมือกันจัดอบรมและสาธิตวิธีการกวนข้าวมธุปายาสแก่บุคคลหรือหน่วยงานที่สนใจ เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติต่อไป

2.5 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการกวนข้าวมธุปายาส

สูตรข้าวมธุปายาสไม่มีสูตรที่แน่นอนสามารถดัดแปลงได้ตามความเหมาะสมของวัตถุดิบแต่ละท้องถิ่น และสัดส่วนของส่วนผสมเครื่องปรุงก็ไม่แน่นอนทำให้รสชาติของแต่ละที่มีความแตกต่างกัน สูตรข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้รับการปรับปรุงโดยชาวบ้านชุมชนบ้านพระเพรงมีการปรับปรุงสูตรด้านส่วนผสมโดยการคัดสรรวัตถุดิบที่สามารถหาได้ในปัจจุบันเพื่อปรุงเพิ่ม และคัดเลือกวัตถุดิบที่ไม่เหมาะนำมาปรุงบางรายการออกไป ผ่านการปรุงหลายครั้งจนได้สูตรที่กวนออกมาแล้วมีรสชาติอร่อยได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป จนใช้เป็นสูตรเฉพาะในการกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นประจำทุกปี

อภิปรายผล

จากการศึกษาเกี่ยวกับภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม โดยใช้ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นกรณีศึกษา สามารถนำมาวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้ดังนี้

1. การกวนข้าวมธุปายาสมีส่วนในการสร้างความสามัคคีขึ้นในชุมชน เนื่องด้วยเป็นประเพณีที่มีขั้นตอนที่กินระยะเวลานานมีความประณีตสูง การจัดงาน ในแต่ละครั้งนับเป็นงานใหญ่ที่ต้องใช้ปัจจัยและคนเป็นจำนวนมาก ความเสียสละประโยชน์ส่วนตนและความสามัคคีจึงมีส่วนสำคัญในการทำงาน การจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีการแบ่งหน้าที่งานกันอย่างชัดเจน ก่อนเริ่มพิธีมีการประชุมเตรียมงานอย่างพร้อมเพรียง ทำให้เกิดความพร้อมในการทำงานพิธีกรรมแต่ละขั้นตอนจึง ดำเนินไปได้ด้วยดี ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นอีกหนึ่งประเพณีที่สามารถระดมความร่วมมือจากสมาชิกในสังคมจากหลายชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ให้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ทุกคนต่างมีความรู้สึกยินดีเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อเข้าร่วมประเพณีโดยมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ และความเชื่อในประเพณีกวนข้าวมธุปายาสว่าเป็นการทำบุญเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ด้วยพลังแห่งความศรัทธาจึงเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุกคน ต่าง ร่วมแรงร่วมใจในกิจกรรมประเพณีอันจะก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในชุมชนและสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี 2551) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน กรณีศึกษาประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) ของวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า การจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดเกษมจิตตาราม ชุมชนสมานมิตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือกับทางวัดในการจัดงานเป็นอย่างดี แม้ว่ากลุ่มคนในชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างกันมากก็ตาม ส่วนผลที่ได้รับจากการจัดงานในครั้งนี้พบว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือดี ชุมชนมีความสามัคคีมากขึ้นและให้ความร่วมมือในการจัดงานกับทางวัดเป็นอย่างดี สำหรับด้านการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนสมานมิตร และสภาวัฒนธรรมจังหวัดในการบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นพบว่า ได้มีการสร้างความเข้าใจร่วมกันใน

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสกับกรรมกรวัด คณะกรรมการจัดงาน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนสามมิตร มีการร่วมทำงานเป็นทีมเดียวกันกับคณะกรรมการจัดงานโดยเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง พร้อมทั้งสนับสนุนการจัดงานกับหน่วยงานในระดับจังหวัด นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดได้มีการประสานงานกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนตั้งแต่ก่อนงานจนกระทั่งการจัดงานเสร็จสิ้น

2. ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชมีความเชื่อมั่น และยึดมั่นในพุทธศาสนาเป็นอันมาก นำไปสู่การดำเนินชีวิตในวิถีปฏิบัติแบบชาวพุทธอย่างเคร่งครัด ชาวบ้านทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาผ่านพิธีกรรมเชื่อมต่อกับการดำเนินการทางสังคม กลายเป็นสังคมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะเห็นได้ชัดในเรื่องการเคร่งครัดในการปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาว่าเป็นวิถีแห่งการสร้างบุญกุศล ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชจึงร่วมแรงร่วมใจจัดงานกวนข้าวมธุปายาสขึ้นในช่วงว่างวันจากฤดูเก็บเกี่ยวข้าวสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาและเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีความเชื่อว่าหากได้นำน้ำนมข้าวซึ่งถือเป็นผลผลิตแรกของฤดูกาลทำนนามาถวายพร้อมกับผักผลไม้หลายชนิดเป็นข้าวมธุปายาสถวายพระสงฆ์ ถือเป็นการทำบุญเพื่อความ เป็นสิริมงคล ผลผลิตไร่นาจะมีความอุดมสมบูรณ์ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสถือว่าเป็นพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการทำนาหาคินที่สำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (จันทะณี คามะดา 2548) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ประเพณีบุญข้าวจีกับสังคมและวัฒนธรรมของ ต.น้ำอ้อ อ.เมือง จ.เลย จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านตำบลน้ำอ้อได้สืบทอดประเพณีบุญข้าวจีมาจากบรรพบุรุษ พอถึงช่วงเดือนสาม ชาวบ้านจะนำข้าวใหม่มาทำข้าวจีเพื่อรับประทานในครัวเรือนและเพื่อไปถวายพระสงฆ์ การทำบุญในงานประเพณีบุญข้าวจีชาวบ้านมีความเชื่อว่าการทำบุญด้วยข้าวจีซึ่งนับว่าเป็นข้าวใหม่ บริสุทธิ์ มีความหอม หากได้นำมาทำเป็นข้าวจีแล้วนำไปถวายพระสงฆ์จะมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว โดยเฉพาะในด้านการปลูกข้าวในปีต่อไป เชื่อว่าจะได้ผลผลิตดี มีปริมาณมากขึ้น

3. การสืบทอดประเพณีกวนข้าวมธุปายาส โดยการปลูกฝังสมาชิกในสังคมให้มีโอกาสได้เข้าร่วมพิธีกวนข้าวมธุปายาส โดยเริ่มจากการได้มีโอกาสใกล้ชิดติดตามพ่อมหรือญาติผู้ใหญ่ไปร่วมพิธีกรรมในวัด เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองได้สัมผัส ได้ชิมชั้บ กิจกรรมและบรรยากาศต่างๆ ในงานประเพณี ถึงแม้เป็นเพียงการเข้าร่วมด้วยความสนุกสนานแต่เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกของสมาชิกในสังคมให้มีความเลื่อมใส ศรัทธา ในประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ความเชื่อดังกล่าวจะได้รับการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การได้เข้าร่วมงานประเพณีในหมู่เครือญาติเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครอบครัว เพราะในวันงานลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นหรือไปอาศัยอยู่ที่อื่นก็จะกลับมาช่วยประเพณีทำให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสพบปะญาติพี่น้อง การได้เข้าร่วมทำบุญด้วยกันเป็นการสร้างความอึดอ้อมใจระหว่างเครือญาติ การแบ่งปันข้าวมธุปายาสที่เชื่อว่าเป็นอาหารทิพย์ให้บุคคลอันเป็นที่รักเป็นการสร้างความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในสังคม การได้ทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างต่างชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น ทำให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคม โดยมีพลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานร่วมกันก่อเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยพลังศรัทธาทำให้คนในชุมชนจากหลายฝ่ายได้ร่วมกันการจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสที่มีชั้นตอน

อันหลากหลายให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ศิริพร ศรีแสง 2538) ที่ศึกษาเรื่อง บวชช่าง : ภาพสะท้อนมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวพวน กรณีศึกษาชุมชนบ้านหาดเสี้ยว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย จากการศึกษาพบว่าประเพณีบวชช่างได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในสังคมทุกเพศ ทุกวัยทั้งในระดับครอบครัว และเครือญาติ โดยครอบครัวและเครือญาติที่มีบรรพบุรุษร่วมกันต่างช่วยกันเตรียมงานบวช ซึ่งเป็นงานใหญ่และยุ่งยากมากการที่จะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจะต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง จากญาติพี่น้องหลายฝ่าย ญาติพี่น้องที่อยู่ตามจังหวัดต่างๆ ก็จะมาช่วยงานตั้งแต่วันเตรียมงาน ด้วยเหตุนี้งานบวชจึงมีบทบาทแฝงช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันในฐานะที่เป็นครอบครัวและเครือญาติเดียวกัน และมีความรักใคร่กลมเกลียว ส่วนความสัมพันธ์ในระดับชุมชนมีความรู้สึกถึงความรับผิดชอบ และมีการดำเนินงานด้วยกัน ภายใต้ความรู้สึกร่วมของการเป็นสมาชิกในสังคมและวัฒนธรรมเดียวกัน อันจะนำไปสู่เอกภาพที่จะทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ โดยที่สมาชิกมิได้ตระหนักถึงความแตกต่างทางสถานภาพระหว่างเพศแต่ประการใดซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทในการดำรงรักษาโครงสร้างสังคมให้เป็นไปด้วยดี

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นประเพณีที่ดั่งงามเสริมสร้างพลังแห่งความสามัคคีภายในชุมชน การจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสภายในระดับชุมชนต่างๆ โดยมีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน และยังคงมีปราศรัยชาวบ้านที่เป็นผู้รู้เรื่องประเพณีกวนข้าวมธุปายาสอยู่พอสมควร แต่การจัดงานในระดับชุมชนปราศจากผู้สนับสนุนสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน หน่วยงานของรัฐควรมีส่วนเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของชุมชนต่างๆ ให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ และประสานความร่วมมือภายในชุมชน
2. การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ส่งผลให้ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นที่รู้จักในสังคมที่กว้างขึ้น วัดและชุมชนทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดใกล้เคียงต่างให้ความสนใจจัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสในชุมชนของตน หน่วยงานของรัฐจึงร่วมมือกับชาวบ้านชุมชนบ้านพระพรงจัดหลักสูตรอบรมวิธีการกวนข้าวมธุปายาส ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2557 และในชุมชนบ้านพระพรงได้มีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณี กวนข้าวมธุปายาสไปยังต่างจังหวัดใกล้เคียงมาเป็นเวลานาน มีการร่วมตัวของกลุ่มชาวบ้านเพื่อจัดการเดินทางไปเผยแพร่ความรู้ด้วยตัวเอง ดังนั้นหน่วยงานของรัฐควรมีให้การสนับสนุนให้ความร่วมมือกับชาวบ้านในการร่วมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ซึ่งมีประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นแบบอย่างที่ดี

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป

1. ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งประเด็นศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเฉพาะในพื้นที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาวิจัยประเพณีกวนข้าวมธุปายาสในพื้นที่ครอบคลุมทั่วทั้งจังหวัดนครศรีธรรมราช
2. ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นงานประเพณีทางศาสนาที่ภาครัฐเข้ามาส่งเสริมอนุรักษ์และฟื้นฟูด้วยกระบวนการของรัฐ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวมากกว่าที่จะคงความหมายเดิมของประเพณีเอาไว้ ดังนั้นการศึกษาในมิติของการเปรียบเทียบประเพณีกวนข้าวมธุปายาสก่อนและหลังการฟื้นฟูส่งเสริมของภาครัฐจึงเป็นประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. 2544. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์. ใน *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครศรีธรรมราช*, ประจักษ์ วัลลิโกดม, จรรยา มาณะวิท, ฉวีงาม มาเจริญ, สมศรี เอี่ยมธรรม และวิณา โรจนราชา, บรรณาธิการ. หน้า 47-77.
กรุงเทพฯ : ศุภสภา.
- เกศริน ธรรมชั้นแข็ง. 2546. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อของชาวล้านนา : กรณีศึกษา ฝิ่ป่ย่า. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ขวัญหทัย จิตพิทักษ์. 2553. ศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- จันทะนี คามะดา. 2548. ประเพณีบุญข้าวจี่กับสังคมและวัฒนธรรม ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองจังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์, เฉลียว ฤกษ์รุจิพิมล, ประพีร์ วิริยะสมบูรณ์, เสาวคนธ์ สุดสวาสดี, สุดา ภิรมย์แล้งสุรพันธ์ เพชรราภา. 2549 *สังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชนันทสรณ์ โพธิ์ปิ่น. 2541. ประเพณีกวนข้าวทิพย์ หรือมธูปายาส. *พัฒนาชุมชน* 37 (8): 55-56.
- ณอมมาลย์ ราชภัณฑารักษ์. 2542. มนุษย์กับวัฒนธรรม. ใน *มนุษย์กับสังคม*, พวงเพชร สุรัตน์กุลและณอมมาลย์ ราชภัณฑารักษ์, บรรณาธิการ. หน้า 47-55. กรุงเทพฯมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ณรงค์ เส็งประชา. 2539. *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์.
- ดิเรก พรตตะเสน และพิทยา บุขรรัตน์. 2542. ข้าวยาคุ. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 13*. กรุงเทพฯ: สยามเพรสแมเนจเม้นท์จำกัด.
- ตรีชฎา รักษาบางแหลม. 2540. ความเชื่อ และประเพณีที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- นรวิร์ รักเถาว์. 2553. วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมในบททำขวัญนาค อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- นาตยา คุปกุลกานท์. 2549. วิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเอกสารและตำนานที่เกี่ยวกับพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- เนาวรัตน์ ทองรมย์. 2549. ตำนานและประวัติพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ตอนที่ 1. *ไทย* 27 (96): 44-56.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เนาวรัตน์ ทองรัมย์. 2549. ตำนานและประวัติพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ภาคที่ 2 ตอนที่ 6-9. *ไทย* 27 (97): 30-43.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ. 2523. ตามพรลิงค์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ. 2552. อาณาจักรตามพรลิงค์. ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครศรีธรรมราช: ไทม์พริ้นติ้ง.
- ปรีชา นุ่นสุข. 2530. *พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ: ชวนการพิมพ์.
- ปรีชา นุ่นสุข. 2533. *ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช* นครศรีธรรมราช โปรแกรมศูนย์วัฒนธรรมศึกษา และศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช.
- ปรีชา นุ่นสุข. 2536. มรดกทางวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช. ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ*, เพ็ญศรี ตุก, ปิยนาด บุณนาค, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ และ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. หน้า 123-224. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา นุ่นสุข. 2540. *ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ: ที.พี.พริ้นท์.
- ปราณี วงษ์เทศ. 2536. การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย. ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*, เพ็ญศรี ตุก, ปิยนาด บุณนาค, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ และ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. หน้า 225-324. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เปรมจิต ชนวงษ์. 2525. ประเพณีกวนข้าวยากู : ประเพณีเดือนสาม. *เดือนสิบ* 25. 4-8.
- พรพรม ชลารัตน์. 2544. อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ใน นครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาประจักษ์ พนาลัย. 2551. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมของ “หมอเสนเรื่อน” ในชุมชนชาวไทยทรงดำ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระอธิการช่วง ฉัฐโสภโณ. 2554. ศึกษาคติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระเพณีสารทเดือนสิบ (แซนโฎนตา) ของจังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มณี พะยอมยงค์. 2536. ความเชื่อของคนไทย. ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*, เพ็ญศรี ตุก, ปิยนาด บุณนาค, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ และ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. หน้า 66-122. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รพีพรรณ สุวรรณณัฐโชติ. 2550. มนุษย์ สังคม และวัฒนธรรม. ใน *มนุษย์กับสังคม*, หน้า 1-35. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- รัชตพร บุญกอง. 2553. กระแสวัฒนธรรมจตุคามรามเทพกับภาพสะท้อนของสังคมไทย (พ.ศ. 2530 – พ.ศ. 2550). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนามนุษย์ และสังคม คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- รัชนิกร เศรษฐ์รัฐ. 2532. *โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. 2544. *ตำนานและพิธีกรรมคุณปู่ศรีรา : ภาพสะท้อนบูรณาการทางสังคม วัฒนธรรมที่บ้านยี่สาร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิชชุกร ทองหล่อ. 2548. *เพลงสมัยนิยมเขมร : ภาษาและภาพสะท้อนวัฒนธรรม*. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาเขมร คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2552. *นครศรีธรรมราชกับประวัติศาสตร์ไทย*. ใน *รายงานการสัมมนา ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครศรีธรรมราช: ไทမ်พริ้นติ้ง.
- ศุภย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 2551. *วัฒนธรรมภาคใต้ มาฆบูชาแห่ผ้าขึ้นธาตุ และประเพณีกวนข้าวยาก*. นครศรีธรรมราช: คณะกรรมการศุภย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- สนธยา พลศรี. 2542. *ทฤษฎีและหลักพัฒนาชุมชน*. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2545. *ทฤษฎีสังคมวิทยาเนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี. 2553. *การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน กรณีศึกษาประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) ของวัด เกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี*. *วัฒนธรรมไทย* 49 (2): 42-43.
- สุดา ภิรมย์แก้ว. 2542. *การจัดระเบียบสังคม*. ใน *มนุษย์กับสังคม*, พวงเพชร สุรัตน์วิกุล และ เณรมาลย์ ราชภัณฑารักษ์, บรรณาธิการ. หน้า 57-67. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุพัตรา สุภาพ. 2542. *สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. 2545. *หลักและทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ประสิทธิ์ภัณฑ์แอนด์พริ้นติ้ง.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. 2546. *คติชนกับศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อकिन รพีพัฒน์. 2551. *วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ช*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- องค์ บรรจุน. 2555. *ข้าวทิพย์กับสาวพรหมจรรย์*. *ศิลปวัฒนธรรม* 33 (3): 50-55.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อมรา พงศาพิชญ์. 2541. *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิัญญา เฟื่องฟูสกุล. 2543. การจัดระเบียบทางสังคม. ใน *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. หน้า 31-42. เชียงใหม่: นพบุรี.
- Lewis A. Coser. 2535. *แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา* ตอน เอมีล เดอร์ไคม์. แปลและเรียบเรียงโดย นฤจร อธิธิจักรจรัส. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บุคลากรกรม

- กาญจนา เรืองช่วย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2557
- จิตร วรรณศักดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 45 ม.3 ต.นาสาร
อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2557
- จีบ พรหมจรรย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 68/4 ม.4
ต.ไชยมนตรี อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2557
- เฉลิม จิตรามาศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2557
- โชติ ทวีสุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ ซ.ทองเพชร
ถ.นครศรีธรรมราช ปากพนัก ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 29
พฤษภาคม พ.ศ. 2557
- ถาวร พรหมจรรย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2557
- เนย เพชรสีมาก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2557
- ประชีพ เสนากัสป์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระพรหม
ต.นาสาร อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557
- ผิว ยิ่งคำนึ่ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 96/1 ม.4 ต.ไชยมนตรี
อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2557
- พงษ์ ขุนชรินทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 87 ม.4 ต.ไชยมนตรี
อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2557
- พระครูธรรมรัตน์โสภิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระพรหม
ต.นาสาร อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557
- พระครูโสภณเจตยานุรักษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัด
พระมหาธาตุวรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 6
กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557
- พระครูเหมเจตยานุรักษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัด
พระมหาธาตุวรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 29
พฤษภาคม พ.ศ. 2557

บุคลากรกรม (ต่อ)

- พร้อม วรศักดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 45 ม.3 ต.นาสาร
 อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2557
- มลินี สิทธิปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระมหาธาตุ
 วรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์
 พ.ศ. 2557
- ลี ขุนชรินทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ 87 ม.4 ต.ไชยมนตรี
 อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2557
- สมญา ทองหมื่น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระมหาธาตุ
 วรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์
 พ.ศ. 2557
- สมบูรณ์ ตลิ่งพล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระพรหม
 ต.นาสาร อ.พระพรหม จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557
- อ๋อน จุตทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระมหาธาตุ
 วรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์
 พ.ศ. 2557
- แอน ชุมศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัลยา สุวรรณบัณฑิต เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดพระมหาธาตุ
 วรมหาวิหาร ถ.ราชดำเนิน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์
 พ.ศ. 2557

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส ภาพสะท้อนทางสังคม และวัฒนธรรมของชาว
จังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ..... นามสกุล.....

เพศ อายุ..... ปี อาชีพ.....

บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ชื่อบ้าน.....

ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....

สถานที่สัมภาษณ์..... โทรศัพท์.....

วันที่สัมภาษณ์..... เดือน..... พ.ศ..... เวลา.....

1. ประวัติความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

1.1 กรุณาเล่าประวัติความเป็นมาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารว่ามีความเป็นมาอย่างไร

1.2 ขั้นตอนการปฏิบัติของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสมีขั้นตอนใดบ้าง แต่ละขั้นตอนปฏิบัติอย่างไร

2. ภาพสะท้อนทางสังคมของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

2.1 ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

- ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอย่างไร
- คนในชุมชนมีส่วนร่วมในประเพณี กวนข้าวมธุปายาสอย่างไรบ้าง

2.2 การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน

- ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสมีส่วนช่วยสร้างความสามัคคีในชุมชนอย่างไร
- ความสามัคคีส่งผลดีอย่างไรต่อชุมชน

2.3 เครือข่ายทางสังคม

- การประกอบประเพณีกวนข้าวมธุปายาสมีการติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานใดบ้าง และติดต่อเพื่อวัตถุประสงค์ใด
- มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกหรือไม่ อย่างไร

2.4 อัตลักษณ์เฉพาะของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

- เอกลักษณ์ของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีด้านใดบ้าง และมีความแตกต่างจากท้องถิ่นอื่นอย่างไร
- ความเป็นเอกลักษณ์ดังกล่าวส่งผลอย่างไรต่อประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

3. ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมของประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

3.1 ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

- ท่านมีความเชื่อ ความศรัทธาเกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาสอย่างไร
 - เพราะเหตุใดจึงเชื่อเช่นนั้น ความเชื่อนั้นส่งผลดีต่อประเพณีกวนข้าวมธุปายาส
 - ความเชื่อนั้นได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างไรบ้าง
- การเข้าร่วมประเพณีกวนข้าวมธุปายาสมีผลดีอย่างไร
- มีวิธีการใดบ้างที่สืบทอดความเชื่อนั้นให้คงอยู่

3.2 การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวมธุปายาส

- มีการสืบทอดประเพณีกวนข้าวมธุปายาสอย่างไร
- มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้อย่างไรบ้าง

3.3 ภูมิปัญญาชาวบ้าน

- ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสสะท้อนภูมิปัญญาของชาวบ้านด้านใดบ้าง
- มีกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไรบ้าง